

Faglige Netværk

Samfund, medier og arbejdskultur

Speciale af Nanna Berger Munk

Københavns Universitet

Institut for Film- og Medievidenskab

Vejleder: Gitte Stald

November 2003

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1: Indledning	s. 3
• Problemformulering	s. 4
• Læsevejledning	s. 6
• Metateoretiske overvejelser	s. 7
 <i>Udefra perspektivet: Kapitel 2 og 3</i>	
Kapitel 2: Velkommen til netværkssamfundet!	s. 11
• Arbejdskultur i netværkssamfundet	s. 13
 Kapitel 3: Aktør-netværk teori: Af kaos kommer orden	s. 15
• ANTs netværksbegreb - opgør med en dialektisk verdensorden	s. 15
• Aktørbegrebet - opgør med en antropocentrisk verdensorden	s. 17
• Analytisk tilgang	s. 18
• “Der er fire problemer med ANT”	s. 20
 <i>Indefra perspektivet: Kapitel 4, 5, 6 og 7</i>	
Kapitel 4: Præsentation af metode og empiri	s. 24
• Kvalitativ forskning	s. 24
• Indsamling af empirisk materiale samt forskningsetiske overvejelser	s. 25
• Udvælgelse af to cases i et bredere undersøgelsesfelt	s. 28
 Kapitel 5: Netværkets human-relationelle aspekter	s. 32
• Baggrund - sociologiske fællesskabsanskuelser	s. 32
• Netværkets ressourceøkonomi	s. 35
• Netværkets parametre: rækkevidde, art af forbindelser, tæthed, tilgængelighed og komposition	s. 38

Kapitel 6: Netværkets medievidenskabelige aspekter	s. 51
• Den vanskelige komparative tilgang	s. 52
• Virtuel grundforskning	s. 55
• De faglige netværks medierede kommunikation	s. 57
Kapitel 7: Netværkets rum	s. 62
• Netværkets topologi	s. 62
• Netværket som organisationsrum	s. 64
• Netværket som magtrum	s. 66
• Køn og magt - hvorfor kvinder ikke taler om magt	s. 69
• Fortællinger om magt og regler i de faglige netværk	s. 71
Kapitel 8: Konklusion	s. 74
Abstract in English	s. 78
Litteraturliste	s. 80
Bilag	s. 83

Kapitel 1: Indledning

Dette speciale handler om netværk. Jeg har valgt to anskuelsesformer på netværksbegrebet: en bred teoretisk og en mere snæver empirisk, hvor netværksbegrebet er begrænset til *faglige netværk*.

Tematisk gribes netværksbegrebet an fra flere vinkler. Dog er medievidenskabelige aspekter centrale, da netværk i dette speciale ansues som udtryk for de veje for social organisering, som nye medier giver rum til. Emnevalget er motiveret af flere faktorer.

En væsentlig faktor har været, at emnet for dette speciale omhandler tendenser, som jeg mener, er i vækst i nutidens samfund. Jeg har ønsket et fremadrettet projekt frem for et tilbageskuende. Faglige netværk og netværk i almindelighed lever efter min vurdering op til dette krav af flere forskellige grunde, som jeg her vil redegøre for:

Faglige forbund som fx Dansk Jurist og Økonomforbund, Dansk Magister Forening, HK Handel, Ledernes Hovedorganisation og Civiløkonomerne arbejder i skrivende stund på at videreudvikle modeller for netværk, hvor igennem medlemmerne kan finde inspiration og sparring. Ligeledes arbejdes der i mange offentlige styrelser, amter og institutioner på at knytte forskellige faggrupper sammen i netværk, hvor denne løst knyttede organiseringsform kan bidrage til allerede eksisterende arbejdsstrukturer.

Blandt specielt ledere og selvstændigt erhvervsdrivende ses en stor interesse for netværksdannelser. Ledernes Hovedorganisation har i 2003 lavet en rapport, der viser, at både top- og mellemledere mener, at netværk er en af hovedkilderne til læring og kompetenceudvikling indenfor ledelse (Ledernes Hovedorganisation, 2003). Flere danske konsulentvirksomheder, fx Institut for Fremtidforskning og Dansk Ledelses Forum, arrangerer med stor succes netværk for både ledergrupper og virksomheder som helhed.

Endelig pointeres det i Det Nationale Kompetenceregnskab¹, at *netværkskompetence* er vigtig at bestride som individ i det moderne arbejdsliv (Undervisningsministeriet, 2002:9).

Netværkskompetence karakteriseres her som evnen til at indgå i netværk i arbejdslivet samt evnen til at håndtere diversitet og forholde sig til netværk, der er i konstante forhandlinger og måske opløses (Ibid.). Netværk ansues således her som en uomgængelig bestanddel af arbejdslivet.

Tilsammen peger disse tendenser på, at faglige netværk er et fænomen, der optager mange netop nu. Netværksbegrebet er med andre ord en del af *tidsånden*, hvilket betyder, at man ved at anskue faglige netværksdannelser også anskuer den moderne livs- og arbejdsverdens udtryk og organiseringsform.

¹ Det Nationale Kompetenceregnskab (NKR) er en delrapport indenfor OECDs *Definition and Selection of Competencies* (DeSeCo) og indeholder en indkredsning af ti nøglekompetencer. Hver kompetence er beskrevet af en forsker på det pågældende felt. Netværkskompetence indgår som en delmængde i afsnittet om *social kompetence*, skrevet af Bente Jensen og Søren Ehlers, DPU.

En anden faktor, der har spillet ind på emnevalget for nærværende speciale, er, at jeg ved at færdiggøre specialet også fuldender min uddannelse. Det er mit ønske, at specialet kan fungere som brobygger mellem de to livsepoker: studieliv og arbejdsliv. Derfor har jeg ønsket at skrive et speciale, der er relevant og udadvendt i forhold til nutidens mennesker og samfund. Metodologisk har det betydet, at jeg har valgt at skrive et empirisk speciale, der tager udgangspunkt i en kvalitativ interviewundersøgelse. Derved forstærkes båndene til den realitet arbejds- eller erhvervslivet udgør, uden at dette spiller ind på den genre specialet er skrevet indenfor. Specialet lever altså ikke nødvendigvis op til arbejdsmarkedets forventninger om anvendelsesorienterede og lettilgængelige analyser, men er udelukkende skrevet indenfor en akademisk forskningsdisciplin.

Udover disse motivationer for emnevalget har det også spillet ind, at jeg fandt den teoretiske diskussion omkring faglige netværk særdeles frugtbar og relevant. Netværksbegrebet viser sig at være meningsfyldt i mange kontekster, hvilket giver begrebet en diversitet, der spænder bredt over så forskellige fagdiscipliner som teknologistudier, sociologi, psykologi, medievidenskab, filosofi, organisationsteori, etc. Specialet befinder sig således i et spændingsfelt mellem mange forskellige teoritraditioner, men er naturligvis forankret i en medievidenskabelig tilgang, da min egen faglige præference ligger her.

Jeg mener desuden, at specialets emne er ekstra relevant for en medieteoretisk kontekst, fordi det berører brugen af Internettet og computermedieret kommunikation i en arbejdssammenhæng. Den medieteoretiske forskning vægter ofte hobbyprægede emner højt, til trods for at en stor del af computermedieret kommunikation finder sted på arbejde og i arbejdsrelaterede sammenhænge (Castells, 1996/2002:390). Det er således min ambition at levere et stykke forskning på et område, der ikke specifikt er undersøgt før.

Problemformulering

Specialets overordnede mål er at begribe netværksbegrebet ud fra en eksemplificering af specifikke, faglige netværk. En teoretisk klassifikation af netværksbegrebet hjælpes på vej af empiriske perspektiver på faglige netværk. Denne dialog mellem teori og empiri har medievidenskabelige aspekter som omdrejningspunkt, men tager ligeledes udgangspunkt i andre relevante temaer, som humane relationer, køn og magt. Specialets problemformulering udgøres af følgende to spørgsmål:

Hvilke implikationer rummer netværksbegrebet?

Hvilke indre bevægelser giver netværket rum til?

De to spørgsmål knytter sig til hvert sit *perspektiv* på netværksbegrebet. Med det første spørgsmål indtages et *udfra perspektiv*, der anskuer netværket som ydre form. Her undersøges hvilke teoretiske implikationer netværksbegrebet rummer, og dermed dannes specialets teoretiske fundament i forhold til brugen af netværksbegrebet. Med det andet spørgsmål indtages et *indfra perspektiv* på netværksbegrebet. Her inddrages specialets empiriske materiale i en dialog med teoretiske synspunkter på netværket som specifik organisationel udformning. Således anskues netværket under *indfra perspektivet* som ramme for indre bevægelser.

I specialet arbejdes der således med to forskellige netværksforståelser. På den ene side tages der et bredt teoretisk udgangspunkt, hvor netværket anskues som metafor for *altings orden*. På den anden side er der valgt et specifikt empirisk undersøgelsesfelt, hvor netværksbegrebet er begrænset til at omfatte *faglige netværk*.

Begrebet *faglige netværk* defineres her som netværk, der består af mennesker, der har en faglighed eller professionel interesse til fælles, men ikke *nødvendigvis* deler arbejdsplads eller organisation. Det faglige netværk skiller sig ikke principielt ud fra andre typer netværk i dets *natur*. Jeg er derfor af den opfattelse, at mine resultater kan overføres på andre typer netværk, der fx fungerer omkring fritidsorienterede emner eller lever som interne netværk på en arbejdsplads. Når jeg har valgt at fokusere på faglige netværk, udspringer det som sagt af en undren over, hvordan denne hybrid mellem frivillighed og professionel konkurrence kan trives. Jeg mente ved første øjekast, at disse faglige netværk rummede en paradoksalitet, fordi medlemmerne uden anden motivation end *lyst* (tilsyneladende) delte deres viden med andre, der potentielt var ansat i konkurrerende virksomheder. I netværk, der omhandler fritidsrelaterede emner, finder jeg ikke det element af konkurrence, som de faglige netværk implicerer. Og de interne netværk, der fungerer på nogle arbejdspladser, er for det første ikke nødvendigvis baseret på samme grad af frivillighed, da de ansatte typisk anskuer det som en del af deres jobopgave at deltage. For det andet kan man opfatte en sådan videndeling som et lukket kredsløb, fordi medarbejdernes viden aldrig forlader arbejdspladsen, hvilket betyder at medlemmerne af kredsløbet ikke opfatter den viden, der lægges ud, som frigivet på samme måde som i de tværorganisationelle netværk.

Et fagligt netværk kan både fungere gennem fysiske møder og gennem medieret kommunikation. Selve definitionen på et fagligt netværk specificerer ikke hvilke af disse mødeformer, der bruges, eller om begge bruges. I dette speciale har jeg dog valgt kun at beskæftige mig med faglige netværk, der i en eller anden grad fungerer via medieret kommunikation. Dette valg er taget som en konsekvens af mit fag. Jeg mener, at emnet for dette speciale principielt set er tværfagligt i den forstand, at man kunne undersøge det fra mange forskellige vinkler. Det ville være interessant at se, hvad en psykolog, en sociolog, en antropolog eller en arbejdsmarkedsanalytiker ville få ud af at undersøge det samme. Jeg har dog valgt at vinkle emnet udfra mit eget fagfelt, der er

medievidenskabeligt orienteret. Derfor har jeg kun interesseret mig for faglige netværk, der inkluderer medieret kommunikation.

Da specialet indeholder empirisk materiale, har jeg gjort mig overvejelser omkring brugen af dette i forhold til specialets teori. Sociologen Charles C. Ragin opstiller syv mulige mål for social forskning, hvorunder specielt to punkter har relevans for dette speciale. Det første er *at teste og raffinere eksisterende teori*, det andet er *at fortolke kulturelle eller historisk signifikante fænomener* (Ragin, 1994: 32f). Med det empiriske materiale angående faglige netværk ønsker jeg at gøre begge dele. For det første skal materialet medvirke til at teste de fremstillede teoretiske ideers validitet. Der vil således under *indefra perspektivet* være en fortløbende diskussion mellem teori og empiri, hvor empirien skal fungere som et element, der hele tiden forholder teorien til den virkelighed empirien repræsenterer. For det andet er de faglige netværk udtryk for et (arbejds-) kulturelt fænomen, der i dette speciale søges beskrevet og fortolket. Idealet er, hvad Ragin betegner som *retroduction*; samspillet mellem deduktion og induktion, den kontinuerlige dialog mellem teoretiske ideer og empirisk materiale (Ragin, 1994: 47). Denne dialog tages først op under *indefra perspektivet*, da *udefra perspektivet* vil forme sig som en ren teoretisk diskussion.

Læsevejledning

Opbygningen af specialet tager udgangspunkt i de to spørgsmål, der udgør problemformuleringen. Derved gøres de to perspektiver - *udefra* og *indefra* - til styrende princip, og specialets kapitler inddeles herefter.

Udefra perspektivet former sig som en teoretisk diskussion af netværksbegrebet. Her anskues netværksbegrebet udfra dets bredest mulige betydning, og netværket tænkes som metafor for *altings orden*. Denne del af specialet begynder med **kapitel 2**: en indføring i netværkssamfundet, som det er præsenteret af de to sociologer: hollænderen Jan Van Dijk og spanieren Manuel Castells. Herefter følger **kapitel 3**, der er en præsentation af aktør-netværk teorien (ANT), som er et teorikompleks med den franske filosof Bruno Latour, den franske sociolog og ingeniør Michel Callon og den engelske sociolog John Law i centrum. Disse to teoretiske kapitler udgør tilsammen det teoretiske fundament som specialet hviler på.

Under *indefra perspektivet* skal netværket studeres på tættere hold. Her anskues netværksbegrebet mere specifikt som udtryk for *faglige netværk*. At der anlægges et *indefra perspektiv* betyder, at netværket anskues som en *ramme* for diverse handlinger og bevægelser, der gennem denne del af specialet vil blive klarlagt. I modsætning til specialets første - rent teoretiske - del, vil diskussionerne her være en kontinuerlig dialog mellem teori og empiri. Teorien, der bruges i

denne del af specialet, bygger både på teori, der er præsenteret under *udefra perspektivet* og på nye teoretiske præsentationer, der er specielt relevante for *indefra perspektivet*.

Fordi *indefra perspektivet* indeholder en dialog mellem empiri og teori, begynder denne del med en præsentation af specialets metode og empiri, hvilket udgør **kapitel 4**. Herefter introduceres den canadiske sociolog Barry Wellman, der bruger netværksbegrebet til at beskrive human-relationelle organiseringer. Wellman stiller et begrebsapparat til rådighed, der fokuserer på netværkets ressourceflow, hvilket både vil blive diskuteret og anvendt med udgangspunkt i det empiriske materiale i **kapitel 5**. Efter dette blik på netværkets human-relationelle aspekter følger **kapitel 6**, der diskuterer de medievidenskabelige aspekter ved netværketsbegrebet. Her er spørgsmålet først og fremmest, hvorvidt sociale fællesskaber kan opstå via medieret kommunikation. Dette vil der blive redegjort for, først primært teoretisk, bl.a. med brug af mediesociologerne Stine Gotved og Nancy Baym og derefter i dialog med det empiriske materiale. **Kapitel 7** diskuterer til sidst under *indefra perspektivet* netværkets rum ud fra to forskellige synsvinkler. Først redegøres der for netværkets rumlige aspekter via en diskussion mellem primært Castells og ANT. Derefter beskrives netværket som magtrum. Her bruges igen Castells og ANT som teoretisk udgangspunkt, hvorefter det empiriske materiale inddrages i diskussionen.

Kapitel 8, specialets konklusion, vil foregå som en opsummering af de væsentlige aspekter ved netværketsbegrebet, som udefra- og indefra perspektivet tilsammen har indeholdt. Her vil de to spørgsmål, der er præsenteret som specialets *problemformulering* blive besvaret.

Det skal derudover nævnes, at specialet forudsætter en læser med engelsk kundskaber, hvorfor citater på engelsk ikke vil være oversat til dansk.

Metateoretiske overvejelser

At arbejde med netværksbegrebet kræver stor omhyggelighed, fordi begrebet bruges i mange forskellige sammenhænge og kan tilskrives mange egenskaber. I specialet er der derfor foretaget en række valg og prioriteringer af vægtningen af begrebets anvendelser. Denne prioritering vil jeg i det følgende redegøre for.

Netværk handler om fleksibilitet, om trådlignende strukturer, om at definere mening ud fra kontekster, der ikke lader sig indfange og beskrive, men uafslutteligt skifter og bevæger sig. Begrebet netværk er i sig selv kontekstuel og bruges i mange sammenhænge, hvor det beskriver vidt forskellige ting. Nogle vil med netværk tænke på telefonledninger og computerkabler, på nye digitale mediers netværkslignende struktur. Andre vil tænke på netværksbegrebets sociologiske aspekt: netværk af mennesker, der kender hinanden og bruger hinanden. Andre igen vil mene, at det handler om samspillet mellem de nye medier og de sociale netværk, det vil sige virtuelle netværk. Endelig er der dem, der vil tænke på samfundsstrukturer og sige, at netværk er en ny organisationsform, der

omformer produktionens grundvilkår og dermed den måde, hvorpå vi arbejder og lever. Dette speciale rummer alle disse brug af netværksbegrebet med henblik på at skabe en bred forståelsesramme og et alsidigt begrebsapparat, der kan anvendes til at anskue og beskrive de faglige netværk. Der vil ikke blive foretaget en kvalitativ prioritering af disse netværksforståelser, for det er ikke min opfattelse, at den ene er mere sand end den anden. Jeg anskuer derimod netværksbegrebets diversitet som en styrke og vil ikke bruge tid på diskussioner om hønen og ægget. Om det er de sociale netværk, der omformer medierne, der omformer organisationsmåderne, der omformer samfundet eller helt omvendt, er for mig at se en frugtesløs diskussion. Jeg mener, Castells har ret, når han skriver, at diskussionen angående den teknologiske determinations dilemma, det vil sige om teknologien påvirker samfundet eller omvendt, tager et falsk problem op: "Technology is society and society cannot be understood or represented without its technological tools" (Castells, 1996/2000:5). Dette medfører desuden en afstandtagen fra en analytisk adskillelse af sociale, teknologiske og samfundsmæssige faktorer, hvilket jeg vil vende tilbage til og redegøre for i kapitel 3 om aktør-netværk teori.

For at beskrive netværksbegrebet, må vi erkende, at vi skal til at miste overblikket, at det ikke er kasser og lineære kausaliteter, vi beskriver, men tråde, forbindelser, ujævne veje, heterogene og ambivalente sammenhænge. "Moderne samfund kan ikke beskrives uden at erkende, at de har en trævlet, trådlignende, senet, strenget, rebliende, kapillær karakter, der aldrig indfanges af begreberne om niveauer, lag, territorier, sfærer, kategorier, strukturer eller systemer" (Latour: 1996:49). Skal man skrive om netværk, må man også turde tage springet og give slip på forestillingen om at kunne opstille pæne, rene konklusioner. Netværket rummer det ambivalente, og et speciale om netværk må kunne det samme.

Med dette in mente er det vanskeligt at besvare spørgsmålet: hvor skal en indføring i netværksbegrebets tankeunivers starte? Hvor er det hele begyndt? I stedet for at lede efter svaret kan man påpege, at spørgsmålet er forkert formuleret. Det implicerer nemlig en fortælling med en begyndelse og en slutning og giver ikke mening, hvis tankeuniverset ikke er kausalt eller lineært. Sociologen Anthony Giddens taler om *social evolutionisme*, hvilke betegner forestillingen om, at historien fortælles ud fra en "historisk linie" og altså er velafgrænset og kausal (1990/1994:13). Denne forestilling tager Giddens afstand fra, for som han skriver:

"Dekonstruerer man social evolutionisme, accepterer man også, at historien ikke kan betragtes som en enhed eller som en afspejling af bestemte forenende organisations- og transformationsprincipper. Dermed ikke sagt, at alt er kaos, eller at man kan skrive et uendeligt antal af rent idiosynkratiske "historier". Der er fx afgrænsede episoder af historisk forandring med en karakter, som man kan identificere, og som man kan foretage generaliseringer ud fra" (Ibid.).

Her anerkender Giddens historiens tilfældige og komplekse forløb samtidigt med, at han erkender, at visse historisk signifikante episoder eller fænomener giver anledning til en række forandringer, der kan betegnes som et samlet historisk skred. Jeg mener, at netværksbegrebet befinder sig lige netop i dette spændingsfelt, mellem historisk kompleksitet og historisk enhed. På den ene side kan nye medier, og det vi skal se både Castells og Van Dijk kalde en "kommunikations revolution", opleves som determinerende for udviklingen af netværksbegrebet i nutidens samfund. På den anden side må man spørge, om det ikke blot er forskerens ønske, at der netop skal være sådan en kausalitet og orden? Med andre ord: at der skal være en historie at fortælle. Sandheden ligger nok lige midt i mellem, og jeg har i hvert fald i dette metateoretiske afsnit set nødvendigheden af, at skabe en ramme hvori de forskellige teorier alle kan indpasses.

En måde at begribe forskellen i netværksanskuelserne på er at sige, at de befinder sig forskellige steder på en skala, hvor yderpunkterne er et henholdsvis mikrostrukturelt- og makrostrukturelt perspektiv. Castells og Van Dijk bruger begge netværksbegrebet til både at beskrive makrostrukturer (samfundsøkonomi, globalisering, produktionsformer, globale kommunikationsnetværk) og mikrostrukturer (personlige, sociale og menneskelige faktorer). Jeg mener dog, at begge forholder sig til mikrostrukturerne som konsekvenser af makrostrukturerne, hvilke placerer dem i en marxistisk teoritradition, hvor makrostrukturer (primært produktionsapparat og økonomi) er bestemmende for samfundsmæssig og social udvikling.

“De konkrete netværk for Castells er absolut i stor skala, det er aktiemarkedene i den globale økonomi; de nationale regeringers samarbejde i de forskellige organer indenfor EU; coca-markernes produktionsflow gennem laboratorier, landingsbaner og illegale markeder; medie- og nyhedsteknologiens forbindelser til kulturelle manifestationer og den offentlige mening osv.” (Gotved, 2000:135).

Castells og Van Dijk er optaget af netværk som udtryk for makrostrukturelle strømninger og bruger netværksbegrebet som et redskab til at beskrive overordnede magtstrukturer i samfundet og i verden.

Aktør-netværks teorien sætter netværksbegrebet ind i en større samfundontologisk ramme og giver det en fleksibilitet, som i nærværende speciale kan bruges til at give analysen af de faglige netværk bredde. ANT forholder sig til den mikro- makrostrukturelle skala ved at forsøge at opløse den med netværksbegrebet, hvilket følgende kapitel om ANT vil belyse. Hermed antager ANT en midterposition, der hverken prioriterer mikro- eller makrostrukturelle perspektiver ved netværksbegrebet, men forsøger at nedbryde forestillingen om sådanne dialektiker ved at indføre netværket som bærende form.

Castells og Van Dijk samt det samlede aktør-netværk teorikompleks danner specialets teoretiske fundament i *udfra perspektivet*, og er flere steder interessante at sætte op mod hinanden i forhold til netværksbegrebets *indfra perspektiv*. Jeg mener dog ikke, at disse teorier tilsammen dækker netværksbegrebets mikrostrukturelle aspekter tilstrækkeligt. Disse aspekter repræsenteres i specialet primært af sociologen Barry Wellman, der beskæftiger sig med netværksbegrebet som sociologisk beskrivelsesramme. Wellman har de mikrosociologiske briller på, når han taler netværk, og forstår begrebet som et udtryk for mellemmenneskelige forbindelser og organiseringsmodus. I dette speciale bliver han talsmand for de human-relationelle perspektiver på netværketsbegrebet, hvilket er et uundværligt perspektiv, hvis de faglige netværks relationelle forhold skal afdækkes.

Et andet uundværligt perspektiv er netværket set i en medieteoretisk kontekst. I dette speciale diskuteres de medievidenskabelige aspekter primært udfra en human-relationel tilgang. Her har jeg fundet, at specielt Stine Gotved og Nancy Bayms empiriske tilgange til cybersociologien har været udbytterige i forhold til de virtuelle aspekter af de faglige netværk.

Med disse prioriteringer står det klart, at netværksbegrebet i dette speciale forholder netværksbegrebet til både makro- og mikrostrukturelle perspektiver. Men når dette er sagt, vil jeg gerne pointerer, at jeg grundlæggende forholder mig enig i ANTs ønske om at fravige en dialektisk verdensanskuelse, hvor mikro- og makroperspektiver holdes skarpt adskilt. Når jeg bruger mikro-makroskalaen i ovenstående, er det fordi jeg mener, den giver en nogenlunde forståelsesramme for at beskrive forskellen i de anvendte teoretiske perspektiver.

En konsekvens af ANTs forsøg på et anvende netværksbegrebet som redskab til at nedbryde blandt andet dialektikken mellem makro og mikro er, at netværksbegrebet kan kritiseres for en tendens til at vokse, til det til sidst kan beskrive alt og dermed måske mister sin betydning. Jeg mener, det er en reel fare ved begrebet. En fare som jeg har valgt at håndtere ved at forsøge at rumme netværksbegrebets diversitet, men samtidigt balancere det, så det ikke ender med at rumme alt, og dermed sige intet. I kapitel 8, der indeholder specialets konklusion, vil en evaluering af denne balancegang finde sted.

Således rustet med motivation, problemformulering, læsevejledning og metateoretiske overvejelser er der kun et at sige: Velkommen til netværkssamfundet!

Kapitel 2: Velkommen til netværkssamfundet!

"With a little exaggeration, we can call the twenty-first century the age of networks. Networks will be the nervous system of our future society" (Van Dijk, 1999:2).

Selve ordet *netværk* er naturligvis ikke nyt, men netværksbegrebet er et af de begreber, der har fået voldsom udbredelse efter fremkomsten af nye medier. Måske næst efter begrebet *globalisering*, er netværksbegrebet det mest fremherskende kendetegn og varemærke for det samfund og den verden, de nye medier har skabt eller er blevet skabt af. Det, som både Van Dijk (1999) og Castells (1996/2000), betegner som en *kommunikationsrevolution*, giver altså grobund for nye anvendelser af netværksbegrebet, hvilket gør en kort introduktion til de nye medier til et godt udgangspunkt for forståelsen af, hvorfor netværk lige nu kan opfattes som en velegnet metafor for forskellige såvel teknologiske og sociale som samfundsmæssige processer.

Den tekniske dimension af nye mediers fremkomst omhandler teknologiske fremskridt som mikroelektronik, digitalisering og i en nær fremtid brugen af nanoteknologi til fremstilling af netværksforbundne, trådløse og bærbare medier. Denne udvikling er både kvantitativ og kvalitativ. Kvantitativ i den forstand at mulighederne for at kommunikere vokser og udbredes til langt større områder, end det før var muligt. Og kvalitativt i den forstand at arten af nye medier grundlæggende adskiller sig fra de "gamle" massemedier både i deres udformning og i deres anvendelsesmuligheder. Ofte fokuseres der på, hvordan de nye medier minimerer eller helt eliminerer betydningen af tid og rum ved at kunne mediere information og kommunikation over stort set hvilken som helst afstand på stort set ingen tid. Det pointeres dog af Van Dijk, at disse geografiske og tidsmæssige ændringer primært er et kvantitativt skift og ikke egentligt kan opfattes som en kvalitativ forandring:

"How has quality improved in the current structural and technical communications revolution? It is not because the crucial co-ordinates of space and time have been reduced to insignificant proportions, or because it is possible to communicate with everyone all over the world within seconds if you have access to the means to do so. In other words, it is not the fact that 'the world is turning into a village', to use a popular phrase. This would simply mean an evolutionary development along the axes of space and time, which had already taken place with the communications revolution of the nineteenth century. It would 'merely' be an acceleration of this evolution. No, the essence of the current revolution can be summarized in the terms *integration* and *interactivity*" (Van Dijk, 1999:8f).

Med integration mener Van Dijk den måde, hvorpå et enkelt medie kan indeholde flere forskellige kommunikationsformer, som fx telekommunikation, databehandling og massekommunikation (som

det sker i en Internet-opkoblet computer). Interaktivitet dækker over de nye mediers evne til at mediere tovejs kommunikation og muligheder for brugerne til selv at definere hvilke informationer, der ønskes af mediet, hvilket danner grobund for et højst individualiseret mediebrug. Det er grundlæggende disse to kendetegn, der adskiller gamle medie fra nye, der da også i flæng betegnes som både *multimedier* og *interaktive medier*.

Anskues de nye mediers kommunikationsmuligheder mere infrastrukturelt, kendetegnes de ved ikke at være centralt styret på hverken indhold eller frekvens (det vil sige udsendelsestidspunkt / hyppighed), som det kendes fra massekommunikationsmedier som fx radio og tv. Interaktiviteten giver muligheder for brugerdefineret kommunikation, og broadcastmediernes henvendelsesform viger for andre kommunikationsformer, som udgøres af netværkslignende forbindelser mellem en heterogen og ikke-struktureret brugerskare (Van Dijk, 1999:12f). Man kan betegne denne udvikling som en bevægelse fra en centrumstyret til en periferistyret kommunikation, hvilket betyder, at der gives muligheder for at vælge og omforme alverdens informationer (i bogstavelig forstand), fordi der ikke nødvendigvis er en instans, der præsenterer og udvælger disse informationer for brugeren. Vi har tilsyneladende at gøre med tendenser, der peger på øget heterogenitet, øget fleksibilitet og øget kompleksitet samtidig med, at der sker en bevægelse fra centrumstyret kommunikation til periferistyret ditto. Tendenser, der gør, at netværksmetaforen ligger lige for. At mediernes tekniske udformning desuden udgøres af netværk - i ordets konkrete betydning: punkter der er knyttet sammen af forbindelser - gør det ikke mindre nærliggende at bruge netop *netværk* som billede på den tilstand, de nye medier frembringer (eller frembringes af).

Da de udviklinger, der anskueliggøres ved at fokusere på nye medier, ikke kun omfatter kommunikationsformer, men lige såvel kan betegnes som sociale og samfundsmæssige processer, styrkes fordelene ved netværksbegrebet yderligere af, at det lige så ofte bruges i forbindelse med sociale organiseringsformer, som det bruges om teknologiske strukturer. Begrebet kan tilsyneladende rumme begge dele og giver en analytisk mulighed for at beskrive vidt forskellige processer med samme begrebsapparat. Derfor kan Van Dijk, i følgende citat, beskrive de sociale og arbejdsmæssige konsekvenser, de nye kommunikationsformer har (eller er det omvendt) med netværksbegrebet, der rummer udviklingens mange facetter:

“Other kinds of communication arise, consisting of people who on the one hand continue to live and work in their own families, neighbourhoods and organizations, but on the other hand frequently move around in large-scale social networks which are much more diffuse than the traditional ones. Daily living and working environments are getting smaller and more heterogeneous, while the range of the division of labour, interpersonal communications and massmedia extends. The extension of both social and media networks is necessary to shape this type of community” (Van Dijk, 1999:24).

Et billede af netværkssamfundet er ved at tegne sig. Medierne er mere og mere integrerede og interaktive, massepublikummet er blevet til en differentieret og heterogen brugerskare, forbindelser på tværs af tid og rum kan knyttes, hvilket betyder, at den sociale organisering tilsyneladende bliver mere og mere diffus - og nye medier knytter det hele sammen i ét stort netværk.

Arbejdskultur i netværkssamfundet

Udover de ovennævnte udviklingstendenser er betydningen af produktionsmæssige vilkår og arbejdskultur væsentlig for de faglige netværk, fordi de principielt set indgår i en arbejdsmæssig kontekst.

I det netværkssamfund, vi finder beskrevet hos både Castells (1996/2000) og Van Dijk (1999), gives der nye muligheder for tilrettelæggelse af både organisatoriske og individuelle arbejdsmønstre. Nye medier udfordrer traditionel arbejdskultur, ved at muliggøre såkaldt *telework*, det vil sige muligheden for at udføre sit arbejde hvor som helst via den bærbare computer eller hjemme pc'en, der er opkoblet til arbejdspladsens interne netværk (Castells, 1996/2000:425; Van Dijk, 1999:171). På denne måde sammenblandes de ellers skarpt adskilte sfærer mellem arbejde og fritid, mellem ude og hjemme. Van Dijk kalder denne tendens "the blurring spheres of living" (Van Dijk, 1999:170), men pointerer, at selvom tendensen går imod diffuse grænser, peger udviklingen ikke på, at disse grænser vil forsvinde helt. *Multifunktionelle* rum opstår, når medierne gør det muligt at arbejde, blive underholdt (fx høre radio), købe ind (via Internettet), være social (via telefon, email og i en nær fremtid audiovisuelle kommunikationsmedier), spise og sove i samme rum. Det gælder ikke bare, at hjemmet bliver potentiel arbejdsplads, men også at arbejdspladsen tilbyder aktiviteter, der før var forbeholdt hjemmesfæren: "In the meantime workplaces are also provided with opportunities for study, entertainment, and mediated conversations with friends, acquaintances and relatives at a distance" (Ibid.). Derfor giver en analytisk og teoretisk adskillelse af arbejde og fritid ikke mere megen mening; netværksstrukturer leder i stedet fokus hen på hvilke punkter, der er forbundet af hvilke forbindelser. I forhold til de faglige netværk er denne formodning interessant, fordi skellet mellem den institutionaliserede arbejder og det frie individ ikke længere er entydigt (hvis det nogen sinde har været det). De faglige netværk, der her undersøges, er båret af en frivillighed og ikke af et diktat fra en virksomhedsledelse. Det betyder, at man må antage, at deltagerne indgår i disse netværk, fordi de af egen vilje ønsker at forbedre deres faglighed til gode for dem selv, men også til gode for deres arbejdsplads. Skellet mellem individuel læring og arbejdspladsens bedste er ikke et egentligt skel. De faglige netværk ligger i en gråzone mellem arbejdsliv og privatliv.

På et virksomhedsorganisatorisk plan betyder netværkstilgangen, at traditionelle organisationsformer udfordres af mere netværkslignende strukturer, der indflettes og sammenblandes

med den "gamle" struktur. Det kan ske i form af de ansattes egne netværksforbindelser, der ikke som sådan er en del af organisationen. Men det kan også ske i form af mere formelle organisatoriske netværk, der knytter ansatte i store organisationer sammen og minder en hel del om andre organisationsformer, som fx projektorganisering og intern videndeling.

Netværket som organisationsform i produktionssammenhæng giver altså nye udfordringer og muligheder, men har i følge Castells også visse begrænsninger:

"On the one hand, they [networks] are the most flexible, and adaptable forms of organization, able to evolve with their environment and with the evolution of the nodes that compose the network. On the other hand, they have considerable difficulty in co-ordinating functions, in focusing resources on specific goals, in managing the complexity of a given task beyond a certain size of the network. Thus, while they were the natural forms of social expression, they were generally outperformed as tools of instrumentality" (Castells, 2000b:15).

Netværksorganiseringens svaghed i produktionssammenhæng er dens styrke andre steder; dens fleksibilitet, dens evne til at omforme sig og vokse eller skrumpe, dens rummelighed overfor ambivalenser. Disse egenskaber gør netværket svært at styre udefra eller oppefra. Netværket vil som regel være på slingrekurs og hele tiden omdefinere sit mål, hvilket ikke altid er en fordel i målorienterede virksomheder. Og det er netop dette spændingsfelt, mellem fleksibilitet og målorientering, der gør de faglige netværk interessante.

Vi er ankommet til netværkssamfundet. Et sted hvor kommunikations- og informationsmedier indgår i komplekse processer, der bevirker massesamfundets opløsning til fordel for en heterogen og differentieret brugerskare. Sociale organiseringer er tilsyneladende mere diffuse, og det traditionelle skel mellem arbejde og fritid bliver vanskeligt at få øje på. I dette samfund befinder de faglige netværk sig som en hybrid mellem arbejde og fritid og som en løs social organisering.

Netværksbegrebet kan dog bruges til at nedbryde helt andre skel, nemlig det mellem fjern og nær, global og lokal og ikke mindst det mellem menneske og maskine. ANT udfordrer disse dialektiker og flere endnu, som vi skal se i det følgende kapitel.

Kapitel 3: Aktør-netværk teori - af kaos kommer orden

“Universalitet eller orden er ikke reglen, men undtagelsen, der skal redegøres for” (Latour, 1996:7).

Aktør-netværk teori (ANT) er et teorikompleks, der er opstået omkring blandt andre den franske filosof Bruno Latour, den franske ingeniør og sociolog Michel Callon og den engelske sociolog John Law. ANT blander humanistiske, samfundsvidenskabelige og naturvidenskabelige traditioner. Det kan både anskues som en filosofisk, videnskabsteoretisk eller samfundontologisk diskussion og som en metode til at lave fyldestgørende analyser af komplekse og heterogene strukturer. Teorien er opstået i begyndelsen af 1980'erne og var på det tidspunkt stærkt inspireret af både fransk poststrukturalisme og Saussures semiotik (Elgaard Jensen, 2003:2). Saussure knytter sprogets meningsdannelse til relationelle forhold, således at et ords betydning defineres af dets relationer til andre ord. Ordet er ikke noget i sig selv. Kun ved at være forskelligt fra andre ord betyder det noget. ANT udvider dette til at omfatte også ikke-sproglige konstellationer og objekter, således at *alt* kan siges at være defineret - og dermed tilskrevet en mening - i kraft af dets forskel og relation til andre enheder. “ANTs påstand er dermed, at intet objekt har en essens, som er givet i kraft af sig selv. Et objekt defineres fuldstændig af dets relationer til andre objekter i netværket” (Ibid:3). Det betyder, at *intet i sig selv er stabilt*. Alt er givet mening, magt og stabilitet af den kontekst, det fungerer i. For ANT er ustabilitet derfor naturtilstanden. Der er ingen forhåndsantagelser om, at netværk har nogen speciel stabilitet. ANT sætter sig derfor for at undersøge, hvordan stabilitet, struktur og orden i det hele taget er mulig, når udgangspunktet altid er ustabilitet og uorden.

For at kunne forklare tankesættet i ANT yderligere er det nødvendigt at definere nogle kernebegreber i teorien. For det første er det vigtigt at afgrænse begreberne *netværk* og *aktør*, fordi begge begreber kan give associationer og konnotationer, der ikke er tiltænkt denne sammenhæng. Netværksbegrebet er her omgivet af andre betydninger, end vi så i det den indledende indføring i netværkssamfundet, ligesom aktørbegrebet også ses brugt anderledes i andre sammenhænge.

ANTs netværksbegreb - opgør med en dialektisk verdensorden

ANTs netværksbegreb er uhyre bredt. Her tænkes hverken specifikt på teknologiske netværk eller sociale netværk, men bredt på netværk som metafor for *altings orden*. Latour skriver: “Der er bogstaveligt talt ikke andet end netværk; der er intet imellem dem, eller, for at bruge en metafor fra fysikkens historie, der er ingen æter, i hvilken netværkene skulle være nedsænkede” (Latour, 1996:50). ANT omhandler altså ikke *særligt* teknologiske eller sociale netværk, men på den anden side indgår disse typer netværk alligevel i ANT, fordi de er netværk eller samlinger af kontekstuel

mening og orden. Ved at placere netværksbegrebet så fuldstændigt centralt, sættes der fokus på relationelle forhold; punkter og forbindelser er altings substans. Derved bliver traditionelle dialektiker som stor/lille, fjern/nær, global/lokal og makro/mikro udfordret, fordi ANT fastholder, at netværket principielt set altid er det samme, nemlig samlinger af punkter og forbindelser.

For det første udfordres modsætningen mellem stor og lille, fordi netværket altid er et netværk, uanset størrelse. Man kan sige, at netværket aldrig er større eller mindre, blot mere udstrakt eller tættere knyttet. Derfor bliver analysens udgangspunkt altid at klarlægge hvilke punkter, der er forbundet hvorledes, og arten af disse forbindelser bliver essentiel. Latour mener, at netværksbegrebet frigør os fra "distancens tyranni" ved at fokusere på forbindelsen frem for afstanden: "Elementer, som er nær, når de er adskilte, kan være uendeligt fjerne, når deres forbindelser analyseres; omvendt kan elementer, som synes uendeligt fjerne, være nær, når deres forbindelser bringes tilbage i fokus" (Ibid:50). Den fremmede mand, som sidder ved min side i et tog, er mig nær i fysisk afstand, men fjern i relationel forstand, mens den veninde, jeg taler i telefon med, er mig fjern i fysisk afstand, men nær i relationel forstand. Det er relationerne i netværket, ikke den fysiske nærhed eller adskillelse, der er bestemmende for netværkets tæthed. Af denne grund giver det heller ingen mening at tale om globale netværk som modsætning til lokale netværk. Et netværk vil altid være lokalt forankret via den enkelte aktørs fysiske tilstedeværelse i en given lokal rumlighed. Dette forhindrer dog ikke, at netværket kan være globalt udstrakt, for nærværet i netværket er ikke betinget af fysisk nærhed, men af relationel ditto. En analytisk skelnen mellem det globale og det lokale giver derfor ikke mening; de to er ikke adskilte størrelser, men to sider af samme mønt.

Sidst, men ikke mindst, gør ANTs netværksbegreb op med det traditionelle samfundsvidenskabelige og sociologiske skel mellem makro- og mikrostrukturer. Ifølge Latour har denne dialektiske skelnen flere kendetegn, der viser sig problematisk for en samfundsteoretisk tilgang:

"Den er bundet til en ordensrelation, der går fra top til bund eller fra bund til top - som om et samfund virkelig havde en top og en bund; den indebærer, at elementet 'b', der er makro-skala, er af en anden natur og derfor skal studeres på en anden måde end elementet 'a', der er mikro-skala; den kan overhovedet ikke følge, hvordan elementer går fra at være individuelt - a - til at være kollektivt - b - og tilbage igen. Et netværksbegreb indebærer en fuldstændig anderledes samfundsteori; Den har ingen priori ordensrelation; den er ikke bundet til den aksiologiske myte om et samfunds top og bund; den gør sig absolut ingen antagelser om, hvorvidt et specifikt sted er makro- eller mikro- og ændrer ikke redskaber for at studere elementerne 'a' og 'b'; den har derfor ingen vanskeligheder med at følge transformationen af et løst forbundet element til et tæt forbundet element *og tilbage igen*" (Latour, 1996:51).

Her ekspliciteres det, at ANT opfattes som en samfundsteori af Latour, og derved gives et billede af, præcist hvor omfattende ANTs netværksbegreb egentlig er. Denne bredde giver ANT et fleksibilitet som teori og metode, men samtidig må man også erkende, at netværksbegrebets bredde også er ANTs akilleshæl. Det gælder for alle begreber, at jo bredere de er, jo mere upræcise har de tendens til at blive. Når netværksbegrebet dækker alt, dækker det samtidig intet, for der er ikke noget specielt eller særegent over et netværk, når alt er netværk. Jeg vil i slutningen af dette kapitel uddybe denne kritik af ANTs netværksbegreb under afsnittet: "*Der er fire problemer med ANT*".

Således er implikationerne i ANTs netværksbegreb udfoldet kortfattet. I ANT kan netværket dog ikke forstås uden at anskue de aktører, det udgøres af. Aktørbegrebet er i ANT ligeså centralt som netværksbegrebet, hvorfor jeg i det følgende vil se nærmere på de implikationer, dette begreb indeholder samt konsekvenserne af dette.

Aktørbegrebet - opgør med en antropocentrisk verdensorden

ANTs aktørbegreb kan let skabe forvirring, fordi det giver konnotationer til den almindelige brug af ordet aktør i sociologisk videnskabstradition; et individ, der besidder en bevidst intention og derfor handler. En aktør i ANTs forstand er ikke *nødvendigvis* et individ og har ikke *nødvendigvis* en intention med de handlinger, der udføres. Dette er en meget vigtig definitionsforskel i forhold til almen sociologisk tankegang. I ANT er en aktør et semiotisk begreb, hvilket betyder, at det omfatter *alt der kan tilskrives en handling, eller som får aktivitet fra andre* (Latour, 1996:53; Elgaard Jensen, 2003:5). Dette, tilsyneladende simple greb, får vidtrækkende konsekvenser. Når aktører ikke længere udelukkende opfattes som humane, men også som nonhumane entiteter, nedbrydes grænsen mellem sociologi og teknologi, således at mennesker og maskiner eller artefakter ikke længere inddeles i forskellige kasser, men beskrives, analyseres og klassificeres på samme måde. De er alle aktører eller aktanter / entiteter, som ANT ofte erstatter aktørbegrebet med, netop for at undgå konnotationen *menneske*. Ved at sidestille mennesker og teknologi flyttes mennesket ud af analysens centrum, og derved tages der afstand fra en antropocentrisk verdensorden, der ellers præger meget af sociologien. Humane og nonhumane entiteter indgår i netværket på lige fod og påvirker *gensidigt* hinanden. Artefakter formes ikke alene af mennesker, mennesker formers også af artefakter, og dette er vel at mærke ikke en del af en fremmedgørelsesproces, hvor mennesker opsluges af den materielle verden, som visse computer dystopier forudser. Tværtimod: jo mere heterogent netværket er, jo større er kreativiteten, stabiliteten og styrken i netværket. Ifølge Lars Qvortrup, der anvender Latour til at gennemføre en argumentation om den antropocentriske verdensordens krise, bliver ANTs insisteren på et bredt aktør begreb et udtryk for en ny polycentrisk eller hyperkompleks verdensorden:

“Et antropocentrisk krav ville lyde, at teknologien skal inkarnere det ægte menneskelige. [...] Med fremvæksten af en polycentrisk verdensorden er dette krav kommet i krise, for hvad er det for en standard, der skal forme teknologien? Det er herudfra at man skal forstå Latours forslag om etableringen af “symmetriske udvekslingsforhold” mellem mennesker og teknologi, en slags dynamiske situationer der kan stabilisere sig i midlertidige ordener, men som også på grund af aktørernes autonomi kan føre frem mod nye dynamiske forandringer. Forestillingen om en eller anden svært opnåelig, skjult, men principielt tilstræbelig “sidste” eller “højeste” tilstand - og dermed forestillingen om fremskridt som principiel mulighed - er nu om dage blevet en illusion” (Qvortrup, 2001:227f).

Således implicerer ANTs aktørbegreb yderst komplekse teoretiske konsekvenser; at skabe en symmetri mellem humane og teknologiske entiteter er simpelthen kontroversielt.

“Et antropocentrisk krav ville lyde...”

*Hallo, kære maskine
Får du tjent nogle penge?
Hallo, kære maskine
Er du lykkelig nu?
Hvordan står det til med kærligheden?
Er der brug for den, og er der tid til den?
Hallo
(Thomas Helmeg, 1987)*

Analytisk giver aktørbegrebet mulighed for at anskue komplekse og heterogene netværksprocesser med et blik, der synes at rumme arten af processer i spil. I det følgende vil jeg præsentere nogle eksempler på, hvorledes ANT griber en netværksanalyse an. Det vil således blive anskueliggjort, hvordan ANT kan begribes som metode.

Analytisk tilgang

Den analytiske tilgang i ANT er ikke entydig, og de redskaber, der opstilles i forskellige tekster, er divergente. Der er dog flere samlende faktorer, der gør ANT til en nogenlunde sammenhængende metodologisk tilgang. For det første anskues virkeligheden som sagt som heterogene, ustabile netværk. Og for det andet er udgangspunktet, at al mening er resultat af konstruktioner, netop fordi mening i sig selv også skal forstås som netværk, og fordi ANT ikke skelner mellem en teknologisk og en human virkelighed, hverken teoretisk eller analytisk. Processer kan derfor ikke analyseres ved kun at se på de humane aktører, der indgår. Symmetrien mellem det humane og det nonhumane må

opretholdes - også i analysen. Det gælder både i sociologiske analyser, der har tendens til at overse de nonhumane aktanter, og i naturvidenskabelige analyser, der har tendens til at overse de humane aktanter. ANTs udgangspunkt har dog især været en kritik af naturvidenskabelig positivisme, der antager, at videnskabelige kendsgerninger er netop kendsgerninger. Ifølge ANT er intet i sig selv en kendsgerning, fordi alt er defineret i forhold til en given kontekst. Det betyder, at ingen videnskabelige kendsgerninger er *fund*, i den forstand at de blot ligger og venter på, at nogen opdager dem (Latour & Woolgar, 1979/1986). Alle kendsgerninger er forhandlinger mellem heterogene aktører i de netværk, videnskaben er effekt af. Det ville dog være en misforståelse at tro, at ANT påstår, at virkeligheden ikke findes før den erkendes, som en filosof ville udtrykke det. ANT tager afstand fra denne abstrakt-filosofiske tilgang og forholder i stedet konstruktionen af kendsgerninger til en konkret-empirisk forskning; *empirical philosophy* (Law, 1997: 283). Essensen af denne forskning er, at kendsgerninger ikke giver mening, før de *gives* mening, det vil sige navngives, differentieres i forhold til noget andet, sættes i en videnskabelig sammenhæng, etc. (Elgaard Jensen, 2003; Law, 1997).

Et eksempel på en ANT analyse er udført af Latour og Woolgar (1979/86), der analyserer, hvordan et videnskabeligt laboratorium producerer viden i form af videnskabelige tekster, der så at sige repræsenterer alle de aktanter, der har medvirket til, at netop denne viden kunne omsættes til videnskabelige kendsgerninger. Aktanterne er i ANTs natur både humane og nonhumane og tæller i denne analyse både laboratorierotter, måleinstrumenter af forskellig art, tidligere artikler skrevet om forskningsfeltet, forskerne selv samt en lang række andre entiteter. Pointen er, at den ene aktant, fx måleinstrumenterne, i en processuel række repræsenterer eller omformer den anden aktant, fx laboratorierotterne, så den videnskabelige tekst, der er forskningens slutmål, til slut er en repræsentation af alle forudgående aktanter i netværket. Den repræsentation, eller omformning, kaldes i ANT for *translation*. Translationsbegrebet er centralt i ANTs analyseapparat og beskriver altså de processer, der foregår mellem aktanterne i netværket, så netværket til sidst *fremstår* som en stabil helhed, i dette tilfælde i form af en artikel. Samtidig dækker begrebet det forhold, at to aktanter, der til at begynde med ikke har noget med hinanden at gøre og som udgangspunkt er forskellige (rotten og måleinstrumentet), i netværksdannelsen bliver forbundet og dermed bliver mere *ens*. Det sker, når måleinstrumentet måler rottens bevægelser og derved bliver repræsentant for rotten i netværket. Rotten og måleinstrumentet er nu forbundet og er til dels udtryk for det samme i netværket, nemlig rottens bevægelser. Endelig dækker translationsbegrebet også de processer, der gør, at nogle aktanter bliver styrket af andre aktanter ved at gøre sig selv til deres repræsentant i netværket. Med andre ord: jo flere andre aktanter en given aktant i netværket er forbundet med, jo mere styrke har denne aktant.

En anden klassisk ANT analyse (Callon, 1986) omhandler tre biologers forsøg på at genoprette bestanden af kammuslinger i St. Brieuc Bay i Frankrig, via et forsøg på at få muslingelarverne til at formere sig i et afskærmet område i havet, hvor de er i sikkerhed for både fiskere og rovdyr. I denne tekst præsenteres begrebet *obligatorisk passagepunkt*, hvilket betegner en udvikling i netværket, som alle aktører arbejder hen imod. Et obligatorisk passagepunkt kan nogenlunde oversættes med netværkets mål, men har det særpræg, at det hænger uløseligt sammen med de identiteter, aktørerne i netværket har. Når et netværks obligatoriske passagepunkt defineres af dets aktører, sker en fortløbende translationsproces, hvor aktørernes identitet, muligheder for interaktion og grænser for handlemuligheder defineres (Callon, 1986:203). I Callons case fra St. Brieuc Bay er netværket ramme for diverse forhandlinger, der ender med netværkets kollaps. Biologerne mislykkes i forsøget på at samle de heterogene aktører, således at alle arbejder med samme mål for øje, med samme obligatoriske passagepunkt. Larverne formerer sig ikke som forventet under forsøget, og fiskerne ender med at miste tålmodigheden og nedbryde de opsatte barrierer for at opsamle de muslinger, det trods alt var lykkedes at dyrke. De forbindelser, der tilsyneladende var skabt, viste sig at være for svage til at fungere som samlende faktor for netværket. Biologerne, der skulle fremstå styrkede, fordi de var forbundet med en mængde andre aktører, viste sig at stå alene og derved svagt.

Ved at fokusere på de forhandlinger, der fortløbende foregår i netværket, påpeger Callon netværkets ustabilitet, fordi diversiteten i aktanternes hensigt med netværket blotlægges. For mig at se er denne tilgang interessant, fordi aktanterne forhandler - ikke blot netværkets struktur og obligatoriske passagepunkt - men om deres egen identitet i form af rollefordeling i netværket. Derved opstår en handlingsorienteret identitetsdefinition, for aktanterne *er* det, de gør i netværket. Hvis dette overføres på sociale netværk, i Wellmansk forstand², kan man sige, at den humane identitet sætter sig selv på spil, ved at indgå i de sociale interaktioner, forhandlinger, forbindelser og alliancer netværket udgøres af. Det *koster* noget i den forstand, at man ikke kan forestille sig et individ indgå i og påvirke en netværkssammenhæng uden selv at blive påvirket. Og her er vi tilbage ved en af hovedpunkterne i ANT. To entiteter, der mødes, er ikke længere de samme to entiteter, men omformer gensidigt hinanden i mødet. Den relationelle synergi skaber nye produkter. Det gælder vel at mærke ikke kun i mødet mellem to mennesker, men lige såvel i mødet mellem en nonhuman og en human aktant.

“Der er fire problemer med ANT”

---

² Wellmans brug af netværksbegrebet på sociale konstruktioner vil senere blive præsenteret.

At sætte sig ind i en ny teori er spændende, men kan også til tider være en udfordrende og frustrerende proces. Man svinger mellem at føle sig sikker og i besiddelse af overblik det ene øjeblik, for i det næste øjeblik at se korthuset vælte og overblikket forsvinde. Specielt ønsker man, at den nye teori skal fremstå sammenhængende og lukket, som et kredsløb, hvilket den sjældent (eller aldrig) gør. ANT kan være vanskelig at have med at gøre, fordi den er, hvad den selv påstår *al* mening er: ustruktureret, ustabil, fleksibel og kontekstbestemt. I klassiske ANT-analyser skiftes terminologien ud, således at Callons begrebsapparat ikke genfindes hos hverken Latour eller Law, der til gengæld bruger hver deres konkrete metode til at analysere netværksstrukturene. Dette kan virke frustrerende, indtil man ser, at netværks- og aktørbegrebet, samt beskrivelsen af translationsprocesser og obligatorisk passagepunkt, er de fællesstræk, der kæder disse teoretiske tekster sammen; igen er overblikket indenfor rækkevidde. Det ovenstående er tænkt som et forsøg på at sammenfatte disse øjeblikke af klarhed og sammenhæng i ANT.

Lige som følelsen af overblik var indenfor rækkevidde, forsvinder grunden dog under en, den dag man læser dette: “[...] There are four things that do not work with actor-network theory; the word actor, the word network, the word theory and the hyphen! Four nails in the coffin” (Latour, 1999:15). Latour trækker tilsyneladende tæppet væk under ANT, men ved nærmere eftersyn er ærindet ikke at lægge ANT i graven. Derimod ønsker Latour at rense teorien for de konnotationer, han mener, der fejlagtigt er blevet knyttet til teorien. De to første “søm i kisten”: problemerne med ordene netværk og aktør, knytter sig til de konnotationer, der let fører til misforståelser af brugen af ordene i ANT. Jeg har allerede været inde på begge begrebers svagheder i det ovenstående, men lad mig opsummere:

Netværksbegrebet misforstås ofte, fordi det bruges i mange vidt forskellige sammenhænge. ANT bruger ordet netværk i dets bredeste, mest abstrakte forstand og ser ikke gerne, at det koges ned til kun at dække teknologiske netværk, endsige personlige ditto. Men herved er problemet ikke afgrænset. Latour er også inde på, at de sidste tyve år har gjort ordet netværk til et af de mest brugte blandt andet med fremkomsten af Internettet, men også, som Elgaard Jensen eksemplificerer, med teorier som fx Castells netværksteori, der ikke har meget tilfælles med ANT (Elgaard Jensen, 2003:24).

“Now that the World Wide Web exists, everyone believes they understand what network is. While twenty years ago there was still some freshness in the term as a critical tool against notions as diverse as institution, nation-state and, more generally, any flat surface, it has lost any cutting edge and is now the pet notion of all those who want to modernize modernization. ‘Down with rigid institutions’ they all say, ‘long live flexible networks’” (Latour, 1999:15).

Fra anden side er netværksbegrebet ligeledes blevet kritiseret for i ANT sammenhæng at være for bredt, som jeg indledningsvis nævnte. Lee & Brown (1994) og Strathern (1996) berører alle, at netværksbegrebet i ANT har en tendens til at ville omfatte alt og derfor bliver altopslugende. Der er ingen måde at stoppe netværket på, det bliver forklaringen på alt og dermed et ikke særligt skarpt begreb.

Aktørbegrebets svaghed er som sagt, at det almindeligvis bruges om menneskelige subjekter, der handler intentionelt og identificeres ud fra denne intentionelle adfærd. Ovenstående diskussion om ANTs aktørbegreb omfatter allerede det kontroversielle aspekt af ANTs insisteren på symmetri mellem teknologiske og sociale processer. I dette speciale vil jeg anvende ANTs aktørbegreb til en åbenhed overfor at integrere de teknologiske og sociale aspekter i analysen af de faglige netværk.

Når Latour stiller spørgsmålstegn ved, om man overhovedet kan kalde ANT en teori, påpeger han, at ANTs projekt hele tiden har været at frigøre sig fra fastlåste og fastlåsende definitioner. Dermed har ANT forsøgt at forholde sig åbent intuitivt ("the principle of free association" (Callon, 1986:200)) til den virkelighed, der undersøges (Latour, 1999:20). Idet ANT insisterer på, at udgangspunktet er uorden, er det paradoksalt at ville opstille et fastlagt begrebsapparat og dermed paradoksalt at kalde sig for teori. I ANTs analytiske tilgang er udgangspunktet, at al mening er konstrueret, det vil sige også den mening, forskeren kommer ud med efter at have gennemført analysen. Det er ikke forskeren, der har svaret, ej heller ligger svaret og venter på at blive fundet. Det er i mødet mellem forskeren og forskningsobjektet, at svaret opstår, og dermed er al forskning og alle analyser kontekstbestemte og relationelle. Dette princip implicerer ydermere, at det, der kommer ud af forskerens arbejde i mindre grad er definitioner af flader, helheder og sammenhænge, end det er beskrivelser af forbindelser og translationsprocesser, cirkulationer af mening: netværk. "It is a theory that says that by following circulations we can get more than by defining entities, essence or provinces" (Ibid). I arbejdet med ANT må der altså mod til at give slip på overblikket, på at følge analysen hvorhen den fører, og forholde sig åbent til nye opdagelser og erkendelser. Som sådan er ANT ikke en teori i betydningen opskrift eller landkort, det er snarere en vejledning til ikke at blive væk i vildniset.

Det sidste "søm i kisten" er bindestregen mellem ordet aktør og ordet netværk. Hermed ønsker Latour at henlede opmærksomheden på de implikationer, der ligger i at sammenkæde, men også at adskille, ydre og indre struktur, som det sker i ANT. Latour ønsker ikke at se ANT udlagt som hverken en teori om det sociostrukturelle eller om det intersubjektive/psykologiske, men insisterer på, at ANT stiller spørgsmål på tværs af disse typologier og teoritraditioner. Som det indledningsvis blev påpeget, er ANT hverken samfunds-, human- eller naturvidenskabelig. Den er det hele eller ingen af delene.

Til sidst i dette kapitel om ANT, vil jeg henlede opmærksomheden på en pointe, der er fremført af Singleton & Michael (1993) og gengivet i Elgaard Jensen (2001: 65). Her argumenteres der for, at netværket hverken er så ustabil eller så veldefineret, som det kan fremstå i de klassiske ANT analyser. "The networks of Callon and Latour are clean and clear", skriver Singleton og Michael (1993:232), og henviser dermed til ANTs tendens til at beskrive veldefinerede, ensartede netværksdannelse, der bryder sammen, når de udsættes for divergente aktører og dårligt rummer det ambivalente. Tværtimod, siger Singleton og Michael. Netværk kan i høj grad være præget af ambivalente og divergente handlinger og aktører uden af den grund at bryde sammen. Det er netop netværkets styrke, at det kan rumme det ambivalente, fordi det er så fleksibelt og omskifteligt. Dermed tages også afstand fra ANTs tendens til at anskue netværkene som organiseret omkring et defineret centrum: "There is no centre, from which everything is organised" (Elgaard Jensen, 2001:65). I forhold til de faglige netværk finder jeg denne pointe vigtig, fordi disse netværksdannelse netop fungerer uden en formel ledelse og dermed uden et veldefineret centrum. Der er ingen pendant til biologerne i Callons analyse, der sætter det hele i gang og har et veldefineret mål med netværket. Derudover forklarer Singleton og Michaels pointer, hvorfor de faglige netværk ikke falder fra hinanden, når de udsættes for indre ambivalens, hvilket de følgende kapitler, hvor det empiriske materiale inddrages, vil komme med flere eksempler på.

Hermed afsluttes specialets *udefra perspektiv*, der indeholdt kapitlerne 2 og 3. Disse kapitler har præsenteret specialets teoretiske fundament. Med *indefra perspektivet*, der indeholder kapitlerne 4, 5, 6 og 7, vil den teoretiske diskussion gå i dialog med specialets empiriske materiale. Derfor indledes kapitel 4 med en præsentation af den empiriske undersøgelses udformning og metodiske udgangspunkt.

Kapitel 4: Præsentation af empiri og metode

"Sociologisk viden snor sig ind og ud af det sociale livs univers, og rekonstruerer derved som en nødvendig del af processen både sig selv og dette univers" (Giddens, 1990/1994:21).

"Social life is infinitely complex" (Ragin, 1994:31.)

Dette kapitel fungerer som en præsentation af specialets empiriske materiale og den måde, der er arbejdet med dette materiale. Det er slået fast i indledningen, at den empiriske vinkel beskæftiger sig specifikt med *faglige netværk*. Der arbejdes med udgangspunkt i to cases, som vil blive præsenteret i kapitlets sidste afsnit: *Udvælgelse af to cases i et bredere undersøgelsesfelt*. Før denne præsentation, vil jeg kort introducere de metodologiske valg, der er truffet i specialet. Empirien er indsamlet efter kvalitativ metode, hvilket indebærer, at materialet forholder sig til visse kvalitetskrav, mens det fraviger andre. Herefter følger en forklarende gennemgang af indsamlingens forskellige faser. Herunder vil de forskningsetiske overvejelser, jeg har haft under indsamlingen af materialet ligeledes blive anskueliggjort.

Kvalitativ forskning

Et kvalitativt forskningsinterview er ifølge Steiner Kvale, "et interview, der har til formål at indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på at fortolke betydningen af de beskrevne fænomener" (Kvale, 1994/2002:19). For nærværende undersøgelse betyder det, at der er fokus på de *fortællinger* om netværk, respondenterne bidrager med i de foreliggende interviews. Disse fortællinger fungerer som modvægt til den mere abstrakte teori og vil således udgøre det empiriske materiale, der gør diskussionen om netværk virkelighedsnær.

Det kvalitative interviewideal forsøger at leve op til flere forskellige krav. For det første skal interviewet fokusere på bestemte temaer, hvilket betyder, at samtalen til en vis grad skal være styret. For det andet bør interviewerens forholde sig bevidst naivt til emnet, således at hun eller han udviser åbenhed overfor nye fænomener, hvilket betyder at samtalen ikke må være *for* styret (Kvale, 1994/2002:41). I designet af undersøgelsen er der taget højde for dette ideal, således at interviewguides og spørgeteknik søger en balance mellem styring og åbenhed.

De fortællinger, der fremkommer under interviewet, tager udgangspunkt i respondentens livsverden, og interviewerens bør derfor besidde evnen til indlevelse, empati og sensitivitet overfor den interviewede (Ibid.). Forskerens rolle er derfor særdeles fremtrædende under dataindsamlingen,

og det kvalitative ideal fraviger således en mere positivistisk tilgang, hvor forskerens rolle søges elimineret for at opnå objektivitet.

Det kvalitative udgangspunkt for empirien forudsættes i dette speciale at indebære et socialkonstruktivistisk perspektiv. Her antages det, at kendsgerninger er sociale konstruktioner, hvilket indebærer, at objektivitet er principielt umuligt, da al mening altid er bestemt af konteksten. I kapitlet om ANT blev der redegjort for dette synspunkt med den forskel, at ANT ikke kalder konstruktionen for *social*, fordi der her tages afstand fra adskillelsen af humane og nonhumane aktører. For det empiriske materiale betyder dette standpunkt, at fortællingerne ikke påstås at besidde hverken objektive eller generaliserbare kvaliteter. Fortællingerne er udtryk for respondenternes subjektive oplevelse af de faglige netværk, og i og med at undersøgelsen sker på et kvalitativt grundlag, kan materialets kvalitet ikke måles ud fra dets generaliserbarhed, som det ville kunne i en kvantitativ undersøgelse.

For at sikre mig, at respondenterne trods alt forholder sig til en genkendelig virkelighed, har jeg baseret undersøgelsen på en række observationer. Disse observationer udgør sammen med interviews, teori og analyse en metodisk triangulering, der skal søge at afdække de empiriske cases fra flere forskellige vinkler for at opnå størst mulig dækning. Den empiriske undersøgelse i dette speciale består således af følgende elementer:

- Otte kvalitative interviews: Tre medlemmer af *Det elektroniske netværk*, tre medlemmer af *Sparringsgruppen*, et medlem af styregruppen i *Det akademiske netværk* og en netværkskonsulent³. I alt seks kvinder og to mænd.
- Observation af henholdsvis *Det elektroniske netværk* og *Sparringsgruppens* maillister.
- Deltagerobservation ved to af *Sparringsgruppens* møder.
- Deltagerobservation ved et gå-hjem-møde arrangeret af *Det elektroniske netværk*.

Indsamling af empirisk materiale samt forskningsetiske overvejelser

Rekruttering af respondenter er foregået via de netværk, der er genstand for undersøgelsen.

Netværkskonsulenten er ikke medlem af nogle af disse netværk og er indledningsvis blevet kontaktet privat.

Jeg har ladet det være op til den enkelte respondent at vælge, hvor interviewet skulle foregå. Seks respondenter valgte deres eget hjem, én valgte sit kontor, og én valgte at komme hjem til mig. At lade respondenterne vælge selv havde til formål at finde det sted, hvor den enkelte respondent ville

---

³ *Det elektroniske netværk*, *Sparringsgruppen* og *Det akademiske netværk* vil blive præsenteret kort herefter.

føle sig mest tryk. De fleste har det bedst hjemme, men nogle opfatter en fremmed i deres hjem som en ubehagelig faktor, hvorfor jeg altid tilbød, at interviewet kunne foregå enten hos mig eller på neutral grund, fx en cafe. Interviewsituationen varede omkring en time, med få variationer.

Der er udfærdiget flere forskellige interviewguides, da spørgsmålene i interviewet varierer en smule i forhold til *Sparringsgruppen*, *Det elektroniske netværk*, *Det akademiske netværk* og netværkskonsulenten. Se bilag 03 - 07. De overordnede temaer er dog de samme. Først er respondenten bedt om på et konkret niveau at beskrive det netværk, han eller hun indgår i. Dermed beskrives netværket på et rent handlingsmæssigt plan. Herefter spørges der ind til emner som fx respondentens relationer til andre i netværket, respondentens oplevelse af magt i netværket, regler samt kønsmæssige aspekter i netværket. Det er således hele tiden respondentens egen oplevelse af netværket, der er i fokus. Dermed former interviewet sig som et indblik i respondentens livsverden, hvor ingen svar kan være "forkerte".

Spørgsmålenes form har varieret, men jeg har søgt at spørge åbent, det vil sige uden at lægge op til ja/nej besvarelser og uden at lægge ord i munden på respondenten. Som forsker er der risiko for, at man hurtigt lægger sig fast på et udvalg af temaer indenfor emneområdet, mens det er muligt, at helt andre emner optager respondenten. Derfor er hvert interview afsluttet med at give respondenten mulighed for at åbne nye temaer end dem, spørgeguiden indeholdt. Dette er gjort for at minimere den afgrænsende faktor, mine egne forventninger til relevante temaer udgjorde.

Der er foretaget fuldstændige transskriptioner af hvert interview, og i transskriptionerne er brugt følgende koder:

- ... Kort pause
- Lang pause
- [...] Redigeret kommentar.

Grundet forskelle i netværkenes opbygning er kravet til anonymitet forskelligt for de to cases. *Det elektroniske netværk* er ikke i sig selv anonymiseret, der er tale om *Webgrrls*, et faglig netværk for kvinder, der interesserer sig for IT. Jeg har ikke ment, at det har været meningsfuldt at forsøge at skjule *Webgrrls* identitet, da der ikke findes noget tilsvarende netværk i Danmark, og en sløring af netværkets identitet derfor ville kræve uforholdsmæssigt meget omskrivning af faktuelle data. *Webgrrls* har hele tiden været bekendt med dette forhold⁴.

---

⁴ I det følgende bruges både betegnelsen "*Det elektroniske netværk*" og betegnelsen "*Webgrrls*" på denne case. Dette valgt er truffet for i sproget at pointere, at specialet beskæftiger sig med *Webgrrls* som eksempel på et elektronisk netværk og ikke som sådan for *Webgrrls* i sig selv. Derfor bruges betegnelsen "*Webgrrls*" kun de steder, hvor det indholdsmæssige er specifikt for lige dette netværk.

Sparringsgruppen, derimod, er blevet lovet fuld anonymitet grundet følsomheden i de oplysninger, der er givet i løbet af undersøgelsen. Medlemmerne i gruppen er alle selvstændige erhvervsdrivende og debatterer blandt andet virksomhedsfølsomme emner i gruppen, som fx personaleemner og regnskaber, hvilket stiller andre krav til anonymisering af denne gruppe. Derudover opfattes gruppen af medlemmerne som et lukket fora, det vil sige et privat rum, der ikke på samme måde som *Webgrrls* aktiviteter, blander sig i en semi-offentlig sfære. Alle respondenter, der er interviewet, er lovet fuld personlig anonymitet.

At observere en mailliste stiller specielle forskningsetiske krav. Man kan argumentere for, at så snart man er tilsluttet en mailliste, er andre medlemmer i princippet bekendt med, at man kan læse deres mails, og således er disse mails ikke private. Jeg mener dog snarere, at man bør opfatte en mailliste som privat korrespondance, hvilket stiller skærpede krav til deltagernes samtykke til observationer og brug af deres mails i en evt. rapportering som fx dette speciale. I en rapport om etiske anbefalinger angående Internet forskning fra AOIR⁵ (Ess, 2002), foreslås det, at notifikering af de berørte individer er tilstrækkelig samtykke, hvis disse individer har mulighed for at melde tilbage, at de ikke ønsker at deltage i undersøgelsen (Ess, 2002:11). Det betegnes således ikke som nødvendigt at indhente skriftlige samtykkeerklæringer fra hver enkelt, hvilket også ville være praktisk vanskeligt på en mailliste med over 100 medlemmer, som i tilfældet med *Webgrrls*. På baggrund af dette, har jeg valgt at sende en mail ud på *Webgrrls* to maillister, der forklarer projektets udformning og formål og giver alle medlemmer mulighed for at fravælge deltagelse i undersøgelsen. Se ordlyden af dette brev i bilag 01. Ingen medlemmer valgte at benytte muligheden for ikke at deltage, og de tre svar, jeg fik på henvendelsen, var af en ordlyd, der ønskede mig held og lykke med projektet. Det skal også nævnes, at jeg før udsendelsen af brevet, havde fået tilsagn fra netværkets bestyrelse, der var bekendt med projektet og havde givet mig grønt lys til at sende brevet ud. Således opfyldtes også kravet om tilsagn fra listens moderator, som AOIR anbefaler (Ess, 2002:7), da bestyrelsens formand fungerer som sådan.

I tilfældet med *Sparringsgruppen* forholdt det sig en smule anderledes, fordi gruppens primære aktivitet er de fysiske møder. Her var møderne altså det sværeste element at få adgang til. Derfor sendte jeg, efter at have opnået kontakt med et enkelt medlem via mail, et brev til gruppen om undersøgelsens udformning og formål, og herefter fik jeg adgang til observation af to møder. Jeg mødte dermed alle medlemmer personligt og kunne bede om mundtlige tilsagn til observation af maillisten. For ordlyden af omtalte brev, se bilag 02.

Generelt mener jeg, at det er vigtigt at holde fokus på det i AOIR rapporten påpegede forhold: "A primary ethical obligation is to do no harm. Good research design, of course, seeks to minimize risk

of harm to the subjects involved” (Ess, 2002:9). Det er naturligvis i min interesse, at alle respondenters deltagelse i dette projekt på ingen måde skader dem. Dette har specielt været væsentligt i forhold til *Sparringsgruppen*, hvor de tre respondenter vanskeligt kan anonymiseres overfor gruppen selv. Da der i interviewene indgår udsagn, der både berører respondenterne selv og deres oplevelse af andre medlemmer i gruppen, kunne man frygte, at dette ville kunne skabe intern splid i gruppen med ubehagelige følger for respondenterne. Derfor har jeg valgt at lade de tre respondenter se de citater, de hver især står for i specialet, inden specialet blev vist til resten af gruppen. Alle tre respondenter har således haft mulighed for at bede om udeladelse af visse citater. En enkelt har i denne forbindelse bedt om udeladelsen af et specifikt citat, hvilket naturligvis er blevet efterlevet.

Udvælgelse af to cases i et bredere undersøgelsesfelt

Specialets empiriske undersøgelsesfelt udgøres primært af to faglige netværk, sekundært af et bredere blik på flere faglige netværk i Danmark 2003. Udover de to cases har undersøgelsen altså også fulgt et bredt udsnit af faglige netværk i Danmark, blandt andet for at kunne udvælge to egnede netværk udfra et bredere undersøgelsesfelt. Disse andre netværksaktiviteter har dannet grundlag for muligheden for at sætte de to eksempler ind i en bredere sammenhæng og har sikret, at de ikke har vist sig at være alt for atypiske i forhold til andre faglige netværk.

De to netværk, der udgør empiriens kerne, behandles som *cases* i specialet. Det betyder, at selvom de to netværk vil stå helt centralt i specialets gennemgang og diskussion af netværksbegrebet og de faglige netværk specifikt, så er det specialets hensigt at bruge de to netværk som *eksempler*. Specialets hensigt er med andre ord *ikke* at fortælle en uddybende historie om de to netværk. De analyser, der fremlægges, står altid i forhold til specialets problemformulering, der ikke specifikt rummer spørgsmål angående de to cases.

Udover de to gennemgående cases indgår også *Det akademiske netværk*, der er et anonymiseret fagligt netværk organiseret af en større dansk akademisk fagforening. En enkelt respondent sidder i styregruppen af dette netværk, der i skrivende stund har 275 medlemmer. *Det akademiske netværk* fungerer primært via halvårlige gå-hjem-møder. Netværket har en fælles mailliste, men denne tages så sjældent i brug af medlemmerne, at den må betegnes som ikke-fungerende. *Det akademiske netværk* er ikke gennemgående case i specialet, men er her valgt præsenteret, fordi analysen enkelte steder indrager dette netværk og pågældende respondent. Derudover har jeg lavet et interview med en netværkskonsulent, der har arbejdet med at etablere faglige netværk for en anden dansk akademisk

---

⁵ AOIR står for *Association of Internet Researchers*

fagforening. Dette interview er ikke citeret direkte i specialet, da netværkskonsulentens rolle som fortolker af faglige netværk, lå for tæt op af min egen rolle som forsker. Interviewet har dog givet en god baggrundsviden til nærværende undersøgelse.

Udvælgelsen af de to gennemgående cases er sket på baggrund af følgende kriterier:

- De kan defineres som et afgrænset netværk / de er i hver sin forstand lukkede netværk.
- De udgøres af mennesker, der har en faglighed til fælles / de er ikke hobbyorienteret.
- De fungerer tværgenerationelt / de fungerer ikke internt i en organisation, fx via et Intranet.
- De er baseret på frivillig deltagelse / de er ikke jobbundet og i den forstand obligatoriske.
- De fungerer til dels via medieret kommunikation.
- De lever op til et krav om kønsmæssig diversitet (Det ene netværk er både for mænd og kvinder. Det andet er kun for kvinder).

De første fire kriterier er der allerede argumenteret for under specialets problemformulering, og de knytter sig alle til specialets definition af faglige netværk. Kriteriet om medieret kommunikation er der ligeledes redegjort for samme sted. Tilbage er kriteriet om kønsmæssig diversitet. Dette kriterium knytter sig til et ønske om at anskueliggøre kønsmæssige aspekter i netværksdiskussionen. Derfor har jeg valgt et netværk med både mænd og kvinder og et, der kun er for kvinder.

Da der nu er redegjort for udvælgelsen af de to cases, følger her en kort præsentation af *Sparringsgruppen og Det elektroniske netværk*. Præsentationen skal give læseren en introduktion af de to netværks overfladiske strukturer. Hvordan er de dannet, hvor store er de, hvordan udføres de? Da de to cases er bærende eksempler, vil læserens kendskab til dem blive udbygget løbende gennem specialet.

Sparringsgruppen består af otte medlemmer, hvoraf tre er kvinder og fem er mænd. Alle i gruppen er selvstændige erhvervsdrivende, dog med forskellige typer virksomheder. Fire medlemmer har ansatte i deres virksomheder: en har over femten ansatte, de tre andre mellem en og otte ansatte. De fire andre gruppemedlemmer har ingen ansatte i virksomheden. Grundet kravet om anonymitet vil virksomhedernes art ikke blive udførligt præsenteret, men det er af betydning og bør derfor nævnes, at virksomhederne spænder bredt over flere forskellige brancher, som fx bygningsarbejde, reklameproduktion, salg- og marketing samt konsulentvirksomhed indenfor regnskab og IT.

Etableringen af *Sparringsgruppen* er sket gennem et fysisk møde arrangeret af en fagforening, der er relevant for gruppens medlemmer. Her mødte 20 personer, der blev delt i to grupper.

Sparringsgruppen er opstået omkring den ene af disse grupper, men kun fem medlemmer har været

med fra starten. Tre medlemmer er efterfølgende blevet inviteret med i gruppen via en større mailliste for selvstændige i Danmark. Gruppen har ingen formel ledelse eller bestyrelse og er som sådan ikke organiseret. Alligevel kan gruppen betegnes som et *formelt* netværk, fordi medlemmernes eneste tilknytning til hinanden er gennem gruppen, og fordi gruppens klare formål er at udveksle faglig sparring og inspiration medlemmerne imellem.

Sparringsgruppen fungerer via møder ca. hver 6. uge, samt en mailliste. Møderne foregår i medlemmernes virksomhedslokaler på skrift og ligger typisk i aftentimerne. Til møderne serveres ikke mad, men drikkevarer og evt. snacks. Dette arrangeres af det aktuelle mødes vært. Maillistens aktivitetsniveau er ujævnt. Frekvensen er tydeligt højest lige efter et fysisk møde, og listen kan ligge stille i uger af gangen. Maillistens tekniske løsning udbydes af *Yahoo*⁶, hvilket betyder at en mail sendt til listens fællesadresse, kommer ud i alle medlemmers individuelle mailboks. Der findes intet arkiv, og gamle mails bliver således ikke gemt systematisk.

Det elektroniske netværk hedder som sagt *Webgrlls* og er organiseret som en forening med bestyrelse, generalforsamling og medlemsbetaling (300 kr. om året). *Webgrlls* definerer sig selv som "et nonprofit netværk for kvinder, der interesserer sig for IT" (citeret fra www.webgrlls.dk). Som koncept er *Webgrlls* opstået i USA i 1995, og det danske *Webgrlls* netværk er oprettet i 1996, men har dog ikke noget samarbejde med det amerikanske netværk. Oprindeligt havde *Webgrlls* tre danske afdelinger, Ribe, Århus og København, men nu i 2003 er kun den Københavnske afdeling aktiv, hvorfor der i nærværende speciale sættes lighedstegn mellem *Webgrlls* og *Webgrlls København*. Netværket har i skrivende stund 108 medlemmer. Dette tal har været faldende i en årrække efter at have toppet i 2000, hvor netværket var oppe på 350 medlemmer⁷.

Webgrlls opererer primært via to maillister: IT-listen og Off Topic (OT) listen. Forskellen på de to lister beskrives på www.webgrlls.dk således: "*Webgrlls København* har to listservere. Den ene hedder *Webgrlls IT*, og den anden *Webgrlls Off Topic*. Den første er sjovt nok til IT-relaterede emner, hvor den anden er til alt det andet, vi gerne vil diskutere: ligeløn, stress, bolignød, kultur osv. osv.". Der er ikke foretaget nogen kvantitativ optælling, men de to lister er nogenlunde lige aktive, måske med en lille overvægt på OT listen. Begge lister ligger på www.groupcare.dk, der leverer netværkets tekniske løsninger⁸. Det betyder, at medlemmerne kan vælge at gå ind på www.groupcare.dk for at se og skrive nye indlæg til listerne, mens de også kan vælge at få mails

⁶ www.yahoo.dk indeholder primært en søgemaskine, men tilbyder også en bred vifte af aktiviteter på Internettet, deriblandt også tekniske løsninger til lukkede maillister.

⁷ Disse faktuelle oplysninger er indhentet fra *Webgrlls* bestyrelsesformand.

⁸ www.groupcare.dk er et forum, hvor man gratis kan oprette både åbne og lukkede netværksgrupper.

sendt direkte til deres egen indboks og sende nye mails derfra. Groupcare funktionen indholder derudover et arkiv, hvor alle gamle indlæg samles, samt en adresseliste over alle medlemmer.

Udover mailaktiviteten arrangerer *Webgrrls* også såkaldte gå-hjem-møder, hvor medlemmerne gratis kan komme og høre et fagligt oplæg. Disse møder afholdes ca. hver anden måned. Tidligere startede mødet med det faglige oplæg, hvorefter der var mulighed for at blive og "netværke", men under observationsperioden er mødeformen lavet om, således at medlemmerne nu inviteres til at komme 1½ time før det faglige oplæg. I dette tidsrum kan der købes sandwich og drikkevarer, og medlemmerne har mulighed for at tale sammen. Til det første møde, hvor dette koncept blev afprøvet, mødte ca. 20 kvinder op 1½ - 1 time før oplægget, mens ca. 10 kvinder kom, da oplægget startede.

Webgrrls er som sagt en forening med en bestyrelse. Herved er netværket både organiseret og formaliseret, og *Webgrrls* har - i modsætning til *Sparringsgruppen* - et omfattende skriftligt materiale, der omhandler netværkets formål, historik og vision. Dette materiale ligger til dels på www.webgrrls.dk og findes til dels i bestyrelsens arbejds papirer. Det indeholder blandt andet en såkaldt netikette⁹, der netværkets formelle retningslinier for brugen af de to maillister.

For at anskueliggøre de ovenstående oplysninger er følgende model konstrueret. Modellen søger at klargøre forskelle mellem de to cases.

<i>Det elektroniske netværk</i>	<i>Sparringsgruppen</i>
Organiseret som forening	Ikke formelt organiseret
Primær aktivitet: maillister	Primær aktivitet: møder
Sekundær aktivitet: møder	Sekundær aktivitet: mailliste
Omfattende skriftligt materiale	Intet skriftligt materiale
Kun for kvinder	For kvinder og mænd
Over 100 medlemmer	Under 10 medlemmer
Arkiv over gamle emails	Intet arkiv over gamle emails

Med disse forskelle mener jeg de to cases komplimenterer hinanden på bedste vis og således giver bredde til diskussionen angående de faglige netværk. En diskussion, der her skal føres videre med inddragelse af et nye aspekter ved netværket, nemlig det human-relationelle og med dette brugen af Barry Wellmans begrebsapparat på de to cases.

⁹ Ordet "netikette" er en sammensætning af de to ord "net" og "etikette" og bruges almindeligvis om specifikke nedskrevne retningslinier for brugen af fx maillister, chatrum osv.

Kapitel 5: Netværkets human-relacionelle aspekter

“Community has never been lost. Yet since the industrial revolution, most people have believed that large-scale technological and social changes had destroyed community in the developed world and were well on

their way to killing it in developing countries. Policymakers and pundits echoed and reinforced this belief, and, until a generation ago, most social scientists agreed with them” (Wellman, 1999:2).

Med sociologen Barry Wellman skal fokus for en stund være netværket som social organiseringsform, hvilket ikke inddrager nonhumane aktører i netværket. Termen *human-relational* pointerer således forskellen til ANTs netværksanskuelse, hvor aktører både kan være af human og nonhuman karakter. Kapitlet vil kort præsentere den teoretiske baggrund det sociale netværksbegreb kan ses som reaktion på¹⁰. Herefter foretages en diskussion angående netværkets *ressourceøkonomi*, hvorunder Wellmans fokus på ydelser i netværket anskues i dialog med det empiriske materiale. Til slut i kapitlet vil de to cases blive gennemgået ud fra fem parametre, som Wellman opstiller til at beskrive netværk som social organisering.

Baggrund - sociologiske fællesskabsanskuelser

I den sociologiske forskningstradition beskæftiger man sig ofte med, hvordan det sociale liv organiseres. Almindeligvis opfattes udviklingen af den sociale organisering som en bevægelse fra noget traditionelt til noget ikke-traditionelt eller moderne. For mere end 100 år siden opstillede sociologen Ferdinand Tönnies typologierne *gemeinschaft* og *gesellschaft* for at beskrive denne udvikling (Tönnies, 1887/1955). *Gemeinschaft* er den traditionelle tilstand, hvor den sociale organisering udspringer af det præindustrielle samfunds landsbyer og landdistrikter. De sociale bånd mennesker imellem er stærke og livslange og foregår typisk mellem naboer og familiemedlemmer. *Gesellschaft* derimod er den industrialiserede verdens form for social organisering. Her udspringer det sociale af det anonyme urbane liv, og sociale relationer er flygtige og specialiserede. Tönnies opfattede udviklingen fra *gemeinschaft* til *gesellschaft* som et tab af det “ægte” sociale, og hans opfattelse af udviklingen har haft enorm indflydelse på eftertidens sociologiske analyser af det sociale liv. Analyser af det sociale i det moderne industrielle samfund har derfor ofte forholdt sig nostalgisk til tabet af *gemeinschaft*, hvorved fokus har været på tabet af traditionelle sociale relationer (Wellman, 1999:49). Det er det udgangspunkt den canadiske sociolog Barry Wellman forholder sig til, når han indfører netværket som begreb på den sociologiske arena (Wellman, 1999; Wellman og Potter, 1999; Wellman og Gulia, 1999a og 1999b). Wellman gør op med den opfattelse, at sociale grupperinger skulle være blevet svage eller helt ødelagte af modernitetens komme. Det sociale liv er efter hans opfattelse komplekst og mangefacetteret, og skal derfor anskues med et begrebsapparat, der kan rumme denne kompleksitet. Dialektikken mellem *gemeinschaft* og *gesellschaft* er ifølge Wellman en myte, fordi det sociale liv aldrig findes rent i nogle af de to former

¹⁰ Denne præsentation fungerer som en forberedelse til kapitlet om netværkets medievidenskabelige implikationer, hvor de sociologiske overvejelser angående social organisering danner en vigtig teoretisk baggrund.

- og aldrig har gjort det. *Gemeinschaft* tilstanden er i Wellmans øjne et nostalgisk billede på en førmoderne tilstand, der aldrig har været: “Things are not what they used to be. And they never were”(Wellman, 1999:1). På den anden side er det tab af socialt liv, som *gesellschaft* tilstanden repræsenterer, heller ikke en realitet, fordi moderniteten nok omformer, men aldrig kan ødelægge menneskets sociale liv. Derudover har Tönnies dialektiske kategorier den svaghed, at de forholder den sociologiske forskning til en skala, hvor analyserne af det sociale liv i høj grad er givet på forhånd. Enten anskues de konsekvenser moderniteten har for det sociale liv som et tab af en urtilstand, som i Wellmans øjne som sagt er en nostalgisk og historisk tvivlsom myte. Denne forskningstradition kaldes i Wellmans terminologi for *community lost*. Her er fokus på den sociale disintegration, der sker i kraft af moderne institutioners overtagelse af socialt ansvar overfor individet. Eller forskningen anskuer sociale fællesskaber som overlevende trods alle odds eller som modreaktion på det modernes disintegration af individet, hvilket betegnes *community saved* (Gotved, 2000:14). I begge tilfælde forholder man sig til et dialektisk verdensbillede, hvor det sociale liv enten dør eller overlever uforandret. Denne dialektiske forskningstradition forsøger Wellman at gøre op med. Ikke ved at fornægte Tönnies kategorier, men ved at åbne op for en tredje mulighed, en art mellemvej mellem *community lost* og *community saved* traditionen, som han kalder *community liberated*.

“We have argued that what we have called the “Community Question” is really tripartite: Have communities atrophied in modern times (community lost); maintained their traditional density, homogeneity, and solidarity (community saved); or been transformed into less local, more sparsely knit, more heterogeneous, and less solidary networks (community liberated)” (Wellman og Potter, 1999:52).

Community liberated knyttes til netværksbegrebet ved at man sætter de personlige relationer i centrum for den sociologiske analyse. Wellman mener, at man i både *community lost* og *community saved* traditionen ofte kommer til at lave uklare grænser mellem territoriale forbindelser og relationelle forbindelser (Wellman, 1999:13f). Forskere har ofte ledt efter lokale fællesskaber og er derved let kommet til at overse den sociale organiserings geografiske udstrækning og kompleksitet. Ved at indføre netværksbegrebet i den sociologiske forskning frigøres analyserne fra det territoriale, og fokus kan fastholdes på de sociale relationer, der findes, uanset styrke, geografi, omfang eller ensartethed. Wellman sætter bogstaveligt talt de enkelte mennesker i centrum af hver deres personlige netværk og kan derefter lave analyser af, hvordan menneskets sociale netværk er spundet. Jeg mener dette giver yderligere mindst to fordele: For det første giver det personlige netværk forskeren mulighed for at beskrive sociale bevægelser i samfundet uden at skulle udtale sig om samfundet som et hele. Dermed bevares samfundets kompleksitet intakt uden at skulle ensrettes af et

makrosociologisk begrebsapparat. For det andet giver netværksbegrebet forskningen en rummelighed, der gør det muligt både at beskrive de sociale organiserings kompleksitet og samtidig indfange de strukturelle sociologiske strømninger, der alligevel kan formes. Dette er en force ved det sociale netværksbegreb; at det kan balancere mellem kompleksitet og struktur, fordi det rummer begge dele. Det personlige netværk er unikt, men kan ligne andre personlige netværk, og således tegnes tendenser og strukturer i det sociale liv.

Men hvad kendetegner det personlige sociale netværk? I Wellmans definition har netværket en *focal* person i sit centrum. Focal personen omkredses som en sol af planeter, der udgøres af de forskellige netværksmedlemmer. "Membership in such a network is defined by the *ties* of interest that each has with the focal person" (Wellman og Potter, 1999:52). Det personlige netværk er ikke formelt, der kræves ikke medlemskab eller kontingent for at deltage. Det er udelukkende focalpersonens tilknytning til andre mennesker, der bestemmer netværkets omfang og udformning. Derfor har netværket også i princippet diffuse grænser, for alle focalpersonens sociale relationer kan medtages. Omfanget af et personligt netværk afhænger af, hvor mange mennesker focalpersonen har relationer til, men siger intet om, hvor stærke disse relationer er. Forestillingen om, at alle fællesskaber er sammensat af tæt knyttede, bredt dækkende forbindelser, må altså her vige pladsen for en langt mere fleksibel anskuelse, der anerkender selv meget løse relationer som betydningsfulde for focalpersonen. I relation til de faglige netværk kan denne fleksible fællesskabsanskuelse bruges til at fastholde fokus på arten af forbindelser i stedet for at anskue netværkene som diffuse og dermed skrøbelige konstellationer.

For Wellman kan parametrene *rækkevidde*, *tæthed*, *art af forbindelser*, *tilgængelighed* og *komposition* bruges til at beskrive netværkets specifikke sammensætning og grad af støtte¹¹. Wellman tilbyder her et begrebsapparat, der kan beskrive og belyse netværkets specifikke egenart på et infrastrukturelt niveau. De fem parametre vil i slutningen af dette kapitel blive gennemgået med udgangspunkt i de to cases. Før jeg når så langt, skal der dog gøres opmærksom på det forhold, at Wellman i sine analyser af personlige netværk fokuserer på, hvilken form for støtte netværksforbindelserne giver focalpersonen. Her tænkes bredt på, hvad Wellman kalder, interpersonel støtte, hvilket dækker alt lige fra informationer og mad til emotionel støtte. Således er Wellmans netværksanalyser ofte et forsøg på at danne et overblik over det ressourceflow, der kanaliseres gennem netværket. Dette fokus på graden af støtte i netværket kan kritiseres (og er blevet det), og det følgende er en diskussion af det, jeg vil kalde netværkets *ressourceøkonomi*. Er det udtryk for et økonomiseret menneskesyn at antage, at netværkene er præget af kalkulerede

---

¹¹ Disse fem parametre er en sammenskrivning af parametre opstillet i henholdsvis Wellman, 1999; Wellman og Potter, 1999 og Wellman & Gulia, 1999a.

udvekslinger af støtte, eller *er* netværkene præget af en økonomisk logik? Disse spørgsmål vil blive diskuteret ved blandt andet at inddrage de to cases.

Netværkets ressourceøkonomi

For Wellman er det personlige netværk kendetegnet ved specialiserede forbindelser, hvilket betyder, at focalpersonen må dække sine behov gennem mange forskellige mennesker. I Wellman, 1999 og Wellman og Gulia, 1999b bruges den samme metafor til at beskrive disse specialiserede forbindelser. Focalpersonen beskrives som en forbruger, der må gå i mange specialbutikker for at få dækket sine indkøb; kød hos slagteren, mælk i mejeriet, brød hos bageren, etc. (Wellman, 1999:23; Wellman og Gulia, 1999b:336). For det første kan man indvende, at billedet af specialbutikker trækker associationer fra et førmoderne samfund. Dette mener jeg er uhensigtsmæssigt, da de personlige netværk netop er et forsøg på at frigøre sig fra nostalgiske forestillinger om det førmoderne. Dernæst kan man stille spørgsmålstegn ved, om forbrugsmetaforen er passende i forhold til de processer, der er på spil i sociale relationer. At beskrive relationer i netværket som værende lig med relationer i en situation, hvor der handles, kan tolkes som et overvejende økonomisk menneskesyn. Spørgsmålet er, om medlemmerne i de faglige netværk, går ind i netværkene med en forbrugsmæssig indstilling, hvor omdrejningspunktet er ”noget for noget”? Gotved påpeger, at det relationelle fokus let implicerer, at der skal findes en balance i det ressourceflow, der går begge veje gennem relationen (Gotved, 2000:138). Hun finder, at dette menneskesyn udelukker lystelementet i de sociale relationer og mener ikke at se tegn på, at medlemmerne forholder sig kalkulerende i forhold til ressourceflowet i sin undersøgelse af en gruppe under Usenet¹²:

"Jeg er ikke enig i det økonomiske menneskesyn baseret på social kalkulering. (...) Vi hjælper og bidrager overvejende lystbaseret – fordi vi gerne vil – og vi værdsætter det givne forum ud fra kriterier, der ikke snævert omhandler dets potentialer for modydelse. (...) Det relationelle perspektiv tilsiger, at man må finde balancen i at yde lige præcis det, der giver optimal ressourcereturnering, men sådan er der næppe mange der handler på Usenet" (Ibid.).

Jeg er til dels enig med Gotved i, at et økonomisk menneskesyn er problematisk. Men det er primært fordi, de sociale relationers kompleksitet ikke ydes retfærdighed i denne anskuelse. Det er altså ikke min holdning, at social kalkulering ikke finder sted. I modsætning til Gotved finder jeg

---

¹² Usenet faciliterer nyhedsgrupper og elektroniske netværk og er en af verdens største udbydere af sådanne. Gotved har undersøgt den virtuelle Usenet gruppe rec.arts.books.tolkien, der samles om en specifik interesse for Tolkiens forfatterskab og tankeunivers.

overbevisende tegn på, at medlemmerne i de faglige netværk forholder sig kalkulerende i en eller anden grad, når de indgår i netværksrelationerne. Flere medlemmer udtrykker netop behovet for at føle symmetri i relationerne, således at balancen mellem at give og tage i hvert fald nogenlunde opretholdes. Lars og Troels, begge medlemmer af *Sparringsgruppen*, udtaler følgende:

"Lars: Det er sådan i starten, så er, når man starter sådan et netværk op, så skal man lære at netværke. Og der er mange, der har svært ved at indgå i sådan en gruppe til at starte med. Nogen vil kun ud med, hvad de selv laver, de taler om sig selv hele tiden, hele tiden, hele tiden. Det er min forretning. Det er mine problemer. Og andre sidder kun og venter på, at de kan få noget, hvad skal man sige. Men det gælder om at give og tage, for man selv kan få noget ud af det. (...) Bare at få lov til at præsentere det for andre kan jo også bidrage til meget for en selv. Igen, man skal ikke hele tiden sidde kun og forvente og få eller kun give. Man skal kunne ligge lige midt i mellem, så man både giver og tager. Og det er det sværeste ved det."

"Troels: Der er måske nogle ting, der har været godt, da jeg holdt mit møde her [på kontoret] og fik noget feedback på det. Så jeg tror, det i høj grad afhænger af min egen indsats. Så jeg tror godt, jeg kan få noget ud af det."

Bemærk at begge mænd pointerer vigtigheden af deres egen indsats for at få udbytte af netværket. Balancen mellem egen indsats og eget udbytte opretholdes først og fremmest ved at huske at yde noget. Modydelsen afhænger af ydelsen i begge citater, hvilket peger på en vis form for kalkulation i gruppen. Om det er tilfældigt, at begge respondenter er mænd, eller om mænd forholder sig mere kalkulerende end kvinder, kan jeg kun gisne om. Kvinderne i undersøgelsen udtrykker sig ikke så entydigt, hvad balancen mellem ydelser og modydelser angår. Mest direkte er Anna, medlem af styregruppen i *Det akademiske netværk*. Hun udtrykker frustration over, at så få yder noget i netværket, der ikke fungerer optimalt (i hvert fald i forhold til, hvad Anna kunne tænke sig med netværket).

"Nanna: Jeg vil gerne snakke med dig om det der med medlemmerne?"

Anna: Ja, de kommer og vil have tingene serveret på et sølvfad [griner]. Giv mig sådan og sådan ... jeg tror, de er i virkeligheden ikke så, de er interesseret i at få og tage imod og ikke så meget i at yde og engagere sig og sådan noget. De fleste, man kan selvfølgelig ikke generalisere, men de fleste kommer på den måde. Eller også opfatter de det som et kursus, uddannelsessted, som nogen, altså man kommer; jeg køber dit, og jeg køber dat, og jeg klager over varen, hvis jeg ikke bryder mig om den. Og jeg betaler for det her og giv mig.

Det er noget helt andet end at; jeg har behov for en gruppe, hvor jeg selv skal anstrenge mig. De læser det som ... de køber nogle ydelser.”

Anna bruger her forbrugsmetaforen som en fortælling om, hvad der for hende er forkert brug af netværket. Hun mener, det er misforstået at gå til netværket som en forbruger går til en butik, fordi netværket ifølge hende skal være præget af engagement og ydelser, før det kan bruges til modydelser og udbytte. Igen et ønske om symmetri i netværksrelationen.

Jeg ser ikke noget modsætningsforhold mellem dette ønske om symmetri og en lystbetonet tilgang til netværket og relationerne i netværket. Tværtimod er det min holdning, at netop *fordi* deltageres tilgang til netværket er båret af frivillighed, fordrer de balancen mellem ydelser og modydelser. Forestillede man sig, at relationen var professionaliseret for i hvert fald den ene part, ville kravet om symmetri uværgeligt flytte sig. Der er ingen, der spørger lægen, hvad patienten har givet ham, fordi vi ved, at lægen får løn for sit arbejde med patienten. Gennem lønnen kompenseres der for den asymmetriske relation.

Dermed ikke sagt at netværkene fungerer efter en streng økonomisk logik. Slet ikke. Forskellen på at yde og modyde udviskes ofte, og det må ikke overses, hvorledes det at yde noget i forhold til andre, ofte kan opleves som givende for en selv. Fx fortæller Lars fra *Sparringsgruppen*, hvordan han har givet en anden i gruppen et godt råd. Han afslutter fortællingen med følgende overvejelser:

"Lars: Og ... jamen man er jo egoist. Man tænker på sig selv. Hvad får jeg ud af det? Men lige så snart man hjælper andre, det er jo ikke 100% at hjælpe andre. Når man hjælper andre med en eller anden opgave, så kan du også vende det ind til dig selv og sige: det problem sidder jeg måske også med ... om ti år. (...) Så den hjælp man giver hos andre, kan man jo også igen benytte selv.”

Ligeledes kan et udbytte af netværket ofte være knyttet til viden, der gives til andre end en selv, hvilket følgende citat beskriver. Et medlem af *Sparringsgruppen*, Agnete, fortæller, hvordan en mere fast mødestruktur, hvor alle er sikret taletid, giver større udbytte for hende:

"Agnete: Men jeg kan godt mærke de sidste to-tre gange, hvor det også er kommet ind i en struktur, som jeg også kan bruge, ikke. Der kan jeg godt mærke en forskel på, at jeg får mere ud af de møder. Og det er jo ikke kun en selv, men det er også, når de andre sidder og snakker om deres problemer, det lærer man utroligt meget af. (...) Man kan også komme til et møde, uden at man kommer med nogle konkrete ting, man skal have drøftet og kommer hjem med noget og tænker, Gud det der kunne du selv bruge, eller det skal du ikke gøre. Det er ligeså værdifuldt, ikke. Så det er ikke kun ens egne ting, der bliver drøftet, der er vigtigt, men det er også alle de andre informationer, man får.”

Grænsen mellem hvad, der er relevant for mig, og hvad, der er relevant for andre, udviskes. Udbyttet i netværket gives ikke kun til den enkelte person, der får svar på sine spørgsmål.

Inden jeg slutter denne diskussion, skal der gøres opmærksom på en lille sten i skoen, som det empiriske materiale indeholder. Dorte fra *Det elektroniske netværk* forholder sig til netværket på en måde, der ikke understøtter tesen om ønsket symmetri. Hun siger: "Hvis du lægger mærke til det, spørger jeg jo aldrig. Jeg svarer." Dortes selvopfattelse i netværket er, at hun har en rolle som en slags mentor eller "jordemoder", som hun selv udtrykker det. Hun er en af de ældste medlemmer i *Det elektroniske netværk* og har overvejende fokus på, hvordan hun hjælper andre gennem sit arbejde i netværket. Når jeg spørger hende, hvor meget netværket betyder for hende, siger hun: "Ikke spor", og på spørgsmålet om, hvorfor hun så er med, siger hun: "Jamen, det er jeg, fordi jeg synes, det er sjovt". Her står symmetrien altså for alvor i skyggen af en langt mere lystbetonet tilgang, hvilket understøtter Gotveds antagelser om brugen af primært Internetbaserede grupperinger. Om der er en tendens til, at jo mere Internet, der er involveret i gruppen, jo mere er medlemmernes brug af gruppen lystbetonet, tror jeg ikke er sandsynligt, men mit materiale kan ikke afdække spørgsmålet nok til, at jeg kan komme med en egentlig konklusion. Jeg kan blot konstatere, at materialet er tvetydigt i spørgsmålet om den kalkulerende tilgang til netværk, dog med overvægt af respondenter, der udtrykker en sådan tilgang.

Om materialet vil være tvetydigt eller entydigt, når det gennemgås med udgangspunkt i de fem parametre, som Wellman stiller til rådighed, vil vise sig i det følgende. Netværkets ressourceflow vil fortsat være i fokus, men via beskrivelser af de to cases dannes desuden et billede af de indre bevægelser, de faglige netværk giver rum til.

Netværkets parametre

Netværkets *rækkevidde, art af forbindelser, tæthed, tilgængelighed og komposition* udgør de parametre, der hver især gennemgås i følgende. Wellmans, for mig at se, væsentligste konklusioner angående parametrene præsenteres, hvorefter de to cases analyseres ud fra hvert enkelt parameter.

Rækkevidde

Hvor stort og hvor heterogent er netværket?

Wellmans undersøgelser peger på, at jo større og mere heterogent netværket er, jo mere støtte giver det focalpersonen. Heterogenitet og størrelse hænger ofte sammen, således at jo større et personligt netværk er, jo mere heterogent er det også (Wellman og Potter, 1999:66). Størrelsesforskellen ved de to cases vil være et tema under parametret *tæthed*, hvorfor der her vil være fokus på netværkenes grad af heterogenitet. Ved heterogenitet tænkes her på netværksmedlemmernes sociale karakteristika,

som fx socioøkonomisk status, køn, uddannelse, etc. (Ibid.:65). I forhold til de faglige netværk, finder jeg ikke, at heterogenitet og størrelse hænger sammen på samme måde, som i de personlige netværk. De faglige netværk er ofte bevidst konstrueret i en anden grad end et personligt netværk, hvilket har betydning for netværkets sammensætning. *Sparringsgruppen* er eksempelvis en mindre homogen gruppe end *Det elektroniske netværk*, fordi de har søgt mod heterogenitet i deres sammensætning. *Det elektroniske netværk*, derimod, har som formålsparagraf, at netværket kun er for kvinder, der interesserer sig for IT, hvilket jeg tolker som et ønske om i hvert fald en vis grad af homogenitet. Den kønslige homogenitet i *Det elektroniske netværk* vil blive diskuteret under parametret *komposition*. Herunder vil kønsaspektet i *Sparringsgruppen* ligeledes blive taget op. Her skal der i stedet fokuseres på specielt *Sparringsgruppens* ønske om heterogenitet i gruppen.

Da observationsperioden af *Sparringsgruppen* begyndte, var tre nye medlemmer netop kommet ind i gruppen. I forbindelse med dette havde gruppen været igennem en udvælgelsesproces, da de havde modtaget flere ansøgere, end de skulle bruge i gruppen. Det interessante i denne sammenhæng er, at udvælgelsen af de nye medlemmer blandt andet skete ud fra et kriterium om, at de ikke måtte være for ens med de medlemmer, der allerede var i gruppen:

"Nanna: I har lige taget nogle nye ind i gruppen? (...)

Agnete: Ja.

Nanna: Hvad for nogle krav valgte I dem ud fra?

Agnete: Dels det der med, at kønsmæssigt skulle det være ligeligt. Det var vigtigt. Også at kigge efter nogen af de kompetencer, som de mennesker har, at de ikke lå for tæt på vores andres."

Hvorfor opleves heterogenitet som vigtigt i gruppen? Det finder jeg forskellige svar på i materialet. For det første taler respondenterne om, at forskelligheden giver øget udbytte af gruppen, hvilket underbygger Wellmans antagelser om sammenhæng mellem heterogenitet og støtte i netværket.

"Lars: Forskellen giver bestemt noget. Ellers kunne vi sidde og nikke af hinanden og være enige alle sammen og sige, hvor er det godt, og ih hvor er det hårdt, og ... vi skal alle sammen gøre sådan. Hvis du ikke får noget helt udefra, en helt ny vinkel til det, så er det [mumler]. Så det er derfor jeg kan bruge sådan en som Agnete, som sælger perler. Jeg sagtens kan bruge alle de ting, hun kommer med til mødet. Det gælder om at få det formuleret til et eller andet, der passer til min virksomhed."

For det andet nævnes også en anden motiverende faktor, for ikke at ville have heterogenitet i gruppen. Det handler om konkurrence:

"Lars: I første omgang troede jeg, at et netværk skulle være ... at man havde den samme baggrund, speciale. Jeg arbejder med salg, at alle de andre også skulle arbejde med det, før at jeg kunne få noget ud af det. Jeg kunne ikke se, hvordan jeg skulle få noget ud af en, der solgte perler eller ... [griner] eller hvad de andre nu sidder og laver. Men hurtigt opdager man jo, at man kan ikke få noget ud af sine konkurrenter i sådan et netværk. Det kan man kun, hvis man ikke kan udnytte den information, man får."

Sparringsgruppen forsøger at omgå det faglige netværks paradoks, nemlig modsætningen mellem at dele viden og samtidig være konkurrenter, ved at udelukke medlemmer, der potentielt kan være konkurrenter til nogen i gruppen. Dette gøres ved at sørge for, at ingen har helt samme faglighed og branche. Heterogeniteten er altså i høj grad motiveret af et fravalg af homogenitet, og først af "bagevejen" opdager gruppen, her repræsenteret af Lars, at de har stort udbytte af forskelligheden. Denne positive validering af forskellighed er dog ikke entydig i gruppen. Troels udtrykker sig anderledes skeptisk om det, samtidig med at også han italesætter fravalget af homogenitet som et nødvendigt onde:

"Troels: Jeg har ikke oplevet noget i den gruppe, hvor jeg synes, der er noget, der supplerer noget, jeg kan gå ud med. Fordi det er simpelthen, ja. Den ene laver a, den anden laver b, den anden laver c, altså det ...

Nanna: Ja. Er det en svaghed i gruppen, synes du? At der er stor spredning?

Troels: Der er en styrke i det, fordi så kan man være mere åben og ikke frygte så meget, at der bliver taget og sådan noget ... fra hinanden, ikke. Men samtidig også så ... jeg har svært ved at se, hvordan vi kan udvikle det, ... eller hvordan vi kan gøre business med hinanden eller give hinanden noget business."

For Troels er heterogeniteten blevet for stor, han føler ikke, han kan spejle sig i de andre medlemmer og efterlyser mere udbytte fra gruppen i form af det, han kalder business. Og her viser sig et principielt dilemma for de faglige netværk: Forholdet mellem heterogenitet og mulighed for relevant sparring skal hele tiden holdes op imod forholdet mellem konkurrence og mulighed for åbenhed. For den selvstændige i Sparringgruppen risikerer gruppen at miste sin værdi, hvis den nærmeste konkurrent meldes ind i gruppen. På den anden side kan heterogeniteten blive for stor, hvorved gruppen mister værdi, som vi ser det ske for Troels.

Således er der ikke en entydig sammenhæng mellem heterogenitet og graden af støtte i de faglige netværk, hvilket også understøttes af *Det elektroniske netværks* dyrkelse af den kønslige homogenitet og den deraf afledte grad af samhørighed, som vi skal se på senere.

Tæthed

Hvor tæt knyttet er netværket? Kender focalpersonen mange, der ikke kender hinanden, eller kender alle hinanden?

Ifølge Wellman er et personligt netværk som regel kendetegnet ved at være forholdsvis løst knyttet, hvilket underbygger *community liberated* antagelsen. Moderne netværk skabes ikke af tæt knyttede enheder, men er mere fleksible og løsere organiseret (Wellman, 1999:24). I de faglige netværk er tætheden svær at måle. Alle medlemmer har en fælles referenceramme via det organiserede netværk, og således kan faglige netværk beskrives som tæt knyttede. På den anden side er det ikke sikkert, at nogen af medlemmerne kender hinanden personligt, hvilket refererer til arten af forbindelser, der eksisterer i netværket.

Trods vanskeligheden i at måle tætheden, kan det godt slås fast, at *Sparringsgruppen* er tættere knyttet end *Det elektroniske netværk*. I *Sparringsgruppen* har alle for det første mødt hinanden uden for den Internet medierede kommunikation. Flere medlemmer i *Det elektroniske netværk* har også mødt hinanden, men ingen i gruppen har mødt alle. Grundet *Sparringsgruppens* størrelse er stabiliteten af fremmødte til møderne langt højere her, og også mødefrekvensen for det enkelte medlem er højere i *Sparringsgruppen*. Størrelsesforskellen på de to netværk må også antages at have betydning for tætheden, idet der for medlemmer af *Det elektroniske netværk* er langt flere personer i netværket at forholde sig til. Konklusionen er, at *Sparringsgruppen* er forholdsvis tættere knyttet end *Det elektroniske netværk*, hvilket er begrundet i størrelsen af netværket samt i den højere mødefrekvens. Man kan dog forestille sig grupperinger i *Det elektroniske netværk*, der er præget af høj tæthed. Her tænker jeg primært på de medlemmer, der er aktive i bestyrelsesarbejde og dermed udgør et mindre "netværk" i det store netværk. Følgende citat peger på, at en sådan mindre gruppering med højere mødefrekvens både er præget af højere tæthed og højere grad af støtte for de involverede. Der er tale om Anna, styregruppemedlem i *Det akademiske netværk*, der i opbygning minder meget om *Webgrrls*, dvs. et elektronisk netværk med forholdsvis lav mødefrekvens.

"Nanna: Hvordan kan det være du valgte at indgå i styregruppen?"

Anna: Ha [Griner]. Jeg kom selv ... og ledte efter et netværk. Havde netop mistet mit job og havde brug for nogle folk, som jeg kunne danne netværk med. Også nogle faglige folk, som jeg kunne diskutere fag med stadigvæk. Fordi, det savnede jeg. ... Og fandt ret hurtigt ud af, at det at komme til de der gå-hjem-møder, det var ikke noget netværk. Der mødte jeg ikke, der lærte jeg ikke folk at kende. Og så tænkte jeg ok, så går jeg ind i styregruppen, fordi jeg har erfaring for, fra andet politisk og organisatorisk arbejde, at der kommer man til at kende hinanden. Og det er også rigtigt. Vi har en form for netværk i netværket. Og selv styregruppen fungerer som netværk. Også som personligt netværk. Hvor man kommer til ... man sidder og snakker med hinanden og mødes også nogle gange privat og andre gange inde på Fagforeningen. Og der ender det med, at vi jo kommer til at kende hinanden personligt. Og i virkeligheden også kommer til at give hinanden alle de der ... små fif og erfaringer og trøste hinanden, når det går lidt skidt og ... ja. Og finder nogle fælles ting og finder nogle personlige venskaber ud over det faglige. Det er netværket. Og det fangede jeg ret hurtigt, at det

... det var ikke der, man kom. Folk styrtede hjem, når de der møder er færdige klokken 19.30. [Griner]. Sådan burde det ikke være.

Nanna: Dine motiver for at indgå i styregruppen, kunne man sige, at de var at indgå i et netværk, der var reelt?

Anna: I et netværk! Ja. Og der er det."

Anna italesætter her, at hun søgte forskellige former for støtte, da hun gik ind i *Det akademiske netværk*, der fungerer via gå-hjem-møder ca. hvert halve år. Da hun ikke finder denne støtte i det store netværk, går hun ind i styregruppen, der ifølge hende er præget af højere grad af personlighed. Dette tolker jeg som et udsagn, der peger på, at hun føler højere grad af støtte og engagement i styregruppen, hvilket igen understreger ovenstående konklusion: mindre netværk, med højere mødefrekvens har tendentielt højere tæthed og dermed højere grad af støtte.

Art af forbindelser

Dækker en forbindelse i netværket mange behov hos focalpersonen? Eller består netværket primært af specialiserede forbindelser, der kun dækker et smalt behov hos focalpersonen?

Generelt set mener Wellman ikke, at bredt dækkende forbindelser er typiske for de personlige netværk (Wellman, 1999:23). Det personlige netværk består af mange, specialiserede forbindelser, og focalpersonen må dække sine behov gennem mange mennesker. Dette afsnit fokuserer på det specifikke ved netværksrelationen, som jeg finder, at de to cases kan belyse. Begge cases understøtter den antagelse, at netværket som sociale organisering er præget af specialiserede forbindelser. Både medlemmer af *Sparringsgruppen* og *Det elektroniske netværk* beskriver netværksrelationen som fundamentalt forskellig fra en venskabsrelation, og denne forskel begrundes fx. således:

"Nanna: Kan man beskrive den principielle forskel på en netværksrelation og et venskab? (...) Er der forskel?

Hanne: Ja, det synes jeg måske, der er. Fordi du behøver ikke at vide noget om din ... modpart. Om vedkommendes privatliv eller private noget som helst. Du behøver ikke vide, hvor de bor. (...) Et venskab er jo først, når man ligesom begynder at tage hele sin privatsfære ind i netværket. Så begynder man måske efter min mening at kunne tale om venskaber" (Bilag 16:31).

"Jette: (...) Og jeg er ikke så aktiv i Amnesty mere, men min gamle gruppe vi ses stadigvæk. Og det er så nok mere på venskabelig fod. Det er ikke sådan specielt for at snakke om ... torturerede fanger, vel [griner]. Nej.

Nanna: Du skelner mellem netværksrelationer og venskabsrelationer?

Jette: Ja.

Nanna: Hvad er forskellen?

Jette: Jamen, dine venner bruger du jo til mere end én ting. Så dem har du forhåbentlig meget andet tilfælles med end lige netop interessen for menneskerettigheder, ikke.”

"Lars: For mig at se, hvis jeg skal definere dem, jeg er i netværksgruppe med, som venner, så skal vi have noget, som ikke er fagligt. Så skal vi kunne sætte os ned på en cafe bagefter, og så siger vi cut [griner], nu stopper vi båndet, og nu taler vi kun familie, privatliv, what ever. Det gør vi ikke, eller det gør jeg ikke."

Alle tre citater understøtter tesen om, at relationer i det personlige netværk primært består af specialiserede relationer. Venskabsrelationer betegnes som bredt dækkende, og der skelnes i alle tre citater mellem denne art relationer og de relationer, der præger det faglige netværk. Forskellen på det personlige og det faglige netværk ses her som udtryk for, at det faglige netværk udelukkende består af specialiserede forbindelser, mens der i de personlige netværk indgår både venner, der dækker brede behov, og andre mere specialiserede relationer. I dette tilfælde er billedet tydeligt, og empirien rummer igen sten i skoen. Det kan konkluderes, at relationerne i de faglige netværk primært opleves som stærkt specialiserede, i den forstand at medlemmerne i de faglige netværk yder en ret skarpt defineret og afgrænset type ydelser til hinanden. At der så kan opstå bredere relationer imellem netværkets medlemmer, taler ikke imod ovenstående. Relationer kan udvikle sig, men venskabrelationer er ikke netværkets relationelle udgangspunkt.

Tilgængelighed

Hvor let tilgængelige er netværkets punkter og forbindelser? Kan focalpersonen let komme i kontakt med de andre i netværket, og gør han det?

Når et netværks tilgængelighed skal undersøges, stilles to spørgsmål, der handler om vidt forskellige aspekter ved netværket. For det første spørges der til aktørernes muligheder for at kontakte hinanden. Er der tilgængelige kanaler, hvorigennem relationen kan udspille sig? Her tænkes både på aktørernes geografiske placeringer i forhold til hinanden, dvs. traditionel infrastruktur og på muligheder for kommunikation på tværs af afstande. Jeg har allerede diskuteret forskellen på geografisk nærhed og relationel ditto, både i kapitlet om ANT og i nærværende kapitel om netværkets human-relationelle dimensioner. Begge steder er det slået fast, at man ikke skal forveksle de to størrelser med hinanden. Det er dog klart, at det er svært at forestille sig en tæt relation mellem to aktører, der aldrig ser eller taler med hinanden. Der skal være kanaler, hvorigennem relationen kan udvikles. I de to cases er disse kanaler til stede. Begge netværk er centreret omkring København, også selvom begge netværket har medlemmer, der ikke bor her. Disse medlemmer har dog praktisk mulighed for at komme til fysiske møder i hovedstaden, om end deres transporttid udgør en faktor ved de fysiske møder. Derudover er der i begge netværk mulighed for, at alle medlemmer kan sende en email til alle andre

medlemmer døgnet rundt, året rundt. Det kan ikke garanteres, at alle andre medlemmer læser denne email, men kommunikationskanalen er så at sige altid tilgængelig og åben. Der findes naturligvis også andre former for kanaler, som medlemmerne kan benytte sig af, fx telefon, brevskrivning og sms, men disse former indgår ikke som en formaliseret del af netværket og anvendes typisk fra aktør til aktør og ikke som massedistribution.

Det andet spørgsmål, som tilgængelighedsparametret stiller, er af en helt anden art. Her stilles nemlig spørgsmålstegn ved, om de tilgængelige kanaler rent faktisk benyttes. Det man kan kalde den relationelle frekvens: Hvor ofte kommunikeres der fra punkt til punkt i netværket? Wellman stiller dette spørgsmål, fordi han mener, det er af vital betydning for netværkets grad af støtte. De relationer, der er præget af høj frekvens, giver mest støtte til focalpersonen i det personlige netværk. "This is because frequent contact fosters shared values, increases mutual awareness of needs and resources, mitigates feelings of loneliness, encourages reciprocal exchanges, and facilitates the delivery of aid" (Wellman og Potter, 1999:62). Relationens kultur, intimitet og dermed grad af støtte bæres med andre ord til dels af dens kontaktfrekvens.

I dette speciale er netværkenes nøjagtige frekvens ikke målt. Der er ikke lavet optællinger af medlemmernes aktiviteter, da undersøgelsen ikke er af kvantitativ art. Tilgængelighed kan undersøgelsen godt sige noget om, hvorvidt medlemmerne oplever, at høj frekvens giver tættere relationer og derved højere grad af støtte. Vi taler ikke her om netværkets samlede ressourceflow, men om det enkelte medlems oplevelse af sammenhæng mellem hyppighed og støtte.

Ser vi på de to cases, bæres de begge af forholdsvis høj kontaktfrekvens, men på hver deres måde. I *Det elektroniske netværk* finder vi den højeste frekvens, idet den elektroniske post udveksles i netværket mange gange om dagen, hver eneste dag. Alle respondenter fra gruppen, siger at de læser post fra netværket flere gange hver dag. Her er det Dorte:

"Nanna: Hvor lang tid bruger du på det?"

Dorte: Jeg bruger nok en times tid om dagen. (...) Jeg går på ustandselt. Det gør jeg. Altså jeg går på, og så besvarer jeg, hvad der er. Jeg går ind og ser, om der er noget."

Det, at man hurtigt kan få svar på sine spørgsmål, betegnes som en styrke ved *Det elektroniske netværk*. Derfor er følgende kommentar fra Jette også mildt overraskende, fordi hun her udtaler sig mindre positivt om de medlemmer, der er "for aktive":

"Jette: Der er nogen, der er meget aktive. Der er nogen, der er hurtigt ude hele tiden, ikke. Og hvor der er noget, hvor man [sukker] kunne de ikke lige ... [griner] en gang imellem måske. (...) Nogle gange synes jeg,

de er lidt hurtige på tasterne. Tænk dig lige om en ekstra gang måske, ikke. (...) Man har på fornemmelsen, at de sidder over [griner] deres postbakke hele tiden, ikke. Hele døgnet.”

Også Dorte taler om, at nogen kan være for meget på. I dette tilfælde hende selv:

"Dorte: (...) Jeg var medvirkende til, at de simpelthen syntes, at jeg svarede for meget. (...) Jeg fik nogle ret bissede breve bagom listen. Om at de syntes, jeg blandede mig for meget. Og så svarede jeg, at jeg havde faktisk betalt for at være med. Og jeg syntes, jeg havde noget at sige. (...)."

Denne polemik implicerer elementer af magt og regler i netværket. Elementer der vil blive diskuteret sidst i kapitel 7, hvor netværket vil blive anskuet som magtrum. Her skal vi hæfte os ved, at høj frekvens i *Det elektroniske netværk* ikke utvetydigt opfattes positivt blandt medlemmerne.

Frekvensen kan så at sige blive for høj, hvilket Wellman ikke tager højde for, når han sammenkæder tæthed og frekvens. Jeg ser det som et udtryk for den voldsomme mængde kommunikation, de 108 *Webgrrls* kan afstedkomme, hvis de alle bare sender en enkelt mail om dagen. Et så stort elektronisk netværk kræver disciplin, og man kan vælge at se en sammenhæng til netværkets symmetriske ressourceflow, som det er beskrevet i det ovenstående. Hvis en person poster flere elektroniske breve hver dag, bliver der så at sige mindre plads til, at andre kan komme til orde.

I *Sparringsgruppen* findes ikke den daglige kontakt, som vi ser det i *Det elektroniske netværk*. *Sparringsgruppen* har en lignende mailliste, men da de er meget færre medlemmer genereres færre emails over listen, der ligger stille i lange perioder af gangen. Alligevel finder vi de samme tendenser angående maillistens frekvens som i *Det elektroniske netværk*. På den ene side betegnes email systemets hurtighed som et positiv element, på den anden side udtrykkes der et ønske om, at listen ikke bruges for meget:

"Agnete: Det andet [maillisten] det er hvis jeg sidder med et konkret spørgsmål, så kan jeg kaste det ud i gruppen. Sådan hvis det ikke kan vente, hvis jeg skal have svar her og nu. (...) Jeg vil sige i øjeblikket, hvor vi simpelthen bliver bombarderet, ikke, hvis man sidder og har travlt, så får jeg ikke læst dem alle sammen. (...) Så jeg tror, man skal passe på ikke at bruge den [maillisten] for meget. Så mister den sin vigtighed."

"Lars: Jeg spurgte ud ... og der gik ... jeg tror ikke, der gik en time, så var der altså tre, der havde svaret på det. (...) Så lynhurtigt så er deres, de andres respons på det. Positive eller negative holdninger til det. Og der er jo .... det er fedt, at det kører på den måde. (...) Det er rart, at man kan få bearbejdet det og se at komme videre med det."

"Troels: Jeg læser nogen af de andres mails. Der er sådan ... der er nogen, der sender ret lange mails og ... der kigger jeg bare i starten og tænker, om det har interesse for mig, og hvis ikke det har det, så lader jeg bare være med at læse det."

At hyppigheden af de fysiske møder i *Sparringsgruppen* er højere end i *Det elektroniske netværk*, betyder, at medlemmerne ser hinanden langt oftere, end det sker i *Webgrrls*, hvor nogen medlemmer udelukkende benytter maillisten og aldrig kommer til møderne. Jeg finder, at disse fysiske møder er medvirkende til høj intimitet i *Sparringsgruppen*, men dette kan lige såvel hænge sammen med et parameter som gruppens størrelse. Under alle omstændigheder udtrykker respondenterne fra *Sparringsgruppen* specifikt, at de føler gruppen er præget af høj intimitet, hvilket medvirker til, at de kan føle udbytte af at være med:

"Agnete: (...) Jeg synes, vi har et meget godt klima i gruppen, som gør at ... altså jeg stoler på dem simpelthen. Jeg stoler på, at dem der sidder omkring bordet, dels at de ting vi sidder og siger til hinanden, at de er fortrolige. Og derfor tør jeg åbne mig, og jeg tror de andre har det på samme måde. Og så også at man kan være åben og bede om feedback."

Dette peger på, at mødefrekvensen i *Sparringsgruppen*, som Wellman foreslår, giver højere grad af støtte for det enkelte medlem. Men det kunne også pege på en væsentlig forskel i graden af støtte og graden af intimitet i det primært Internetbaserede *Elektroniske netværk* og *Sparringsgruppen*, der primært er båret af fysiske møder. I kapitel 6, vil de mediekontekstuelle aspekter af netværksbegrebet blive diskuteret. Herunder hvorledes forskellen i de to cases kan belyses ud fra et medieorienteret perspektiv. Kan man se principielle forskelle på grund af, at *Det elektroniske netværk* primært fungerer virtuelt? Før disse aspekter inddrages skal et sidste netværksparameter, *komposition*, dog hjælpe til yderligere at beskrive de to cases.

Komposition

Hvad betyder netværkets specifikke sammensætning for dets grad af støtte?

Wellmans undersøgelser af personlige netværks komposition og betydningen af denne for netværkets grad af støtte dækker et bredt spekter af temaer (Wellman, 1999; Wellman og Potter, 1999; Wellman og Gulia, 1999). Venskabsrelationer vs. slægsskabrelationer, netværksmedlemmernes socioøkonomiske status samt køn er blot nogle af de temaer Wellman og hans medforfattere berører, når de undersøger de personlige netværks komposition. Her vil fokus være på sidstnævnte, som jeg mener er af størst relevans for nærværende undersøgelse.

Kønnet i netværket er for medlemmerne i *Webgrrls* af stor betydning. Som nævnt i præsentationen af *Webgrrls*, indgår det i netværkets definition af sig selv, at det udelukkende er for kvinder. Adspurgt om, hvad *Webgrrls* er, inddrager respondenterne alle kønsaspektet som fx Jette her:

"Jette: Sådan historisk startede det jo, som du ved, i USA. Med kvinder som godt ville have et netværk med andre kvinder, af den grund at de følte sig dumme, og de følte sig domineret i større forsamlinger af mænd, og de ville godt kunne have lov til simpelthen at tale lige ud. Spørge dumt."

At tænke kønnet ind i netværket er for *Webgrrls* medlemmerne en selvfølge, og kønsaspektet bliver hos alle respondenter nævnt før IT aspektet, som er netværkets faglige omdrejningspunkt. Dette kunne pege på, at kønnet opleves som en vigtigere fællesnævner end fagligheden i netværket. Fortællingen om kønnet i *Webgrrls* kan således beskrives som en bærende fortælling i netværket. Interviews og observationer giver et billede af et netværk, hvor kønnets tematiske position for det første har en central plads, for det andet danner en ret enslydende fortælling for netværkets medlemmer. At Jette beskriver kvindekønnet som domineret af mandekønnet i fora, hvor begge køn er til stede, er ikke tilfældigt. Fortællingen om mandlig dominans er naturligvis ikke hentet ud af den blå luft og har lange og stærke traditioner, men i *Webgrrls* danner denne fortælling baggrund for det, jeg vil kalde netværkets uskrevne mantra: "kvinder stiller mere ærlige spørgsmål i et forum, hvor der ingen mænd er". Her interesserer jeg mig ikke for, hvorvidt dette er et faktum eller ej, det væsentlige er, at netværket har denne fortælling som et stærkt kulturbærende element. Det betyder, for nu at tale i ANT termer, at aktørerne i netværket tilsyneladende alle har tilsluttet sig denne fortælling, hvorved den fremstår som sand i hvert fald inden for netværkets grænser. I *Webgrrls* er det en sandhed, at kvinder stiller mere ærlige spørgsmål, når der ikke er mænd, der "lytter", fordi aktørerne alle (alle jeg har mødt og talt med) støtter fortællingen og dermed støtter, hvad man kan kalde netværkets kultur. Der er dog en yderst interessant krølle på den hale: De tre respondenter fortæller enslydende, at *Webgrrls* kun er for kvinder, fordi kvinder er bange for at tale frit i samværd med mænd. Men alle tre bruger termen "kvinder" i 3. person og siger ikke "jeg" i 1. person. To pointerer, at fortællingen nok gælder kvinder generelt, men ikke gælder dem selv:

"Jette: (...) Og jeg er helt sikker på, at mange af de spørgsmål, der kommer frem, aldrig ville være kommet frem i et netværk med mænd. Jeg er helt sikker på, at svarene ville være domineret af mænd [griner].

Nanna: Hvorfor tror du ikke spørgsmålene ville komme, hvis der var mænd?

Jette: Jamen, jeg tror ... jamen det har jeg jo oplevet i mit fag og ... i forsamlinger, ikke. At de, at kvinder tør ikke spørge frit fra leveren. Af frygt for at føle sig dumme.

Nanna: Så kvinder er mere ærlige, når der ikke er mænd?

Jette: Ja. Det er de.

Nanna: Gælder det også dig selv?

Jette: Nej, egentlig ikke. Måske fordi jeg så har arbejdet i den branche så mange år, og jeg har egentlig altid arbejdet steder, hvor vi har været nogenlunde fifty-fifty med hensyn til kønsfordelingen. ... Nej, det ville ikke genere mig at spørge om det samme [griner].”

"Nanna: Hvad betyder det for listen, at der kun er kvinder?

Dorte: Det betyder, at alle tør udtale sig, tror jeg. At ingen spørgsmål er dumme spørgsmål. Hver eneste gang [tryk på *eneste*] der er en kvinde, der siger: øh, undskyld, så er jeg der simpelthen med et karatehug.”

Dortes sidste bemærkning tolker jeg som en understregning af, at hun oplever problemet med ikke at turde udtale sig, som nogle andre kvinders problem og ikke som sit eget. Respondenterne identificerer sig tilsyneladende med en fortælling om kvinder, der ikke tør stille spørgsmål i fora med mænd, men ser alligevel ikke sig selv i denne kvinderolle. Skal man finde en forklaring på dette, så må man ikke glemme, at kvinderne i *Webgrrls* alle på en eller anden måde beskæftiger sig med IT, der er et fag, hvor mænd traditionelt set (hvis man kan tale om traditioner i så ny en branche) har været i overtal. De spørgsmål, der diskuteres om IT i *Webgrrls*, er overvejende af teknisk art, det vil sige spørgsmål om computerens funktionalitet, mere end spørgsmål om indholdsmæssige overvejelser om de informationer, der formidles via computeren. Derfor er det ikke så mærkeligt, at Hanne laver følgende kobling mellem de emner, der bliver diskuteret i *Webgrrls*, og fx kendskab til biler:

"Hanne: (...) Det er også derfor du har (...) "kvinde-kend-din-bil" aften eller hvad de nu hedder, og det er også sådan noget med at kvinder de ... stiller ikke de samme åbne spørgsmål, når de er sammen med mænd. Og det er meget fordi mænd går ud og bliver tekniske og griber tingene an på en helt anden måde end kvinderne gør."

Pointen er, at de emner, der diskuteres på *Webgrrls* IT mailliste, omhandler IT i maskinel og teknisk forstand, hvilket opleves som typiske mandedomæner af medlemmerne i netværket. Dette kan give noget af forklaringen på, hvorfor fortællingen om de generte kvinder i mandefora er så stærk, som den er i netværket. Mange af medlemmerne kommer fra mandedominerede brancher og føler på den baggrund en lettelse over kun at skulle forholde sig til kvinder. Men det giver stadig ikke et fyldestgørende svar på, hvorfor vi ser, at respondenterne ikke selv skriver sig ind i denne "generte" kvinderolle. En forklaring kunne være, at kvinderne via netværket, har redefineret fortællingen om dem selv som kvinder. Her er vi igen inde i et ANT tankesæt, hvor aktørerne gennem forhandlinger i og om netværket også forhandler om definitionen på dem selv. I mødet med netværkets logik forbliver aktøren ikke den samme. Disse kvinder forholder sig nu til den virkelighed, de oplever i netværket, nemlig en virkelighed, hvor de kan spørge om alt og gør det. Dette betyder, at de ikke ser

sig selv som kvinder, der ikke tør spørge, samtidigt med, at de fastholder fortællingen om verden uden for netværket.

Kønsapsektet i *Webgrrls* handler altså i høj grad om definition af netværket og definition af aktører i netværket. *Webgrrls* betegnes dog ikke af medlemmerne som en *feministisk* forening, en betegnelse der kan give associationer til kønspolitiske bevægelser.

"Nanna: Kan man kalde *Webgrrls* for sådan en feministisk [afbrydes].

Dorte: Nej! Det kan man i hvert fald ikke! Det var vi et par stykker, som gerne så, men ... det [tryk på *det*] er det i hvert fald ikke."

"Hanne: Det er ikke fordi det er en rødstrømpeforening eller noget den stil."

Jeg kan konstatere, at disse to respondenter ikke forbinder *Webgrrls* med en kønspolitisk bevægelse, også selvom Dorte ønskede sig det. Men hvorfor det forholder sig sådan, kan jeg kun gisne om. Et bud kunne være, at de konnotationer, som knyttes til ord som feminist og rødstrømpe, ikke passer ind i netværkets fortælling om sig selv, og de forhandlinger om netværkets formål, der har fundet sted¹³.

I *Sparringsgruppen* kan det kønsmæssige aspekt ikke siges at fylde meget i gruppens selvopfattelse. Som det er diskuteret i ovenstående søger gruppen heterogenitet i dets sammensætning, hvilket også gælder kønsfordelingen. Materialet i de kvalitative interview foretaget i gruppen, peger på, at medlemmerne oplever den kønslige diversitet positivt, men ikke som noget, der er af særlig betydning for gruppen. Den positive validering begrundes som følger:

"Agnete: Jeg tror, det betyder en større bredde. Altså mænd er helt klart mere resultatorienteret, end kvinder er. Og det var også derfor, at vi både, da vi søgte nye til gruppen, at vi gerne ville have en bredde kønsmæssigt. (...) Jeg tror, kvinder er mere ... det er mere ... jeg ved ikke, om det er det rigtige ord, men sådan mere procesagtigt for kvinder. Det er lige som om, det er ikke så resultatorienteret, så de går ikke så tæt efter målet, som mænd gør. (...) Og så diskussionen kan så komme ud derfra, fordi man har forskellige holdninger til det. Jeg tror, der kommer en bredere diskussion ud af det."

"Nanna: Har det en betydning, for den måde gruppen arbejder på [at der både er mænd og kvinder]?"

Troels: Det har det helt sikkert. Det har det helt sikkert. Hvis det havde været mænd alene så kunne det godt være sådan mere ... tonen er nogen gange mere ... plat. Så det er fint nok, at det er blandet køn, vil jeg sige."

De fortællinger om henholdsvis mænd og kvinder, der impliceres her, vil jeg ikke forsøge af- eller bekræfte. Igen er det respondenternes egen opfattelse af fortællingernes rigtighed, der er essentiel. Både Agnete og Troels oplever, at den kønslige diversitet giver noget positivt til gruppen, i form af en kompetencemæssig spredning. Begge påpeger noget, det andet køn kan bidrage positivt til gruppen med. Noget de ikke ville kunne få i en kønsmæssig homogen gruppe. Dette bekræfter Wellmans antagelser om sammenhæng mellem heterogenitet og graden af støtte i netværket.

Observationer af gruppens møder giver dog en lidt anden fortælling om de kønsmæssige aspekter. Statusforholdene i gruppen er, som jeg oplevede det, slet ikke uanfægtet af kønsmæssige problematikker, men også alder og uddannelsesniveau spiller en rolle her. Denne diskussion hører dog hjemme sidst i kapitel 7, der omhandler netværket som magtrum.

Det næste kapitel omhandler noget helt andet. Som det viser sig med al tydelighed i ovenstående, er arten af tilgængelighed væsentlig for netværkets udformning. Det har betydning at *Sparringsgruppen* mødes ofte i den fysiske verden, mens *Det elektroniske netværk* primært fungerer via online aktiviteter. Disse aspekter vil blive behandlet i kapitel 6, der begynder med en diskussion af *cybersociologiens* egenart.

Kapitel 6: Netværkets medievidenskabelige aspekter

---

¹³ Man kunne tale om, at tidsånden ikke fordrer politisering af kønsspørgsmålet, men her er vi ude i periferien af dette speciales emneområde.

“The emergence of a new electronic communication system characterized by its global reach, its integration of all communication media, and its potential interactivity is changing and will change forever our culture” (Castells, 1996/2000:356).

Med fremkomsten af nye medier opstår der nye muligheder for social interaktion, som har optaget både sociologer og medieforskere siden McLuhan i 1960'erne lancerede den globale landsby. En ny sociologisk genre opstår omkring spørgsmålet om social organisering i *cyberspace*, en genre jeg, med Stine Gotveds ord, vil benævne *cybersociologi* (Gotved, 2000:8). Begrebet cybersociologi implicerer, at der her er tale om en form for sociologi, der er forskellig, men ikke adskilt, fra traditionel sociologi.

I dette speciale tages det standpunkt, at det sociale ikke principielt forandres på grund af nye medier, men dog kan finde nye former og veje. Det betyder, at menneskets evne og behov for at være et socialt væsen ikke forandres, men den måde disse praksisser udføres på, nu kan se anderledes ud, end før de nye mediers fremkomst. Her er jeg inspireret af Gotved såvel som Wellman, der begge argumenterer for, at de nye interaktionsformer ikke skal anskues som noget, der grundlæggende omformer den socialitet, der foregår udenom de nye medier. Gotved skriver: “Jeg udelukker langtfra, at nettet kan præsentere sociale nyskabelser, men ser samtidig et behov for at påpege den virtuelle aktivitetens hverdagsforankring. [...] Opkomsten af netsocialitet udfordrer grundlæggende vores opfattelse af, hvad fællesskab er - men det behøver ikke af den grund være så særligt anderledes” (Gotved, 2000:10). At begribe cybersociologien som nært beslægtet med den traditionelle sociologi inkluderer også et syn på cybersociologien, der tager afstand fra, at den er formet af sociale satellitter, der fungerer uafhængigt af den normale sociale kontekst. “Adskillelsen mellem det håndgribelige og det cyberspatielle liv er perforeret, hvis den overhovedet kan siges at have eksisteret” skriver Gotved (Ibid.), mens Wellman & Gulia resonerer således:

“People do not really divide their worlds into discrete sets: people seen in-person and people contacted online. Rather, many community ties connect offline as well as online. It is relationship that is the important thing, and not the communication medium”(Wellman og Gulia, 1999b:349; min kursivering).

En skarp adskillelse mellem online og offline aktiviteter er hverken teoretisk hensigtsmæssig eller empirisk mulig at gennemføre.

Medieteoretikere vil måske kritisere dette synspunkt for at fratage medierne deres retmæssige hovedrolle i forhold til det sociale liv. En sådan kritik kunne komme fra John B. Thompson, der mener, at mediernes indflydelse på sociale strukturer og interpersonelle interaktionsformer kun alt for ofte overses:

"Vi [...] kan [kun] forstå den samfundsmæssige effekt af udviklingen af nye netværk for kommunikation og information hvis vi giver afkald på den ellers umiddelbart besnærende idé at kommunikationsmedier tjener til at formidle information og symbolsk indhold til mennesker, hvis forhold til andre forbliver grundlæggende uforandret. Vi må i stedet indse at anvendelsen af kommunikationsmedier indebærer frembringelsen af nye former for social handling og interaktion, nye former for sociale forhold og nye måder at forholde sig til andre og til sig selv på" (1995/2001:12).

Det er utvivlsomt korrekt, at nye medier har haft og har stor betydning for de former, hvorunder sociale relationer udspiller sig. Men om nye medier er fuldstændigt determinerende for den sociale udviklingen, sådan som Thompson her implicerer, tør jeg godt stille spørgsmålstegn ved. Denne mediedeterministiske grundholdning genfindes i store dele af den medieteoretiske tradition, men jeg mener, man bør være varsom med ikke at sætte mediernes rolle *for* højt på rollelisten over komponenter for social og samfundsmæssig udvikling. Medierne bør anskues som en medspiller og komponent for udformningen af sociale interaktioner, men må ikke blive en optik, der fuldstændig farver forskerens syn på forskningsobjektet.

Den vanskelige komparative tilgang

Mange analyser af virtuelle fællesskaber forholder de nye interaktionsformer til gamle former, således at en komparativ tilgang til emnet dominerer forskningsfeltet. Forskningen har spændt fra dystopier, der forudså disintegration og social atomisering på grund af de nye mediers indbyggede fremmedgørelsesmekanismer, til utopier, der forudså det modsatte: nye medier ville endelig forene og samle menneskeheden i en ny global organisme, fordi de forbinder alle med alle og endelig frigører mennesket fra dets fysiske og geografiske begrænsninger. Derved opstår en tendens til at definere de virtuelle fællesskaber *negativt*, det vil sige ud fra en analyse af, hvad det *ikke* er (nemlig traditionelle fællesskaber).

Et eksempel på en sådan negativ definition præsenteres af Van Dijk, der opstiller en dialektik mellem, hvad han kalder, *virtual communities* og *organic communities*. Organic communities, eller organiske fællesskaber, er i Van Dijks definition en traditionel social gruppering, der består af fx nabolag, kvarterer, familier eller arbejdskolleger (Van Dijk, 1999:159). Et organisk fællesskab er kendetegnet ved primært at forbinde medlemmerne via face-to-face møder og ved at være en relativ stabil social enhed (Ibid.). I et organisk fællesskab har medlemmerne mange ting til fælles og kan derfor beskrives som en homogen gruppe, der forbindes af brede relationer, for nu at bruge Wellmans relationelle terminologi. Van Dijk mener desuden, at de organiske fællesskaber er båret af en fælles kultur og en følelse af fælles identitet: "Every [organic] community has its own particular structure

and activities, a social organisation, a language and modes of interaction, and finally its own culture and identity” (Ibid.). De organiske fællesskaber er dog en idealforestilling, fordi moderniteten har spredt disse grupper og skabt, hvad Van Dijk betegner som, *lost community*. Dette ringer naturligvis en klokke. Ikke bare fordi Van Dijks *lost community* henviser direkte til Wellmans kategori *community lost*, men også fordi Van Dijks karakteristik af organiske fællesskaber minder os om Tönnies føromtalt *gemeinschaft*, der blev beskrevet som tæt knyttede, geografisk definerede, stabile og kulturbårne sociale enheder. Man kan spørge, om ikke Van Dijk gør sig skyldig i en implicit romantisering af de organiske fællesskaber, der i en komparativ tilgang til virtuelle fællesskaber ikke kommer sidst nævnte til gode. De virtuelle fællesskaber er, i Van Dijks definition, stort set en negation af det, de organiske fællesskaber står for:

"Virtual communities are associations of people not tied to time, place and other physical or material circumstances, other than those of the people and media enabling them. They are created in electronic environments with the aid of mediated communications. [...] Virtual communities consist of people with a particular interest or range of activities. Therefore, they are called *communities of interest*" (Van Dijk, 1999:159f).

Virtuelle fællesskaber er, ifølge Van Dijk, ustabile sociale grupperinger, der sjældent deler en fælles kultur eller følelse af identitet. De er heterogene, fordi deltagerne kun har en ting til fælles, nemlig den interesse, der samler det virtuelle fællesskab. Og de er frigjort fra enhver geografisk tilknytning, fordi de foregår on-line, i det virtuelle rum (Ibid.).

Van Dijk diskuterer endvidere, hvorvidt de virtuelle fællesskaber kan udgøre en erstatning for de organiske fællesskaber, men konkluderer, at dette er umuligt, fordi de virtuelle fællesskaber er for ustabile og begrænsede til at kunne udfylde det tomrum, tabet af organiske fællesskaber har efterladt (Ibid.: 160). Igen ses tydelige referencer til Tönnies *gemeinschaft / gesellschaft* dialektik, og de virtuelle fællesskaber kommer i Van Dijks pen til at fremstå som så ustabile, at de ikke kan tilskrives egentlig social værdi. De synes at symbolisere individualitetens sejr over det sociale.

Dette synspunkt mener jeg ikke er plausibelt, fordi Van Dijks analyse af flere grunde viser sig at være holdbar. For det første behandles det fysiske aspekt hos Van Dijk på en måde, der gør grænserne mellem rumlighed og socialitet diffuse. Det organiske fællesskab defineres groft sagt ud fra det fysiske rums sociale muligheder, mens de virtuelle fællesskaber defineres ud fra deres mangel på geografisk tilknytning. Denne tilgang til det geografiske element ved ikke-virtuelle fællesskaber er ikke ualmindelig. Fx skriver en anden medieforsker, Steven Jones, tilsvarende: "In the physical world, community members must live together" (Jones, 1995:11), og sammenblander således den sociale tilknytning med en geografisk ditto. Wellman advarer som sagt mod denne sammenblanding,

fordi han mener, at sociale relationer ikke principielt kan måles ud fra deres tilknytning til et fysisk rum (Wellman, 1999:13; Wellman og Gulia, 1999b:333). Og for Latour er netværksbegrebet netop et opgør mod denne sammenblanding og "distancens tyranni", der i følge Latour alt for hårdnakket fokuserer på geografiske dialektiker som fjern/nær, lokal/global (Latour, 1996:50), som der er redegjort for i kapitlet 2 om ANT.

For det andet er Van Dijks grænser mellem de organiske og de virtuelle fællesskaber for groft trukket op, til trods for at han medtager, at de virtuelle fællesskaber ikke vil kunne eksisterer uden de organiske, fordi det er her den egentlige socialitet udspiller sig. Påvirkningen sker dog kun den ene vej. Igen vil jeg henvise til Wellman m.fl., der påpeger, at det er relationen og ikke mediet, der er betydningsfuldt, og at online og offline aktiviteter ikke i realiteten kan anskues som to adskilte størrelser. Også Castells påpeger dette, når han skriver følgende:

"In contrast to claims purporting the Internet to be either a source of renewed community or a cause of alienation from the real world, social interaction on the Internet does not seem to have a direct effect on the patterns of everyday life, generally speaking, except for adding on-line integration to existing social relationships" (Castells, 2001:119).

Den virtuelle socialitet foregår ikke i isolation fra den "virkelige" socialitet, og en skarp grænse mellem de to sociale former er ikke hensigtsmæssig.

I ANT sammenhæng giver Van Dijks kategorier, organisk og virtuel, slet ikke mening. Da ANT ikke principielt skelner mellem humane og nonhumane aktører i netværket, giver det ikke mening at lave en principiel skelnen mellem netværk, der inkluderer, og netværk der ikke inkluderer maskiner, i dette tilfælde computeren. ANT ville sige: computeren indgår i netværket som aktør og omformer dermed netværket, som enhver anden aktør ville gøre det, human som nonhuman. Netværket omformes nok, men ændrer ikke hverken natur eller principiel karakter. Dette standpunkt kan for mig at se godt kobles sammen med Gotved og Wellmans cybersociologiske tilgange, hvor cybersociologien som sagt ses som en forlængelse og udvidelse af, men ikke afgrænsning fra, traditionel sociologi.

Jeg mener, at Van Dijks tilgang til virtuelle fællesskaber er et eksempel på, hvor varsom man skal være, når man griber spørgsmålet an ved at lave en komparativ opstilling med den sociale interaktion, der *ikke* er virtuel. Vanskelighederne opstår, fordi det sociale er komplekst og ikke lige til at putte ind i forskellige kasser, som derefter kan måles og vejes efter samme mål. I kvalitative forskningstraditioner er komparative tilgange ofte vanskelige, for hvor kommer de mål, hvormed vi vurderer objekterne, fra? Derudover er der kan en svaghed ved cybersociologisk forskning være, at den

bliver fremmedgjort overfor det sociale liv, der foregår på Internettet, hvis den ikke bygger på grundige empiriske studier, hvilket Castells påpeger i bogen "The Internet Galaxy" (2001: 117). For at undersøge cybersociologiens natur, må udgangspunktet være empirisk afdækkende, som fx i nærværende speciale, således at det bliver muligt at afdække, hvad cybersociologien tilbyder og indeholder i stedet for at fokusere på, hvad det *ikke* er.

Virtuel grundforskning

Som det ses hos Van Dijk lever de virtuelle fællesskaber ikke op til idealforestillingen om *gemeinschaft* lignende fællesskaber, der organiseres som stabile sociale enheder. Men man kan spørge om ikke-virtuelle fællesskaber gør det? Svaret blev givet af Wellman, der vælger at anskue alle former for social organisering som netværk, fordi dette begreb kan rumme det sociale livs fleksibilitet og kompleksitet. Dette gælder også virtuelle fællesskaber, der med fordel kan anskues som virtuelle *netværk*, hvorved de relationelle forhold gøres centrale. Derved bliver diskussionen også frigjort fra spørgsmålet om, hvorvidt online og offline fællesskaber fungerer hver for sig eller sammen, for når relationerne i netværket gøres centrale, er deres art og mediering vigtig, men underordnet.

Med cybersociologiens relationelle forhold i fokus tegnes et andet billede end billedet af de tabte fællesskaber, som Van Dijk i nærværende kapitel repræsenterer. Selv om de relationer, der knyttes via online kommunikationen, ikke er kopier af de relationer, vi kender fra fysiske møder, bør disse relationer ikke afskrives som betydningsløse og ustabile. Tværtimod fordrer forskellen et fokus på, hvordan de virtuelle relationer former sig og hvilken betydning, de kan tilskrives.

Ved ovenstående gennemgang af Van Dijks komparative tilgang til cybersociologien, blev det klart, at disse nye former for socialitet er omgivet af forestillinger, der peger i retning af specialiserede, uforpligtende og heterogene forbindelser. Og af forestillinger, der ikke tilskriver disse forbindelser stor værdi for de implicerede. Disse forestillinger bliver udfordret af cybersociologiske, empirisk funderede undersøgelser, som vi finder hos blandt andre Baym (1995, 1998) og Gotved (2000, 2001), der begge har undersøgt virtuelle grupper under Usenet. Begge finder klare indikationer på kulturelle normer i grupperne, hvilket peger på, at de virtuelle fællesskaber ikke er så diffuse, som det umiddelbart kan synes. Indikationernes ses primært i gruppernes kommunikative normer.

"This discussion has shown that participants in CMC develop forms of expression that enable them to communicate social information and to create and codify group-specific meanings, socially negotiate group-specific identities, form relationships that span from the playfully antagonistic to the deeply romantic and

that move between network and face-to-face interaction, and *create norms that serve to organize interaction and to maintain desirable climates*" (Baym, 1998:62, min kursivering).

Baym pointerer her det virtuelle sprogs diversitet og nuancerighed og kobler denne diversitet til en kulturbærende mekanisme, der sætter sproget i stand til at definere gruppen. Sproglige normer, og i visse tilfælde koder der er utilgængelige for den uindviede, bliver udtryk for en sammensvorenhed, der adskiller de indviede fra de fremmede. Gotved kommer frem til lignede konklusioner og har flere eksempler på, hvordan Usenet-gruppens sproglige nuancer kompenserer for den kropslige afsondrethed, som medieret kommunikation indebærer. Via såkaldte *emoticons*¹⁴ og andre skriftlige koder, gives der muligheder for at kommunikere ansigtsudtryk og dermed stemninger og følelser gennem det skriftlige sprog (Gotved, 2000:178). Forekomsten af samme emoticons bruges af medieforskerne Katie Argyle og Rob Shields til at konkludere, at der er "a Body in the Net", en krop på nettet (1996:64). Med brugen af emiticons inddrages kropslige udtryk i den medierede kommunikation, der på denne vis kommer til at indeholde flere betydningslag. Denne pointe støttes af Gotved, der i følgende citat drager paralleller mellem den skriftlige kommunikation og talesprogssituationer:

"Online sproget får gennem læserens afkodning adskillige betydningslag, der kan gøre det social involverende på linie med talesprogssituationer. Ligeledes bliver det fremhævet, hvad fælles ballast og historie i en nyhedsgruppe kan betyde; de indforståede sammenhænge og den etablerede jargon er med til at definere gruppen som relativt afgrænset" (Ibid.: 180).

Baym og Gotveds resultater er særligt interessante i denne sammenhæng, fordi de understreger, hvorledes en fælles sproglig kode kan afspejle den virtuelle gruppes identitet. Fælles historie, sprog og kultur er således komponenter i de virtuelle fællesskaber, ligesom de er det i andre typer fællesskaber. Med Argyle og Shields bliver det desuden klart, at tabet af betydningslag i den medierede kommunikation ikke skal overvurderes, da emoticons gør det muligt at inddrage kropslige udtryk som smil, latter og gråd i de skriftlige meddelelser.

Hos Wellman og Gulia (1999b) findes ligeledes en udfordring til de forestillinger, der måtte være om de virtuelle fællesskabers ustabilitet og mangel på kultur. I Wellmans optik bliver det relationelle aspekt i de virtuelle fællesskaber naturligvis påpeget, men konklusionen er, som hos Gotved og

---

¹⁴ Emoticons er en sammensætning af ordene *emotion* (følelse) og *icon* (billede). (Gotved, 2000:179). Den mest almindelige form for emoticon er nok en "smiley" :-), men denne form kan varieres over mange forskellige "ansigtsudtryk"... :-D ;-) ;-o ;-(... og så videre.

Baym, at de sociale sammenhænge, der foregår via online kommunikation, godt kan anskues som egentlige fællesskaber og godt kan tilskrives en egentlig kulturbærende funktion:

"Despite the limited social presence of online links, the Net successfully maintains strong, supportive community ties, and it may be increasing the number and diversity of weak ties. The Net is especially suited to maintaining intermediate-strength ties between people who cannot see each other frequently. Online relationships are based more on shared interests and less on shared social characteristics. Although many relationships function offline as well as online, CSSNs are developing norms and structures of their own. They are not just pale imitations of "real life". The Net is the Net" (Wellman & Gulia, 1999b:353).

Der siges også her noget om arten af forbindelser i de virtuelle sammenhænge. Wellman & Gulia ser, ligesom Baym og Gotved, at de forbindelser, der knyttes online er af forskellig art, og således både kan være bredt støttende og mere specialiserede¹⁵. Via onlinefællesskaber, siger Wellman & Gulia, kan en persons specialiserede forbindelser øges, hvilket gør det personlige netværk mere udstrakt og heterogent. De specialiserede forbindelser udgør typisk langt størstedelen af en focalpersons netværk, og tilbyder en ikke uvæsentlig støtte i form af informationer, emotionel støtte, følelse af tilhørsforhold og social tilknytning (Wellman & Gulia, 1999b:350; Castells, 1996/2000:388f).

Det er min holdning, at man bør anskue ovenstående diskussion som en art grundforskning. Da nye medier entrerede den sociologiske scene, måtte det afprøves, hvorvidt disse nye påvirkninger og muligheder kunne rummes i den eksisterende forståelsesramme. I nærværende speciale tages det for givet, at sociale former eksisterer via nye medier og i diverse blandingsformer mellem online og offline aktiviteter. Et online fællesskab skal ikke undersøges fundamentalt anderledes end et hvert andet fællesskab. Det er de samme ting, der er på spil, blot en anden måde¹⁶.

De faglige netværks medierede kommunikation

Ved at anskue de virtuelle fællesskaber som relationelle netværk, åbnes der således op for at anskue betydningen af også specialiserede og primært skriftbårne forbindelser. Online fællesskaberne frigøres fra deres rolle som negation til det fysiske ikke-medierede sociale liv og kan dermed undersøges uden forudantagelser om det sociale "naturlige" tilstand. Når dette sker, tegnes et nyt

---

¹⁵ Wellman & Gulia kalder denne art forbindelse for "svage forbindelser" (eng.: weak ties), men jeg foretrækker termen "specialiserede forbindelser" fordi jeg mener termen "svag" giver negative konnotationer. Det er u hensigtsmæssigt, da disse forbindelser ikke i udgangspunktet er hverken bedre eller dårligere end andre former for forbindelser. De er blot kvalitativt anderledes, og forskellen ligger i den specialiserede funktion, de har for de involverede.

¹⁶ Dette standpunkt har Gotved fundet så centralt, at hun har kaldt sin afhandling: *Cybersociologi: Det samme på en anden måde* (Gotved, 2000).

billede af de virtuelle fællesskaber: skriftsproget som bærer kommunikationen, tilskrives en rolle som kulturbærer og som afgrænsende element for gruppen. De, der kender de sproglige normer og koder, er indviede i gruppen, og derved giver sproget mulighed for at afgrænse gruppen, der i samme åndedrag således *defineres* som gruppe. I de to cases finder jeg ikke de samme typer skriftlige koder, som Gotved og Baym finder i Usenetgrupperne. Sproget i de to netværks mailudveksling er umiddelbart forståeligt for udefrakommende og altså ikke præget af interne koder. Alligevel vil jeg ikke udelukke, at i hvert fald *Det elektroniske netværk* har en indbygget sproglig kultur eller normkodeks, der bliver overholdt af medlemmerne, og dermed virker som afgrænsende element for gruppen. Dette kan undersøges på et formelt og et indholdsmæssigt plan. På det formelle plan findes der hos *Webgrrls* få skriftlige omgangsformer, der bruges ret homogent i gruppen. Et eksempel på en sådan norm er måden, hvorpå man indleder en besked til gruppen. Dette sker typisk via en af tre henvendelsesformer: en kollektiv hilsen, en individuel hilsen eller udelukkelse af indledende hilsen. Den kollektive hilsen kan enten lyde: “hej” eller “hej grrls”, men aldrig “kære *Webgrrls*” (som jeg brugte, da jeg først skrev til gruppen). I det hele taget bruges termen “grrls” ofte, hvorimod “*Webgrrls*” ikke bruges om gruppen i mailkoorspondancen. Den kollektive hilsen bruges, når et medlem spørger om noget til maillisten, det vil sige åbner en ny diskussionstråd. Svar på en sådan forespørgsel indledes enten med en hilsen til det pågældende medlem “hej/kære Dorte” eller også direkte med svaret uden indledende hilsen. Det er med andre ord almindeligt i gruppen at indsende svar, der ikke påhæftes en indledende hilsen, hvilket ellers ville være normen i “almindelig” brevudvekslingskultur eller mere formel mailudveksling, hvor aktørerne ikke kender hinanden særlig godt. Derudover bruges diverse smileys ofte, også flere gange i en enkelt mail, men dette kan ikke siges at være specielt for netop denne gruppe, da disse emoticons har stor udbredelse i Internetkommunikation. Der er dog normer for, hvornår disse smileys typisk bruges i gruppen, hvilket vi skal se i nedenstående.

Når der ikke findes så mange formelle kulturbærende elementer hos *Webgrrls*, ses gruppens identitet til gengæld stærkt i maillistens indhold. Ofte sammenblandes faglige spørgsmål med private hilsner og personlige tillægsfortællinger, der ikke som sådan er relevant for det faglige indhold, og derved kan tilskrives en udelukkende social funktion i gruppen. Et eksempel er en udveksling mellem Sille og Marianne. Sille spørger gruppen (med indledningen “hej grrls”) om et IT fagligt spørgsmål, men tilføjer et PS og PPS.

PS: Nu hører jeg allerede Marianne spørge. “Og hvorfor nu det?” :-)

Jo sagen er, at (...) [Her begrundes det, hvorfor Sille har stillet spørgemålet].

PPS: Hvis Marianne var et dyr, ville hun være den nysgerrige elefantunge fra Kiplings fortælling om Hvordan elefanten fik sin lange snabel, ville du ikke også, Marianne

(Og du ved godt det er ment som en kompliment, ikk?) 8-)

Marianne svarer på Silles IT-faglige spørgsmål, men indfletter:

Min snabel er efterhånden så lang, at den ville passe sig godt på bredden af den "grågrønne, grumsede Limpopoflod, hvor de mange febertræer gror..."

Bemærk Silles flittige brug af smileys i ovenstående. I disse sociale indflet i den IT faglige diskussion, bruges smileys ofte meget flittigt. Dette peger på en bevidst brug af emoticons som markør af, at nu bevæger vi os ud af den faglige diskussion. Dette betyder ikke, at smileys er fraværende i rent faglige beskeder, men jeg ser en overrepræsentation, når beskeden bevæger sig over i mere private emner.

En anden markør af fagligt eller ikke-fagligt indhold, er de to lister IT og Off Topic, der i hvert fald formelt skal opdele den faglige og den ikke faglige kommunikation. Det forhold, at netværket har fundet det nødvendigt at lave en særskilt mailliste til den ikke-faglige kommunikation, viser med al tydelighed omfanget af den ikke-faglige kommunikation i netværket. På et tidspunkt i netværkets historie har dets formål og anvendelse været til genforhandling, da indholdet af maillisten for nogle havde bevæget sig for langt væk fra det, de mente, var formålet med *Webgrlls*:

"Jette: På et tidspunkt tror jeg, nogen syntes, at det var alt for meget strikkeopskrifter og legoklodser, så derfor blev det delt op i to. Der var en frygtelig debat frem og tilbage. (...) Og jeg er med på dem begge to, så jeg ... jeg ligger ikke rigtig mærke til, hvor det kommer fra, dem jeg læser."

"Hanne: Nu har vi så fået to lister. Før havde vi kun en liste. ... Fordi der var nogen, der ... der ikke brød sig så meget om de almindelige spørgsmål om småkageopskrifter og babyer, og hvad der nu ellers var. Og kun ville have det faglige. Så derfor har vi to. Men der er ... jeg tror, der er otte eller ti medlemmer, som ikke er på ... som ikke er på den ikke IT relaterede liste. Så det er ikke så mange. Af vores medlemmer."

Et fællestræk ved disse to citater er, at betydningen af eksistensen af de to delte lister minimeres. Jette siger, at hun ikke bemærker, hvorfra en mail kommer, og Hanne pointerer, at langt de fleste medlemmer vælger det ikke-faglige indhold til. Netværkets formål er blevet genforhandlet, og der er gjort rum til de medlemmer, der ikke ønsker det ikke-faglige stof, men for alle de andre medlemmer har genforhandlingen efterladt netværket stor set uændret. Jeg ser dette som et eksempel på netværkets rummelighed som organisationsform, for her er det tydeligt, at ambivalensen med hensyn til netværket formål og anvendelse rummes i netværket, uden at det af den grund kollapser. Grænsen mellem det faglige og det ikke-faglige stof er i øvrigt stadig uklar, for det er ikke usædvanligt at

personlig og ikke-faglig kommunikation finder vej til IT listen (som eksemplet med Kiplings elefant, der er hentet fra IT listen), ligesom faglige spørgsmål også stilles på OT listen. I den tid jeg har fulgt netværket, har der ikke været debat om disse grænser på nogen af listerne, hvilket kan tyde på, at forhandlingerne af netværkets formål for en tid har fundet et leje, hvor alle er tilfredse.

I forrige kapitel betegnede *Webgrrls* som et netværk, hvor kønnet var positioneret som bærende fortælling. Dette afspejles tydeligt på de to maillister, hvor kønsspecifikke diskussioner og emner ofte tages op. I de to ovenstående citater nævnes fx arketyperiske kvindeemner som eksempler på ikke-fagligt stof: mad, børn og håndarbejde. Men kvindeemnerne kan også komme ind som information om en indsamling til fordel for voldsramte kvinder i Rusland eller en liste over gratis varer i supermarkeds kæder, der indledes med følgende:

Hej Grrls

Det kan jo blive småt for enhver og da vi kvinder stadig ikke har ligeløn må vi bruge de fiduser vi kan for at få det hele til at løbe rundt.

Eller en forespørgel på en murer, der afføder følgende svar og gensvar (begge skribenter hedder Marianne):

Jeg så forleden et link til handykvinder.dk. Måske var det noget?

Marianne

Kære Marianne

Mange tak for tilsendte, som virkelig rørte ved min dårlige samvittighed ... for et eller andet sted: hvor ville det være fedt, hvis man selv kunne klare de opgaver. Jeg skal være helt ærlig: jeg har simpelthed ikke nosser nok til bare at springe ud i det. Er alt for nervøs for om jeg gør noget galt. Men tak for linket, jeg er overbevist om, at der rent faktisk er opgaver jeg selv kan klare ... blot ikke denne.

Mange hilsner Marianne P

Kønnet er et tema, der tages hyppigt op, hvilket peger på, at netværkets kultur afspejles i den skriftlige Internetbårne kommunikation. Ja, man kan stille spørgsmålstegn ved, hvor denne kultur er opstået, da netværkets møder som sagt ikke udføres med hverken høj frekvens eller mødedeltagelse. Når dette tages in mente, er det måske ikke et spørgsmål om, at kulturen spejles i den Internetbårne kommunikation, den formes og vedligeholdes snarere her.

At medlemmerne i *Det elektroniske netværk* oplever en form for fælles identitet i det virtuelle netværk, kan der således ikke herske tvivl om. Og selvom de specialiserede relationer præger netværket, som det også præger *Sparringsgruppen*, er der overraskende mange tegn på, at

medlemmerne i *Webgrrls* bruger hinanden i mange andre sammenhænge end den rent faglige. Det interessante er, at *Sparringsgruppens* medlemmer har langt mindre grad af ikke-faglige emner i deres kommunikation både på og udenfor nettet. Et spørgsmål om noget, der ikke havde faglig relevans ville på *Sparringsgruppens* mailliste virke helt malplaceret. Her er den fælles norm en anden, og kulturen tilsiger medlemmerne at opretholde den specialiserede relation, så længe det foregår i netværkets forum. I mailkoorspondancen og til de to observerede møder er jeg således stort set ikke stødt på kommunikation om ikke-faglige emner. Set i sammenhæng med *Sparringsgruppens* forholdsvis høje niveau af intimitet og fortrolighed i gruppen, er dette bemærkelsesværdigt. Gruppens relationelle udgangspunkt er således højst specialiseret, men fortrolig. Med fortrolighed tænkes der her på medlemmernes pointering af, at de føler sig trygge ved at give gruppen informationer, der ikke må komme udenfor gruppen. Her er igen en forskel til *Det elektroniske netværks* mere åbne forum, hvor mere end 100 medlemmer "lytter med" hver gang nogen "taler". *Det elektroniske netværks* maillister kan altså betegnes som en semi-offentlig sfære, til trods for at man skal være betalende medlem for at få adgang til listen. Kommunikationen her bærer præg af at foregå som en åben samtale, hvorimod både *Sparringgruppens* møder og mailudveksling bærer præg af at foregå i et lukket, fortroligt forum.

Det står nu klart at *Det elektroniske netværk*, der baseres på medieret kommunikation ikke af den grund mangler en fælles kultur og fælles normer, for hvad netværket bruges til. Det er ligefrem sådan, at *Det elektroniske netværk* anvendes til en bredere vifte af formål end *Sparringsgruppen*. Jeg kan ikke sige, om det altid vil forholde sig sådan, eller om det er et udtryk for graden af medieret kommunikation i netværkene, men blot konstatere, at det virtuelle aspekt ikke forhindrer nogle af de ovennævnte forhold. Til gengæld ser jeg, at *Sparringsgruppens* kommunikation er båret af højere grad af fortrolighed, men igen kan det ikke med sikkerhed siges, om dette altid vil være tilfældet i en gruppen, der primært mødes offline.

Alt i alt bliver den teoretiske diskussion her støttet af det empiriske materiale. *Det elektroniske netværk* er ikke forskelligt i sit væsen fra *Sparringsgruppen*, selvom der er forskelle i de to netværks anvendelser. Disse forskelle kan dog lige såvel tilskrives andre parametre som størrelse, tilgængelighed og sammensætning, som det blev beskrevet i kapitel 5 om netværkets humanrelationelle aspekter.

Næste kapitel er sidste kapitel i det, der danner specialets *indefra perspektiv*. Kapitel omhandler bredt, hvad man kunne kalde *netværkets rum*. Vi skal se på netværket som topologisk begreb, hvilket implicerer diskussioner mellem rummet som social eller geografisk manifestation. Derefter behandles netværket som *magtrum*, altså ramme for handlinger der berører magt, regler og hierarki.

Kapitel 7: Netværkets rum

“Begrebet netværk hjælper os til at ophæve geografernes tyranni i forhold til at definere rum, og tilbyder os et begreb, som hverken er socialt eller “real” rum, men simpelthen forbindelser” (Latour, 1996:51).

Netværkets topologi

Diskussionen om netværkets rum handler i høj grad om rummet som geografisk og social manifestation. John Law taler om netværkets topologi, og mener, i tråd med Latour og ANT, at netværksbegrebet opløser det euklide rum, hvor tredimensionale objekter eksisterer i et tredimensionalt rum (Law, 1999:6). For Law er netværket et værktøj, hvormed det kan anskueliggøres, hvordan denne tredimensionale rumlighedsopfattelse er en konstruktion og ikke en naturgiven kendsgerning. ANT siger, at alle såkaldte kendsgerninger er konstruktioner, netværk af aktører, der gennem forhandlinger og translationer til sidst fremstår som så stabile, at vi oplever dem som indiskutable. Dette gælder også rummet.

"The important thing here is that spatiality is not given. It is not fixed, a part of order of things. In stead it comes in various forms. We are most familiar with Euclideanism. Objects with three dimensions are imagined to exist precisely within a comfortable three dimensional space. (...) Indeed, the notion of ‘network’ is itself an alternative topological system. Thus in a network, elements retain their spatial integrity by virtue of their position in a set of links or relations" (Law, 1999:6).

Når netværket anskues som topologisk system, er et objekt defineret i forhold til sine forbindelser til andre objekter. Det er semiotiske principper ført ind i et topologisk tænkesæt: objektet er kun noget i forhold til andre objekter. Intet er noget i sig selv. I dette topologiske system kan intet objekt forestilles uden forbindelser til andre objekter, hvorfor Latour i indledningscitateret lakonisk taler om, at der kun er forbindelser. Netværkets forbindelser sættes så at sige i stedet for de rumlige dimensioner, hvilket Latour uddyber således: “I stedet for at tænke i overflader - to dimensioner - eller sfærer - tre dimensioner - fordres man at tænke i punkter, der har så mange dimensioner, som de har forbindelser (Latour, 1996:49)”. Med dette teoretiske standpunkt in mente, bliver det tydeligt, hvorfor ANT søger et opgør med rumlige dialektiker, som stor/lille, fjern/nær, global/lokal som der er redegjort for i kapitel 2 om ANT. Disse dialektiker støtter sig alle til en rumopfattelse, der tænker i flader og målbare enheder, altså i objektive geografiske kendsgerninger. Ligesom ANT nedbryder grænsen mellem det humane og det nonhumane, sætter teorien sig også for at nedbryde rumlighedens dialektik, nemlig skellet mellem rummet som social og som geografisk manifestation. Rummet er ifølge ANT hverken geografisk objektivt eller socialt. Det er relationelt og dermed altid kontekstuel,

hvilket ikke er det samme som et rent socialt rum, fordi grænsen mellem de humane forestillinger om rummet og rummets (nonhumane) udformning ikke skal tænkes ind i en filosofisk ramme, men ind i en ramme hvor aktanter gensidigt påvirker hinanden. At tænke et rent socialt rum ville implicere, at den humane faktor så at sige skabte rummet. ANT tager afstand fra dette ved at insistere på en symmetrisk verdensanskuelse, hvor humane og nonhumane aktanter *gensidigt* påvirker hinanden.

For Castells har diskussionen om rummets sociale implikationer et helt andet udgangspunkt. Castells er en mere traditionel sociologisk tænker og tager udgangspunkt i en rumopfattelse, der sætter lighedstegn ved samfundet og rummet: "Space is not a reflection of space, it is its expression. In other words: space is not a photocopy of society, it is society" (Castells, 1996/2002: 441). Når Castells beskriver rummet i netværkssamfundet, beskriver han selve netværkssamfundet, og sådan skal hans teori om netværkets rum efter min opfattelse læses. Castells resonerer, at fordi samfundet har ændret sig og er blevet et netværkssamfund, så må rummet også have ændret sig til et tilsvarende netværksrum (Ibid.: 440). Det er udgangspunktet for teorien om *space of flows* og *space of place*¹⁷. Hvor ANT, med Latuor og Law, tænker rummet som en ikke-dialektisk størrelse, går Castells den modsatte vej og opererer med to rumopfattelse, der hver især er udtryk for forskellige modus i netværkssamfundet. Det første modus er *space of flows*:

"The space of flows is the material organization of time-sharing social practices that work through flows. By flows I understand purposeful, repetitive, programmable sequences of exchange and interaction between physical disjoined positions held by social actors in the economic, political, and symbolic structures of society" (Castells, 1996/2000: 442).

Castells beskriver her et rum, hvorigennem samfundets økonomiske, politiske og symbolske ressourcer bevæger sig på tværs af fysiske afstande. Symbolske ressourcer kan jo forstås bredt, men jeg ser en tendens hos Castells til at fokusere på ressourcer, der kan værdisættes i en kapitalistisk verdensanskuelse (penge og magt). Det vil sige, at Castells her primært opererer på et makrostrukturelt globalt niveau. Det lokale niveau beskrives af Castells i det andet rumlige modus betegnes som *space of place*:

¹⁷ I den danske oversættelse fra 2003 af Castells (1996/2000): "The Rise of the Network Society", oversættes begreberne af Ole Lindgård Henriksen med "strømmenes rum" og "stedernes rum". De engelske udtryk forekommer mig mere præcise, hvorfor disse vil blive benyttet.

“(…) The overwhelming majority of people, in advanced and traditional society alike, live in places, and so they perceive their space as place-based. A place is a locale whose form, function, and meaning are self-contained within the boundaries of physical contiguity” (Castells, 1996/2002:453).

Space of place er rummet udenfor de makrostrukturelle netværk, hvor igennem primært penge og magt flyder. Hvor *space of flows* er det dominerende rum, hvor samfundets penge- og magtelite bevæger sig, er det lokale rum uden for indflydelse i væsentlig forstand, fordi det er *space of flows* der strukturerer *space of place* og ikke omvendt:

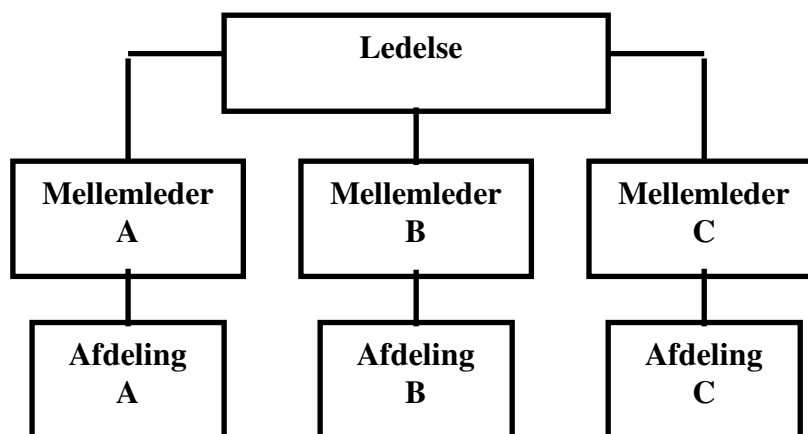
“Thus people do still live in places. But because function and power in our society are organized in the space of flows, the structural domination of its logic essentially alters the meaning and dynamic of place” (Castells, 1996/2000:458).

Jeg tolker Castells teori om netværkets rum således, at Castells skaber nye rammer, hvori gamle billeder kan sættes: marxistiske grundantagelser om det klasseopdelte samfund gennemtrænger teorien om *space of flows* og *space of place*, fordi essensen er en samfundsbeskrivelse, hvor de få dominerer de mange. I Castells optik bliver det globale (*flow*) og det lokale (*place*) diametrale modsætninger, og magtforholdet mellem de to er fastlåst og foregår usynligt for masserne. Jeg er ikke enig i dette verdenssyn. Grundlæggende er jeg enig med Latour og ANT, der ikke ser nogen principiel forskel på netværkets lokale og globale manifestation. For mig at se kan de faglige netværk vanskeligt passes ind i Castells teori om netværkets rum, fordi de primært foregår på et interpersonelt niveau og ikke nødvendigvis udgør en egentlig magtfaktor i samfundet. De er dog betydningsfulde for medlemmerne, og jeg mener heller ikke, at de hverken kan eller skal afskrives som betydningsløse i et samfundsmæssigt perspektiv. Følgende afsnit vil anskue netværkets rum som et udtryk for organisationsmæssige forandringer, hvilket, jeg mener, netop understreger de faglige netværks samfundsmæssige påvirkninger.

Netværkets som organisationsrum

De netværk, der undersøges i dette speciale, fungerer, som forklaret i indledningen, ikke som netværk, der har hjemme i en enkelt organisation. Alligevel mener jeg, at det er på sin plads kort at skitsere, hvordan netværkets rum kan anskues udfra en organisationel ramme, fordi de faglige netværk opererer i et erhvervsfagligt rum. De faglige netværk skal fungere i dette rum, hvad enten de er sat i verden af en virksomhedsledelse eller af medlemmer på tværs af mange organisationer, som det er tilfældet i de to cases.

Traditionelle organisationsformer er opbygget hierarkisk med en ledelse i toppen og en række underafdelingen, der fungerer parallelt og refererer til ledelsen. En grafisk fremstilling af det organisationelle rum ser typisk således ud:

Modellen er simplificeret og inspireret af en mere kompleks model, der findes i Daft, 1992:14. Tanken bag at gengive den her, er at vise hvorledes organisationer traditionelt set tænkes i kasser og pyramideformede opstillinger, hvor en topledelse troner foroven. I den empiriske undersøgelse er alle respondenter blevet bedt om at tegne deres netværk. Se bilag 08 - 14. Når denne opgave udføres, fremstår netværkets grafiske fremstilling *altid* som en rund form. Selv Lars, der tegner sit netværk i noget der ligner et koordinatsystem, tegner det, han kalder "en positiv spiral". Dermed opbløder han den ellers lineære tegning med spiralens cirkulære former (Bilag 14). Også i publikationer om netværk, som fx journalist Bodil Pedersen bog "*Netværk*" fra 2003, fremstilles netværket langt oftest som runde former. Denne iagttagelse er interessant, fordi netværket som organisationsform typisk karakteriseres som ikke-hierarkisk, som fortællingerne om magten i de faglige netværk vil vise sidst i dette kapitel. Derfor kan man formode at netværket, som skal operere i den traditionelle organisations kontekst, løber ind vanskeligheder, fordi to forskellige organisationelle og rumlige former skal sameksistere. Med karakteristikken af netværkssamfundet i erindring, kan der desuden ses en tendentiell udfordring af traditionelle organisationsformer, fordi arbejdslivsverdenen forandres med nye medier og samfundsstrukturer. Om dette skiver Jesper Højbjerg Christensen:

"De fleste danske virksomheder befinder sig i dag i de orienterings- og kommunikationsproblemer, der er tilknyttet overgangen fra den traditionelle linieorganisation til den mere fleksible og innovative matrixorganisation med sin dobbelthed af linieledelse og tværgående projekter. (...) Mange medarbejdere handler udfra et dobbeltsæt af mentale billeder. På den ene side den formelle struktur

“organisationsdiagrammet” og på den anden side de uformelle processer, hvori den egentlige opgaveløsning sker” (Højbjerg Christensen, 1999:184).

Når Højbjerg Christensen taler om matrixorganisering tænkes der på organisationer, der i højere grad arbejder med projekt- og ad hoc organisering, samt udvikler fleksible systemer for videndeling, hvilket også betegner “den lærende organisation” (Ibid.: 169). I forhold til de faglige netværk kan man sige, at de indeholder elementer af både projektorganisering og videndeling, ved for det første ikke at være topstyret og for det andet at fungere som en uformel platform for gensidig sparring og informationsudveksling for de involverede. Derfor mener jeg, at de faglige netværk kan være en udfordring for den traditionelle ledelsesstruktur. Ledelsen i virksomheden kan vanskeligt styre netværket, og da slet ikke når det, som i de to cases, er organiseret på tværs af mange organisationer. Tilgængæld kan de faglige netværk styrke organisationen, fordi de styrker de medarbejdere, der er med i netværket både fagligt og socialt. Og netværket kan ikke mindst styrke kommunikationen på tværs af organisationens formelle kommunikationskanaler.

Jeg mener altså, at de faglige netværk skal anskues som de fleksible enheder, de er. De kan ikke indfanges i en traditionel organisationsstruktur, fordi de hele tiden redefinerer sig selv via kontinuerlige translationsprocesser. Netværkets obligatoriske passagepunkt er flydende i en anden grad end i de mere faste strukturer, en almindelig virksomhed udgør. Virksomheden kan selvfølgelig anskues som et netværk i sig selv, men her er det obligatoriske passagepunkt defineret af en ledelse, der dermed også har magt til at definere de øvrige aktørers identitet indenfor netværket. Når de uformelle faglige netværk møder de mere formelle netværk, der udgør en virksomhed, mødes forskellige organiseringsmodus, der - som det også blev nævnt i indledningen af specialet - hver især har forskellige styrker. Den traditionelle virksomhedsorganisering har sin styrke i målrettethed, netop på grund af ledelsens magtbeføjelser til at definere et fælles mål, eller i ANT termer obligatorisk passagepunkt. Det faglige netværk har sin styrke i sin uformelle organisering, der gør det fleksibelt og rummeligt i forhold til divergente aktører.

Hermed sættes der punktum for diskussionen om netværket i organisationel sammenhæng. De næste afsnit i dette kapitel om netværkets rum vil omhandle netværket som magtrum. Vi befinder os stadig under specialets *indefra perspektiv*, og fokus vil derfor være på de indre bevægelser, netværket giver rum til, i denne sammenhæng angående magt. Der begyndes med en præsentation af det teoretiske udgangspunkt, hvorefter empirien indrages i dialog med teorien.

Netværket som magtrum

At skrive om netværket som magtrum kan synes at være en selvmodsigelse. Har vi ikke netop set, at netværket er en modsætning til den topstyrede organisation? Jo, de faglige netværk fungerer normalt ikke som en topstyret organisation, men man bør huske, at man med ANT også vil anskue den topstyrede organisation som et netværk. Her er magtbeføjelser givet en ledelse, der gennem forhandlinger og translationer har formået at ensrette aktanterne i netværket, således at de nyder den nødvendige støtte for at opretholde magtmonopolet i netværket. For Latour, Callon og Law er al magt i netværket (og således al magt, da der ikke findes andet end netværk) blevet *givet*. Den aktør i netværket, der besidder magten, *har* den ikke og bestemmer ikke over den. Han er kun magtfuld, fordi de andre aktører lader ham være det. Ligesom mening er magt relationel, hvilket betyder, at ingen kan definere sin egen magt uden om de andre aktører i netværket. At være givet magt i netværket, betyder at andre aktører lader én repræsentere dem. Man har fået beføjelser til at definere for det første netværkets obligatoriske passagepunkt, for det andet de andre aktørers rolle og handlemuligheder i netværket (Callon, 1986:203f). For ANT er magt således under bestandig forhandling i ethvert netværk og således en del af de forhandlinger, der foregår angående det obligatoriske passagepunkt og aktørernes identitet og handlemuligheder samt nogle aktørers repræsentation af andre aktører.

Susan Leigh Star har i en artikel fra 1991 kritiseret Latour og Callon for at anskue netværk fra et ståsted, hun kalder *managerialism* (Star 1991, 26; Elgaard Jensen, 2001:64). Her tænker Star på, at traditionelle ANT analyser (fx de der er præsenteret i dette speciales kapitel om ANT) har tendens til at se netværket fra lederens synspunkt (fx de tre biologer i Callons analyse (1986)). Star påpeger, at netværk også vil indbefatte et marginalt rum, hvor mere utilpassede aktører befinder sig. Netværkets obligatoriske passagepunkt defineres af de aktører i netværket, der gennem forhandlinger er givet magt af andre aktører, men Star efterlyser et blik på netværkets mindretal, det vil sige de magtløse aktører, der alligevel skal indgå i netværket. For at gøre denne "blinde vinkel" synlig i netværksanalysen introducerer Star begrebet *invisible work*, usynligt arbejde (Star, 1991:29). Usynligt arbejde er de tilpasninger marginale aktører udfører for at omgås netværkets obligatoriske passagepunkt og således indgå i netværket trods en grundlæggende utilpassethed. Arbejdet er usynligt, fordi det ikke spiller ind i netværkets selvforståelse og magtspil. Star eksemplificerer via en fortælling om hendes problemer med at få en burger uden løg på McDonalds (Ibid.:34f). Hun lider af løgallergi, men oplever gang på gang, hvordan det velsmurte McDonalds system har svært ved at rumme den afvigelse en burger uden løg udgør. McDonalds har defineret, at der er løg i en burger, og Star må hver gang vente uforholdsmæssig lang tid, før den løgfri burger kan undtvinges systemet. Løsningen er, at Star tilpasser sig og bestiller en almindelige burger, hvorefter hun manuelt skraber

løget af burgeren. Dette usynlige arbejde er altså den utilpassede aktørs mulighed for at tilpasse sig, vel at mærke uden at belaste netværket - i dette tilfælde McDonalds.

Castells anskuer umiddelbart magten i netværkets rum fundamentalt anderledes, end det sker i ANT. Som det blev nævnt i afsnittet om netværkets rum, er Castells syn på netværkets magt stærkt inspireret af forestillingen om et klassesdelt samfund, hvor få har magt over de mange. I Castells verdensbillede er netværket magt i den forstand, at netværket bruges som metafor på de udvekslinger af ressourcer i form af varer, penge, politisk magt etc. De, der lever i netværkets rum - *space of flow* - udgør samfundets (globale) magtelite:

"There is not, sociologically and economically, such a thing as a global capitalist class. But there is an integrated, global capital network, whose movements and variable logic ultimately determine economies and influences society" (Castells, 1996/2000:505).

Castells sætter så at sige netværket i stedet for den marxistiske ide om *kapitalen* som samfundsklasse. Det betyder, at Castells ikke i samme grad som ANT er optaget af de forhandlinger, der foregår i netværket om magten. Det kan se ud som om Castells definerer magt som en forholdsvis fast entitet i netværket. Ja, man kan tage skridtet fuldt ud og tolke Castells således, at netværket, *det store globale netværk*, er defineret via dets magt. I hvert fald er der ingen tvivl om, at for Castells er magt et helt centralt begreb i det teoretiske udgangspunkt, ideen om netværkssamfundet udspringer af. For Castells er samfundet organiseret omkring menneskelige processer, der er determineret af historisk bestemte forhold, der falder i tre modus: *produktion, erfaring og magt*¹⁸. Produktion dækker menneskelig håndtering af naturens materialer, erfaring dækker menneskets håndtering af sig selv og endelig dækker magt i Castells definition:

"(...) the relationship between human subjects which, on the basis of production and experience, impose the will of some subjects upon others by the potential or actual use of violence, physical or symbolic" (Castells, 1996/2000:15).

Her ses lighedspunkter med ANTs magtdefinition, fordi Castells implicerer, at magten udøves ved at nogle aktører har beføjelser til at definere andre aktørers vilje og handlinger. Callon taler også om magtens voldelige potentiale, men alligevel kan der ikke sættes lighedstegn mellem Castells magtdefinition og ANTs, fordi ANT har mere vægt på, at magten også kan gives via andre former for

---

¹⁸ Her har jeg valgt at anvende den danske oversættelse v. Ole Lindgård Henriksen, 2003

forhandlinger og overtalelsermetoder end ved trusler om psykisk eller fysisk vold. Callon kalder det tidspunkt, hvor magten i netværket forhandles for *enrollement*, indrullering, og skriver om processen: “[there is] different possible ways in which the actors are enrolled: physical violence (against the predators), seduction, transaction, and consent without discussion” (Callon, 1986:214). Magtens forhandlinger er for ANT altså mere differentierede og heterogene end for Castells, og dermed har magten ikke i samme grad af pression i ANT-netværket som i Castells globale netværkselite.

I forhold til de faglige netværk finder jeg ANTs magtanskuelse mest konstruktiv, men jeg mener også at Stars kritik af ANT er berettiget og bør tages in mente, for at en analyse af magtforhandlingerne i de faglige netværk kan ydes retfærdighed.

Køn og magt - hvorfor kvinder ikke vil tale om magt

Under gennemførelsen af de kvalitative interviews gjorde jeg mig en del overvejelser om, hvordan respondenterne reagerede på spørgsmål om magt i de faglige netværk, og hvordan jeg som interviewer oplevede at stille disse spørgsmål. Overvejelserne udsprang af en følelse af forlegenhed eller ubehag ved at stille spørgsmål som: “oplever du netværket som hierarkisk” eller “hvor er din placering i netværkets hierarki”. Helt tilfældig faldt undersøgelsens interviews sådan, at de første seks respondenter var kvinder, mens de sidste to var mænd. Stor var min overraskelse derfor, da de to mænd reagerede helt anderledes på spørgsmål om netværkets magt, end jeg havde oplevet de seks kvinder gøre det. Kvinderne havde reageret med afvigelse og signaler på ubehag, mens mændene åbent og uden at blinke svarede bekræftende på spørgsmålet om netværkets hierarkiske natur.

Generelt svarer kvinderne i undersøgelsen altså afvisende på, om netværket kan opleves som hierarkisk. I *Det elektroniske netværk* antydes det dog af to respondenter, at netværket kan indeholde et videnshierarki, hvilket beskriver, at de medlemmer, der er mest aktive på maillisterne også er givet status i netværket.

"Nanna: Vil du beskrive det [netværket] som ikke-hierarkisk?"

Hanne: Ja, det vil jeg egentlig. ... Der er selvfølgelig, man kan sige nogen der har en vis status på ... på listen. Men det er jo qua, de er meget ... hurtige til at hjælpe."

"Dorte: Alle kan komme til orde med hvad som helst og ingen får hakket næsen af fordi de siger noget. Ingen ... er der noget hierarki, er det måske et videnshierarki.

Nanna: Hvad betyder det?

Dorte: Hvor jeg nok rangerer ret højt, fordi jeg ved så meget.

(...) [Ca. ti minutter senere i interviewet].

Nanna: Du sagde, der var et videnshierarki?

Dorte: Nej, jeg sagde, nej det tror jeg overhovedet ikke, der er. For jeg synes, alle bliver modtaget kærligt.”

Dorte retter sig selv og pointerer, at netværket behandler alle kærligt, hvilket ifølge hende udelukker ideen om et videnshierarki. Citatet er et godt eksempel på den måde, jeg oplevede kvindernes afstandtagen fra at tale om magt og hierarki i netværket. Hvis Dortes modstilling af omsorgsfuldhed og hierarki ses som en generel modsætning mellem magt og emotionel støtte i netværket, kan det pege på, at kvinderne ikke anerkender magtstrukturer i netværket, fordi disse strukturer opleves som udelukkelsen af emotionel støtte. For at sandsynliggøre dette, må vi endnu engang vende blikket mod Wellman, der i sine analyser af personlige netværk ser overbevisende tegn på, at kvinder generelt yder højere grad af emotionel støtte end mænd i netværket (Wellman og Gulia, 1999:106). Wellman påpeger andetsteds, at denne tendens er historisk og kulturelt bundet:

"Women have historically been the “kinkeepers” of Western society: mothers and sisters keeping relatives connected for themselves, their husbands, and their children. They continue to be the pre-eminent suppliers of emotional support in community networks as well as the major suppliers of domestic services to households" (Wellman, 1999:31).

Antager man, at dette er korrekt - at kvinder er mere engageret i emotionel støtte, både i hjemmelivet og i arbejdslivet - kan det til dels forklare, hvorfor talen om magtforhold afvises af kvinderne i undersøgelsen. Der opleves en modsætning mellem et omsorgsfuldt miljø og et hierarkisk miljø.

Respondenterne fra *Sparringsgruppen* er ikke helt så afvisende, når jeg spørger om netværket som magtrum. Her anerkendes det til dels, at gruppen består af et hierarki, og parametre som uddannelsesniveaue, alder og virksomhedens størrelse nævnes som statuselementer, uden at respondenterne vil give eksempler på sådanne statusfordelinger.

Fortællinger om magt og regler i de faglige netværk

Hanne og Dorte blev citeret for at antyde, at *Det elektroniske netværk* indeholder et videnshierarki, hvor de, der ved mest og er mest aktive på maillisten også har højest status i netværket. Jeg mener dette bør ses i sammenhæng med diskussionen om det virtuelle netværks kultur, der er båret af de skriftlige interaktioner på maillisten, som det blev argumenteret for tidligere i specialet. Når netværkets kultur primært er båret af den virtuelle aktivitet, er det en logisk konsekvens, at de der er mest aktive på listen også får stor indflydelse på netværkets kultur. Gotveds undersøgelse af Usenetgruppen støtter denne antagelse, og hun finder flere eksempler på, at de mest aktive (og mest vidende) medlemmer irttesætter mere uerfarne medlemmer, når disse uforvarende overtræder gruppens normer (Gotved, 2000:167). I observationsperioden har jeg ikke fundet lignede

irettesættelse på *Det elektroniske netværks* to maillister, hvilket kan være udtryk for det kvindelige fokus på omsorgsfuldhed, som blev diskuteret i ovenstående. På den anden side, taler respondenterne fra *Det elektroniske netværk* flere gange om, at sådanne irettesættelser er forekommet før på listerne. En af disse fortællinger omhandler et medlem, der sendte flere mails ud angående et kursus, hun selv afholdt:

"Hanne: Vi havde en som, et mangeårigt medlem som henviste til ... nogle sprogseminarer, som hun holdt. Og det havde hun faktisk fået lov til. Men det følte medlemmerne genereret af, så de begyndte at protestere. Og nu kan jeg se, hun har meldt sig ud. Og det er jeg meget ked af. Sådant noget må ikke ske synes jeg. Hende skal jeg lige have kontakt med."

En anden respondent, Jette, fortæller om samme episode, men for hende er det væsentlige ikke, at omtalte medlem reklamerede for egne kurser. Overtrædelsen består for hende i noget andet. Citatet kan ses i sin fulde længde i bilag 19, men på grund af dets længde, har jeg tilladt mig at klippe i det her.

"Jette: (...) Vi har sådan en regel, at vi ikke vedhæfter ting. ... Fordi vi sidder med sådan nogle dårlige modem, ikke [griner]. (...) Og det tager 100 år og en sommer og læse dem ind. Plus af fare for virus og så videre. (...) Og hende her blev ved med at sende de her ud. Og det irriterede åbenbart mange folk. Det irriterede også mig. Det irriterede mig ikke at hun sendte noget ud om Dansk Sprognævns kurser, det må hun da gerne reklamere for, for min skyld. Men det irriterede mig, det tog så lang tid at læse den post ind, ikke. (...) Så henvendte jeg mig til hende, der havde sendt det ud. Spurgte om hun ikke kunne gøre det på en anden måde [griner]. (...) Jeg har andre gange, hvor folk har sendt et mega billede ud eller et eller andet. Nok, der har jeg også reageret, ikke. Med lige at minde dem om, at det gør vi altså ikke."

Hvor Hanne mener, at det omtalte medlem uretmæssigt blev irettesat af andre medlemmer, kan Jettes udtalelser tyde på, at Hanne misforstår grunden til irettesættelsen. Det handler ikke om at være for eller imod reklamer på listen, men om at være for eller imod vedhæftede filer. Ser man denne fortælling med ANT briller, kan man sige, at Hanne overser nogle aktanter i netværket, nemlig de langsomme modem, som nogle medlemmer har. For Jette bliver kommunikationen besværlig på grund af to aktanter: kvinden, der sender vedhæftede filer og det langsomme modem. Disse to aktanter tilsammen giver Jette problemer med at læse sin e-post. Jette vælger at irettesætte kvinden, men kunne ligeså godt vælge at udskifte modemmet og dermed få en mere "samarbejdsvillig" aktant ind i netværket. Sidste linie i citatet: "det gør vi altså ikke", peger på, at Jette som aktant i netværket gør sig til repræsentant for andre aktanter, for dermed at give hendes ord vægt. Det er ikke blot hende, der ikke bryder sig om de vedhæftede filer, det er hele netværket. Jette har desuden en anden

aktant at støtte sig til: netværkets nedskrevne netikette, der i høj grad fungerer som repræsentant for hele netværket. Her findes følgende formulering: "Overvej størrelsen af din mail - vil alle medlemmer vente på at downloade billeder og sjove animationer?" (citeret fra www.webgrrls.dk). At sige eller skrive "det gør vi altså ikke" er ikke helt i overensstemmelse med netiketten, men det er måde at henvise netværkets samlede aktanter for at demonstrere magt i netværket.

Hvor Jette i ovenstående eksempel kan henvise til en fastlagt regel i netværket (om end let omskrevet) har *Sparringsgruppen* ikke samme grad af formaliserede regler. Det betyder, at gruppen i højere grad har rum til divergente fortællinger om, hvad netværket er, og hvad det skal bruges til. Mens én respondent fx fremhæver vigtigheden af, at medlemmerne ikke indgår i et kunde-leverandør forhold, fordi han mener det ville være ødelæggende for gruppens grad af fortrolighed, siger en anden, at han indgår i gruppen med det mål for øje, at sælge sine produkter til de andre medlemmer. Denne ambivalens rummes tilsyneladende i gruppen, men samtidig kommer ambivalensen i gruppen til udtryk via det, Star kalder *usynligt arbejde*. Aktørerne i netværket skal kunne rumme netværkets divergente retninger, og det gøres ved enten at indlede åbne forhandlinger eller, som jeg finder flere eksempler på, at udføre usynligt arbejde, hvilket betyder, at den enkelte aktør tilpasser sig, uden at det kan ses i netværket.

Et eksempel på usynligt arbejde i *Sparringsgruppen* udtrykkes af Troels, der generelt mener, at gruppens formål er problematisk for ham. Han udtrykker, som den eneste respondent, at gruppens formål er at få medlemmerne til at sælge flere produkter og siger flere gange, at dette formål er ham imod. Han har dog ikke taget dette op i gruppen, men forholder sig tavs i de situationer, hvor talen handler om noget, han ikke kan relatere til. I citatet begynder Troels med at tale om sin egen rolle i gruppen:

"Troels: Øh ... min egen plads ... jamen det ... den er sådan mere tilbagetrukket. ...

Nanna: Er du tilfreds med det?

Troels: Sådan som interessefællesskabet er, så ja. ... Hvis det havde været noget, der interesserede mig mere så ... (...)

Nanna: Så du forholder sig mest lyttende, når du er der?

Troels: Ja, mest lyttende og se om der er noget, jeg kan bidrage med. (...) Så snart jeg føler, det er inden for mit baneområde, det ikke bare handler om at sælge og komme ud. Noget sådan mere menneskeligt, så springer jeg også ind."

Troels fastholder dette tema som en rød tråd gennem hele interviewet og positionerer sig dermed som marginal i gruppen, i hvert fald under interviewsituationen. Det interessante er, at han ikke ved

møderne udtrykker denne utilpassethed, hvilket igen peger på, at han vælger en usynlig strategi, jvf. Star. Heri ser jeg en situation, hvor Troels giver netværkets magt til at definere samtalen, men også til at definere *ham* i situationen, hvilket peger tilbage på translationsprocessernes natur, nemlig at de ikke blot omformer netværket men også de aktører, der indgår deri. Empirien indeholder et andet eksempel på usynligt arbejde - også fra *Sparringsgruppen*. Citatet, der udgjorde kernen i dette eksempel, har jeg dog måttet udelade i specialet, da pågældende respondent ikke ønskede, at det indgik i teksten. Dette forhold, at en respondent følte sine grænser overskredet ved en italesættelse af det usynlige arbejde, påpeger denne marginale strategis behov for usynlighed. Ved at sætte ord på den usynlige konflikt mellem aktør og netværk, er konflikten ikke længere usynlig, og aktøren må vælge en anden strategi for at håndtere sin marginalitet. Her bliver specialet en aktør i det netværk, det selv beskriver. Teksten, der repræsenterer netværket, kan ikke blot nøjes med at spejle virkeligheden, men omformer uundgåeligt de aktører eller entiteter, den beskriver.

Med dette slutter specialets *indefra perspektiv*, og dermed er dialogen mellem netværksteorien og det empiriske materiale ført til ende. I næste kapitel vil jeg opsummere specialets væsentligste konklusioner og dermed besvarer de to spørgsmål, der tilsammen udgør specialets problemformulering.

Kapitel 8: Konklusion

Med diskussioner af netværksbegrebets ydre og indre natur har jeg klarlagt nogle vigtige aspekter ved begrebet, der siger noget om både samfund, medier og arbejdskultur. I dialog med det empiriske materiale er teorierne blevet anvendt til at indkredse netværk, som udtryk for et signifikant fænomen i nutidens samfund, som det fremstår efter fremkomsten af nye medier. Med dette har jeg ønsket at beskæftige mig med et forholdsvis ubeskrevet fænomen ved at fokusere på netværk som henholdsvis ydre form og ramme for indre bevægelser. Men jeg har også ønsket at bidrage til en humanistisk medieteoretisk tradition, der har tendens til at underprioritere forskning af medieret kommunikation udført i arbejdssammenhænge til trods for, at det er på arbejde langt den største brug af Internettet udføres. Dette projekt placeres således på flere måder i et felt, der ikke er udforsket betydeligt før. Derfor har det også været nødvendigt at sammensætte teorien i dette speciale fra forskellige teoritraditioner, hvor jeg fandt, at man havde beskæftiget sig med netværksbegrebet - om end på vidt forskellige måder og med vidt forskellige formål. Forskelligheden i disse teorier viser med al tydelighed, at der er brug for en forskning, der specifikt og empirisk undersøger de konkrete netværksdannelser, der er en vigtig del af nutidens arbejdskultur og udgør en væsentlig del af cybersociologisk praksis. Jeg har med dette speciale lagt en af de første sten til en sådan netværksforskning, der har til formål at indkredse betydningen af disse netværk for individ og samfund.

I det indledende kapitel lovede jeg en evaluering af brugen af netværksbegrebet i dette speciale. Spørgsmålet var, om jeg så mig i stand til at balancere begrebet således, at det ikke kom til at favne alt med fare for dermed intet specifikt at sige. Jeg mener, at denne balancegang er lykkedes i specialet. Qua empiriens smalle netværksdefinition, faglige netværk, og fordi de teoretiske diskussioner forholder sig til specialets fokusområde, ser jeg ingen udvanding af begrebet på de ovenstående sider. Tværtimod finder jeg, at specialet har indkredset begrebet således, at det nu kan defineres klarere end ved specialets begyndelse.

Med specialets *udefra- og indefra perspektiver* besvares problemformuleringens to spørgsmål: *hvilke implikationer rummer netværksbegrebet, og hvilke indre bevægelser giver netværket rum til?* Begrebet implicerer en opfattelse af nutidens samfund, der betegner fremkomsten af nye medier som en kommunikationsrevolution, for at bruge Castells og Van Dijks fælles term. Efter kommunikationsrevolutionen fremkommer et samfund, der er præget af netværksdannelser både i form af teknologiske netværk og i form af nye diffuse sociale organiseringer. Derudover bliver mediernes udsendelsesform mindre centrumstyret qua deres interaktive og integrerende kvaliteter.

Dette udfordrer forestillingen om massesamfundets homogene brugerskare til fordel for forestillingen om en mere heterogen og (inter-) aktiv brugerskare. I forhold til arbejdskulturen betyder nye medier en nedbrydning af grænserne mellem arbejdsliv og fritid, og det er i denne gråzone, de faglige netværk befinder sig. Disse netværk fungerer som en blanding af individuel læring og organisationel videndeling. Hvor traditionelle organisationer har deres styrke i evnen til at målrette aktørernes handlinger, er netværket styrke dets fleksibilitet og dets rummelighed overfor divergente aktører. I den empiriske undersøgelse kommer netværkets forskellighed fra topstyrede organisationer overraskende entydigt til udtryk, ved at samtlige respondenter vælger at tegne deres netværk som runde former i modsætning til den firkantede eller pyramideformede traditionelle organisation.

I ANT sammenhæng implicerer netværksbegrebet, at intet i sig selv er stabilt, og at alt er givet mening via den kontekst, det fungerer i. Da ANT antager, at alt er netværk, medtages også nonhumane entiteter i definitionen af netværkets aktører, hvilket kan anskues som et opgør med en antropocentrisk verdensorden. Også analytisk forsøger ANT at fastholde en symmetri mellem humane og nonhumane aktører. Med begreber som *translation* og *obligatorisk passagepunkt* fastholdes fokus på de kontinuerlige forhandlinger, der foregår i netværket. Disse forhandlinger omhandler ikke blot netværket selv, men også aktørernes identitet og indbyrdes handlemuligheder. Således implicerer netværk i ANT-sammenhæng ustabilitet og fleksibilitet, mens det samtidigt bruges som redskab til et opgør med almen sociologisk tænkning, der typisk overser nonhumane aktører, samt med naturvidenskabelige metoder, der typisk overser humane aktører.

Med Barry Wellman anskues de faglige netværk som fleksible sociale organiseringer, hvilket knytter sig til *community liberated* antagelsen, der tager afstand fra en sociologisk antagelse om det sociale sammenbrud i det moderne samfund. En analyse af de faglige netværk må derfor fokusere på de forbindelser, der er mellem medlemmerne, samt på det ressourceflow netværket gennemtrænges af. I de faglige netværk finder jeg et overvejende behov for symmetri i forhold til dette ressourceflow, hvilket medfører en vis grad af kalkulation mellem medlemmerne imellem. På den anden side opleves grænsen mellem ydelser og udbytte i de faglige netværk som flydende for medlemmerne. Analysen af de faglige netværk støtter ydermere Wellmans antagelse om en sammenhæng mellem heterogenitet og støtte i netværket. De faglige netværk håndterer balancen mellem åbenhed og konkurrence ved at sikre en vis heterogenitet i netværket. Dette sker dog med risiko for, at forskelligheden bliver for stor til, at en relevant sparring kan finde sted. Netværksrelationen er kendetegnet ved at være højst specialiseret i den forstand, at medlemmerne yder en forholdsvis skarpt defineret type ydelser til hinanden. Der skelnes mellem en netværksrelation og en venskabsrelation, hvor sidstnævnte opleves som bredere dækkende. Mødefrekvensen i netværket har ligeledes betydning for, hvordan netværksrelationerne udvikler sig. Materialet støtter også her Wellmans antagelse, der knytter mødefrekvens med graden af støtte. Der ses dog en forskel i graden af intimitet i henholdsvis

Sparringsgruppen og *Det elektroniske netværk*, hvilket kan pege på, at de fysiske møder er udviklende for graden af tillid i relationerne. Den kønsmæssige sammensætning er forskellig og italesættes forskelligt i de to netværk. *Det elektroniske netværk* har den kønslige homogenitet som bærende fortælling og som kulturbærende element, mens *Sparringsgruppen* betegner kønsmæssig heterogenitet som berigende for netværket. Det skal derudover nævnes, at *Det elektroniske netværk*, har som bærende fortælling, at kvinder bliver domineret af mænd i fora, hvor begge køn deltager.

Ved at indsætte netværksbegrebet på den sociologiske og cybersociologiske arena holdes fokus på de forbindelser, netværkets består af, og dermed bliver det *medie*, forbindelserne eventuelt kommunikerer igennem, underordnet. Herved anskues virtuelle og ikke-virtuelle netværk med samme redskaber, og der skelnes ikke principielt mellem disse. Således antager specialet en position, hvor cybersociologi ikke adskilles fra almen sociologi, hvorved computermedierede netværk ikke anskues som forskellige i deres natur fra netværk, der opererer uden medieret kommunikation. Med Gotved, Baym, Argyle og Shields kan man tale om sproget som bærer af kultur i de medierede netværk. Desuden ses brugen af diverse emoticons som en kompensation for fraværet af fysisk tilstedeværelse, hvorved der skriftligt kommunikeres ansigtsudtryk og andre kropslige signaler. Denne position støttes af fund i det empiriske materiale, hvor det kan konstateres, at *Det elektroniske netværk* kan defineres som en afgrænset gruppe med egne normer og egen kultur til trods for, at netværket primært fungerer via medieret kommunikation på to maillister. *Det elektroniske netværk* anvendes endda til en bredere vifte af formål end *Sparringsgruppen*, der er præget af mere specialiserede relationer. Overraskende kan det også konkluderes, at for hyppig brug af netværksgruppernes maillister opleves som generende for medlemmer i begge grupper. Det vil sige, at oplevelsen af en overbebyrdet mailliste er den samme for de faglige netværk, om der er 8 eller 108 medlemmer, hvilket viser, at kommunikationsfrekvens og grad af støtte ikke altid hænger sammen, når det gælder medieret kommunikation. Med denne erkendelse må man stille spørgsmålstegn ved, om den lette tilgængelighed altid er et fortrin for Internetmedieret kommunikation? Tilgængeligheden kan blive en belastning også for forholdsvis små virtuelle grupperinger, og ved en overbelastning vælges kommunikationen simpelthen fra. Med disse empiriske konstateringer står det klart, at cybersociologisk forskning udføres bedst på et empirisk grundlag, hvorved forskningen kan frigøres fra forestillinger om tabet af det sociale i den computermedierede kommunikation. Man bør i cybersociologisk forskning desuden forholde sig åben overfor ønsket om symmetri i analysen, som ANT plæderer for. Herved indgår både medier og medietekster i netværket som aktører på lige fod med menneskelige aktører, og grænsen mellem sociologi og cybersociologi kan overskrides, som det er sket på de forgående sider.

I netværkets rum fastholdes symmetrien mellem humane og nonhumane aktører af ANT, hvorved rummet hverken betegnes som geografisk objektivt eller socialt subjektivt. I Castells optik bliver det

globale (flow) og det lokale (place) diamentrale modsætninger, og magtforholdet mellem de to er fastlåst og foregår usynligt for masserne. Jeg mener, at diskussionen angående de faglige netværk har størst udbytte af ANTs syn på netværkets rum, fordi der ikke her ses nogen principiel forskel på netværkets lokale og globale manifestation. ANTs forklaringsmodel på magt i netværket har ligeledes vist sig frugtbar i forhold til faglige netværk. Magten i de faglige netværk er ikke formel og derfor vanskelig at indfange og beskrive. For ANT er al magt i netværket blevet *givet* gennem translationsprocesser, hvilket betyder, at nogle aktører har beføjelser til at definere netværkets obligatoriske passagepunkt. Dette medfører, at andre aktører marginaliseres og må udføre, hvad Star kalder usynligt arbejde. I det empiriske materiale ses flere eksempler på respondenter, der vælger en sådan usynlig strategi, og derved positionerer sig marginalt i netværket. Som forsker har jeg også måtte sande, at det usynlige arbejde er vanskeligt at italesætte, uden at det påvirker de involverede, hvilket kun bekræfter Stars pointe om usynlighed i netværkets marginale rum. Specielt kvinderne i undersøgelsen værger sig imod at tale om magten i de faglige netværk, hvilket jeg ser som udtryk for, at der opleves en modsætning mellem et omsorgsfuldt miljø og et hierarkisk miljø.

Med denne opsummering af specialets positioner og konklusioner står det klart, at forskning i faglige netværk ikke bare er aktuel i forhold til nutidens samfund, medier og arbejdskultur. Den indebærer ligeledes diskussioner, der implicerer definitionen af en samfundsontologi, definitionen af *cybersociologiens* natur samt diverse specifikke sociologiske definitioner, der knyttes specielt til netværksforbindelserne. Anvendelsen af Castells og Van Dijk samt teoretikerne fra ANT-traditionen har primært vist sig brugbare til at sætte en dagsorden for netværksbegrebet, ved at definere de samfundsmæssige og teoretiske rammer begrebet bevæger sig indenfor. Fordi disse teorier bevæger sig på et makrosociologisk - og for ANTs vedkommende forholdsvis abstrakt - niveau, har det været vanskeligt at anvende dem direkte i analysen af de faglige netværk. Dog mener jeg, at ANTs begreber, *translation* og *obligatorisk passagepunkt*, har vist sig at være et godt apparat til forståelse af de indre bevægelser netværkene rummer. Og et overraskende godt samspil har vist sig mellem ANT og Wellman, der tilsammen har vist, hvilke væsentlige fortrin et fokus på relationelle forhold indebærer. Sammen med medieforskerne Baym og Gotved har Wellmans teorier kunne gå ind i en tættere dialog med det empiriske materiale. Her kunne jeg foretage mere håndgribelige afprøvninger af de teoretiske begreber, og hermed har dette speciale medvirket til en raffinering af disse teorier i henhold til de faglige netværk. Dialogen mellem empiri og teori har i dette projekt betydet en udvidet forståelse af begge dele. Med de kvalitative interviews og deres position som *fortællinger* om faglige netværk, er de teoretiske diskussioner blevet tvunget til at forholde sig til en virkelig kontekst, og dermed er teoretisk indsigt og konkret erfaring gået hånd i hånd.

Jeg har med dette speciale givet mit bidrag til en netværksforskning, der viser, hvorledes netværksbegrebet ikke bare rummer implikationer om samfundets heterogene og diffuse organisering, men også kan anskues som ramme for diverse sociologiske og *cybersociologiske* bevægelser og handlinger. På samme vis er specialet et bidrag til en empirisk funderet medieforskning, der undersøger cybersociologiske fænomener i en arbejdskulturel kontekst fra en position, der ikke principielt skelner mellem online og offline aktiviteter, men fastholder fokus på det relationelle.

Nanna Berger Munk

Abstract

The concept of network is used in several contexts as a metaphor representing the society that has emerged after the appearance of new electronic and interactive media. At the same time network is often used in relation to working life when describing open and flexible modes of knowledge sharing across already existing structures. On this basis the thesis examines the concept of network from two perspectives. On the one hand the concept of network is seen as ontology of society and on the other hand network is conceived as concrete professional networks, organised across different organisations. The professional networks are examined empirically on the basis of two cases. Thus the survey consists of qualitative interviews and observations of meetings and online activities in two specific professional networks.

The theoretical approach combines several research traditions by using academics as different as Manuel Castells, Jan Van Dijk, Bruno Latour, Michel Callon, John Law, Barry Wellman and the mediasociologists Stine Gotved and Nancy Baym. By using these theories several aspects of the concept of network are discussed, such as network as description of society, network as a sociological tool and network as a way of organisation in a *cybersociological* context.

Through an ongoing dialogue between theory and empirical data, I argue that professional networks consist of specialised connections but still give individual members an important basis of support. This can be said for both virtual and non-virtual networks. By including the concept of network in the framework of sociology and cybersociology, the focal point remains the connections the network consists of and thus the media through which the connections communicate become less important. Thereby virtual and non-virtual networks are examined by using the same tools, and no a priori distinction between the two is made. New media have a tendency to blur the distinction between existing spheres, such as working life and private life, and professional networks exist in the borderland between these spheres. On the basis of professional networks' flexibility and their ability to change, they can challenge traditional organisations by being difficult to manage top-down. On the other hand, the strength of networks is their ability to handle ambivalence and their immediate adaptability to new demands and goals.

Thereby both society, media and work culture are described by examining professional networks.

Title: Faglige netværk: samfund, medier og arbejdskultur

Faculty: The Faculty of Arts, University of Copenhagen

Department: Department of Film- and Media Science

Author: Nanna Berger Munk

Publishing year: 2003

Litteraturliste

- Argyle, Katie & Shields, Rob (1996):** "Is there a Body in the Net?", in: Rob Shields (Ed.): *Cultures of Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies*, Sage: 58-69
- Baym, Nancy (1995):** "The Emergence of Community in Computer-Mediated Communication", in: Steven Johnes (Ed.): *Cypersociety: Computermediated Communication and Community*, Sage: p.138-163
- Baym, Nancy (1998):** "The Emergence of On-line Community", in: *Cypersociety 2.0*, Oxford: Oxford University Press.
- Bromberg, Heather (1996):** "Are MUDs Communities? Identity, Belonging and Consciousness in Vitual Worlds", in: Rob Shields (Ed.): *Cultures of Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies*, Sage: p. 143-152
- Callon, Michel (1986):** "Some Elements in a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay", in: John Law (Ed.): *Power, Action and Belief*, Routledge and Kegan Paul: p. 196-233
- Castells, Manuel (1996/2000):** *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers Ltd.
- Castells, Manuel (2000b):** "Materials for an exploratory theory of the network society" in: *British Journal of Sociology* Vol. 51, Issue No. 1: 5-24
- Castells, Manuel (2001):** *The Internet Galaxy: Reflection on the Internet, Business, and Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Daft, Richard (1992):** *Organization theory and design*, New York: West Wardsworth.
- Elgaard Jensen, Torben (2001):** *Performing Social Work: Competence, Orderings, Spaces and Objekts*, Dissertation submitted for Ph.D. Department of Psychology, University of Copenhagen.
- Elgaard Jensen, Torben (2003):** "Aktør-netværks teori - en sociologi om kendsgerninger, karakter og kammuslinger", i Åkerstrøm, Esmark & Bagge Laustsen (eds.) *Socialkonstruktivistiske Analysestrategier*, København: Samfundslitteratur.
- Ess, Charles (2002):** *Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the aoir working committee*, ikke publiceret materiale.
- Giddens, Anthony (1990/1994):** *Modernitetens konsekvenser*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Gotved, Stine (2000):** *Cybersociologi: det samme på en anden måde*, København: Sociologisk Institut Københavns Universitet.

- Gotved, Stine (2001):** "Netfællesskaber - den virtuelle hverdag", in: *Kontur nr. 3, Tidsskrift for kulturstudier*, Århus: Center for europæiske kulturstudier med afdeling for kønsforskning ved Århus Universitet, p. 15-23
- Højbjerg Christensen, Jesper (1999):** "Mod et nyt paradigme for organisationens kommunikation", i: Jørn Helder og Leif Pjetursson (Red.): *Modtageren som medproducent: nye tendenser i virksomhedskommunikation*, København: Samfundslitteratur, p. 159-197
- Jones, Steven (1995):** "Understanding community in the Information Age", in: Steven Jones (Ed.): *Cybersociety. Computermediated Communication and Community*, Sage: p. 1-35
- Kvale, Steiner (1994/2002):** *Interview: en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, København, Hans Reitzels Forlag
- Latour, Bruno (1991):** "Technology is Society made Durable", in: John Law (ed.): *A Sociology of Monsters? Essays on Power, Technology and Domination*, Sociology Review Monograph 38, Routledge, London
- Latour, Bruno (1994b):** "On Technological Meditation", in: *Common Knowledge* 3, s. 29-64
- Latour, Bruno (1996):** "Om aktørnetværksteori. Nogle få afklaringer og mere end nogle få forviklinger", in: *PHILOSOPHIA* vol. 25/3-4: 47-64
- Latour, Bruno (1997):** "Where are the missing masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts", in: Wiebe E. Bijker & John Law (Ed.): *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical change*, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Latour, Bruno (1999):** "On recaling ANT", in: John Law & John Hassard (Eds.): *Actor Network Theory and After*, Malden: Blackwell Press.
- Latour, Bruno & Woolgar, S (1979/1986):** *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*, Princeton University Press.
- Law, John (1999):** "After ANT: Complexity, Naming and Topology", in: John Law og John Hassard (Ed.): *Actor Network Theory and After*, Blackwell Press, Oxford / Malden.
- Law, John (1997):** "Organizing accountabilities: Ontology and the mode of accounting" in: R. Munro & T. Mourizen (Ed.): *Accountability: Power, Ethos and Tomorrows Managing*, intl. Thompson Business Press: p. 283-305
- Ledernes Hovedorganisation (2003):** *Rapport om Lederes Læringsmiljøer*.
- Lee, Nike & Brown, Steve (1994):** "Otherness and the Actor Network: The Undiscovered Continent" in: *American Behavioural Scientist* 37: 772-90
- Pedersen, Bodil (2003):** *Netværk: viden, inspiration og værktøjer*, København: Aschehoug Dansk Forlag A/S.

Qvortrup, Lars (2001): *Det Hyperkomplekse Samfund: 14 Fortællinger om Informationsfundet*, København: Gyldendal.

Ragin, Charles C (1994): *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method*, Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Shields, Rob (1996): "Introduction", in: Rob Shields (Ed.): *Cultures of the Internet. Virtual Spaces, Real History, Living Bodies*. Sage: 1-10

Singelton, Vicky & Michael, Mike (1993): "Actor-Networks and Ambivalence: General Practitioners in the UK Cervical Screening Programme" in: *Social Studies of Science*, Vol. 23: 227-64

Star, Susan Leigh (1991): "Power, Technologies and the Phenomenology of Conventions: on Being Allergic to Onions": in: John Law (Ed.): *A Sociology of Monsters? Essays on Power, Technology and Domination*, The Sociological Review: 23-56

Strathern, Marilyn (1996): "Cutting the Network" in: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 2: 519-35

Tönnies, Ferdinand (1887/1955): *Community and Organisation*, London: Routledge & Kegan Paul.

Undervisningsministeriet (2002): *Nøglekompetencer: forskerbidrag til Det Nationale Kompetenceregnskab*, København: Sekretariatet for Det Nationale Kompetenceregnskab, Undervisningsministeriet.

Van Dijk, Jan (1997): "The Reality of Virtual Communities" in: *Trends of Communication* Vol. 1: 39-63

Van Dijk, Jan (1999): *The Network Society*, London: Sage.

Wellman, Barry (1999): "The Network Community: An Introduction", in: Barry Wellman (Ed.): *Networks in the Global Village*", Westview Press: p. 1-48

Wellman, Barry & Potter, Stephanie (1999): "The Elements of Personal Communities" in: Barry Wellman (Ed.): *Networks in the Global Village*", Westview Press: p. 49-82

Wellman, Barry & Gulia, Milena (1999a): "The Network Basis of Social Support: A Network Is More Than the Sum of Its Ties" in: Barry Wellman (Ed.): *Networks in the Global Village*, Westview Press: p. 83-118

Wellman, Barry & Gulia, Milena (1999b): "Netsurfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities", in: Barry Wellman (Ed.): *Networks in the Global Village*, Westview Press: p. 331-67

Bilag: 01

Indledende brev til *Webgrrls*. Lagt ud på begge maillister før undersøgelsens start.

Kære *Webgrrls*

Jeg hedder Nanna og er specialestuderende ved Medievidenskab på Københavns Universitet. Mit speciale handler om faglige netværk. Jeg vil gerne se på, hvordan faglige netværk opleves og bruges af medlemmerne.

For at undersøge det har jeg valgt at se nærmere på bl.a. *Webgrrls*.

Min undersøgelse består af flere dele: for det første vil jeg observere *Webgrrls* aktiviteter på nettet i perioden 16. - 27 juni. Det betyder, at jeg vil læse indlæggene på debatten for at se, hvordan der udveksles erfaringer, viden, sjove historier og gode råd. I mit endelige speciale vil jeg citere fra nogle af indlæggene, men jeg vil ALTID anonymisere den, der har skrevet det!

Hvis der er nogen af jer, der ikke ønsker jeres indlæg citeret anonymt i specialet, skal I sende mig en mail. Så vil jeg naturligvis ikke bruge jeres indlæg. I kan bare skrive "nej tak", jeg behøver ikke nogen begrundelse.

Den anden del af min undersøgelse af *Webgrrls* er en lille interviewundersøgelse.

Jeg vil lave korte interviews med ca. 3 *Webgrrls*, for at høre om deres oplevelse af at være medlem.

Hvorfor er de medlemmer, hvad bruger de netværket til, hvad føler de, de kan bidrage med?

Jeg kontakter selv de af jer, jeg gerne vil tale med. *Det er naturligvis helt frivilligt!*

Den tredje del af min undersøgelse består af et interview med et bestyrelsesmedlem fra *Webgrrls*. Samtalen kommer til at handle om, hvordan det er at organisere et netværk. Hvad skal der til for at netværket fungerer godt? Hvilke problemer kan man løbe ind i?

Det hele kommer til at være en del af en større undersøgelse, der også inddrager andre netværk. Når specialet er skrevet færdig (engang i løbet af dette efterår), vil jeg lægge mine resultater ud til jer, så I kan se, hvad jeg har fået ud af det hele.

Jeg har allerede talt med bestyrelsen om mit projekt, og dette brev er sendt ud med deres samtykke.

Jeg håber, I vil tage godt imod mit projekt. Med venlig hilsen og på forhånd tak for hjælpen

Nanna Munk

Bilag: 02

Indledende brev til Sparringsgruppen. Sendt ud til alle medlemmer i papirversion.

Til Sparringsgruppen

Efter aftale med NN sender jeg hermed et oplæg til netværksgruppen angående mit speciale om *Faglige Netværk*. Jeg anmoder herved gruppen om at deltage i specialets empiriske undersøgelse.

Jeg hedder Nanna Munk og er specialestuderende ved Medievidenskab på KBH's universitet. Mit speciale omhandler faglige netværk, dvs. mennesker der organiserer sig i netværk med andre, de har en faglig interesse til fælles med.

Specialets fokus er netværket som *oplevelsesrum*. Her undersøger jeg, hvordan netværket opleves af det enkelte medlem. Jeg forsøger at besvare spørgsmål som: Hvilke forventninger har medlemmerne til netværket? Indfries disse forventninger? Hvordan opleves fællesskabet i netværket? Etc. For at få svar på disse spørgsmål gennemføres en mindre interviewundersøgelse, og en række observationer af udvalgte netværk.

Undersøgelsens dele består af:

- Individuelle interviews af ca. 45 min. varighed med 2-3 af gruppens medlemmer.
- Observation af gruppens mailudvekslinger i en 14-dages periode.
- Observation af et eller to af gruppens møder.

Forløbet vil komme til at foregå i august måned 2003.

Hvorfor jer?

Min interesse i jeres sparringsgruppe udspringer af følgende: Jeres gruppe er et lukket forum. I har en fælles faglig interesse, men ikke nødvendigvis samme faglige baggrund. I bruger både traditionelle mødeformer og mailliste til at kommunikere.

Derved adskiller jeres gruppe sig fra det netværk, der allerede indgår i undersøgelsen. Dette netværk er et stort åbent netværk, der primært fungerer via online aktiviteter.

Det er vigtigt at pointere, at der ikke kræves nogen speciel viden om netværk, for at deltage i interviewundersøgelsen.

Anonymitet

I det endelige speciale, vil alle interviews og brug af citater fra maillisten blive anonymiseret.

Der vil kun blive citeret fra maillistens aktivitet i den aftalte observationsperiode. Hvis et medlem ikke ønsker sine mails citeret i specialet, skal vedkommende blot meddele mig dette.

Har I spørgsmål til specialet, eller ønsker I at diskutere undersøgelsens enkeltdele, er I meget velkomne til at ringe til mig.

Med Venlig Hilsen

Nanna Munk

Bilag: 03

Spørgeguide til netværkskonsulenten

Allerførst: Hvad er et netværk for dig?

Prøv at beskriv et velfungerende netværk? Hvad kendetegner det?

Hvor længe lever et typisk netværk?

Prøv at beskrive hvad der kendetegner et netværk, der ikke fungerer optimalt?

Hvilke tegn kan du se på, at et netværk er ved at dø ud?

Hvorfor dør netværkene? (Bagvedliggende årsager)

Hvordan vil du beskrive magtfordelingen i netværkene?

Oplever du netværkene som hierarkisk struktureret?

Hvis ja: Hvem har magten? Hvordan får de den? Hvordan mister de den?

Hvis nej: hvordan oplever du dem som ikke-hierarkiske?

Hvem er det typisk netværksideen appellerer til?

Hvad får et medlem ud af at være med i et netværk?

Får de det ud af det, de forventer?

Er der forskel på den måde kvinder og mænd bruger netværket på? Beskriv.

Er der en forskel for dig på en netværksrelation og en personlig relation? Hvad er forskellen?

Er der noget nyt ved den måde, der dannes netværk på nu, i forhold til før i tiden?

Hvorfor tror du, en fagforening som den, du arbejdede for, har ansat en konsulent til at skabe netværk for deres medlemmer?

Hvad tror du, ideen om netværk har udviklet sig til om 10 år?

Er der noget du gerne vil sige, før vi slutter?

Bilag: 04

Spørgeguide til Hanne, organisatorisk engageret i *Webgrrls*.

Allerførst: Hvad er et netværk for dig?

Beskriv *Webgrrls*. Hvad er det?

Beskriv hvordan du kom i kontakt med *Webgrrls*.

Hvad tiltrak dig ved netværket, fra begyndelsen?

Hvorfor valgte du at indgå i bestyrelsen?

Beskriv dine konkrete arbejdsopgave som bestyrelsesmedlem.

Hvem er typisk medlemmer af *Webgrrls*?

Hvad får medlemmerne ud af at være med?

Får de det ud af det, de forventer?

I *Webgrrls* er der kun kvindelige medlemmer? Hvorfor er det sådan?

Hvad betyder det for netværket?

Tror du, der er forskel på den måde kvinder og mænd bruger netværk på? Beskriv.

Er alle lige i netværket?

Kan man beskrive *Webgrrls* som hierarkisk?

Hvis *ja*: Hvordan fungerer dette hierarki? Hvad er bestemmende for hvem, der ligger i top og bund?

Hvem har magten? Hvordan får de den? Hvordan mister de den?

Hvis *nej*: Beskriv på hvilket måde du oplever netværket som ikke-hierarkisk?

Er der regler i netværket? Nedskrevne / eksplicite eller uskrevne / implicite?

Beskriv disse regler.

Hvad betyder disse regler for netværket? (Hæmmende, fordrende).

Hvad sker der, hvis nogen ikke overholder reglerne. Henholdsvis de nedskrevne og uskrevne?

Er der noget du gerne vil sige, før vi slutter?

Bilag: 05

Spørgeguide til Anna, medlem af styregruppen i *Det akademiske netværk*.

Allerførst: Hvad er et netværk for dig?

Hvordan kom du allerførst i kontakt med *Det akademiske netværk*?

Hvordan gik det til, at du indgik i styregruppen?

Hvilke motiver havde du, for at indgå i styregruppen?

Beskriv dine arbejdsopgaver som medlem af styregruppen.

Beskriv hvordan *Det akademiske netværk* er opbygget.

Hvordan er rollefordelingen mellem medlemmerne, styregruppen og Fagforeningen?

Hvilke fordele er der ved denne fordeling?

Hvilke forhindringer skaber denne fordeling?

Hvordan synes du den ideale rollefordeling skulle være?

Beskriv de gode sider af *Det akademiske netværk*.

Hvem er netværket lavet for?

Hvem deltager i netværket?

Tror du, medlemmerne får det ud af, som de forventer?

Det akademiske netværk er et netværk for både kvinder og mænd. Tror du, der er forskel på den måde kvinder og mænd netværker på? Beskriv.

Hvordan synes du, det perfekte netværk ser ud?

Er der noget, du gerne vil sige, inden vi slutter?

Til sidst vil jeg bede dig om at tegne dit netværk.

Bilag: 06

Interviewguide til medlemmer af *Webgrrls*.

Allerførst: Hvad forstår du ved ordet netværk?

Beskriv dit netværk. Hvem er med? Er medlemmerne bestemte typer? Beskriv.

Hvordan kom du med i netværket?

Hvordan fungerer netværket?

Hvordan er fordelingen mellem møderne og maillisten? Hvad får du mest udbytte af? Bruger du de ting til forskellige formål?

Har du nogensinde haft tekniske problemer med at benytte listerne?

Hvor tit bruger du netværket?

Hvad bruger du netværket til?

Beskriv en situation, hvor du tog noget op på en af listerne.

Beskriv en situation hvor du kunne bidrage med noget til en af listerne.

Oplever du, at du giver mere, end du modtager fra netværket. Eller omvendt?

Vil du beskrive netværket som primært fagligt eller personligt?

Beskriv din relation til de andre i gruppen.

Hvordan tror du, et andet medlem ville beskrive dig?

Mener du, der er principiel forskel på en netværksrelation og en venskabsrelation? Beskriv.

Webgrrls er et netværk kun for kvinder. Har det en betydning?

Er der fordele eller ulemper ved at netværket kun er for kvinder? Beskriv.

Tror du, der er principiel forskel på den måde mænd og kvinder netværker på?

Er der regler i netværket? Nedskrevne / eksplicitte eller uskrevne / implicitte? Beskriv disse regler.

Hvad betyder disse regler for netværket? (Hæmmende, fordrende).

Hvad sker der, hvis nogen ikke overholder reglerne. Hhv. de nedskrevne og uskrevne?

Er der eksempler på det?

Oplever du *Webgrrls* som hierarkisk?

Hvis *ja*: Beskriv. Har det indflydelse på den måde du bruger gruppen på? Hvor ville de andre i netværket sige, at du ligger i et sådant hierarki? Hvorfor er det sådan? Er du tilfreds med din placering? Tror du din placering vil ændre sig? Hvorfor?

Hvis *nej*: Beskriv på hvilket måde du oplever netværket som ikke- hierarkisk? Har det indflydelse på den måde du bruger netværket på?

Prøv at forestille dig, du ikke var med i *Webgrrls*. Hvad ville det betyde for dig?

Hvor meget betyder netværket for dig på en skala fra 1-10?

Er du med i andre netværk - evt. andre former for netværk?

Er der noget, du gerne vil sige, før vi slutter?

Jeg vil til sidst bede dig om at lave en tegning, der viser dig selv og dit netværk.

Bilag: 07

Interviewguide til medlemmer af *Sparringsgruppen*

Allerførst: Hvad forstår du ved ordet netværk?

Beskriv dit netværk. Hvem er med? Er medlemmerne bestemte typer? Beskriv.

Hvordan kom du med i netværket?

Hvordan fungerer netværket?

Hvordan er fordelingen mellem møderne og maillisten? Hvad får du mest udbytte af? Bruger du de ting til forskellige formål?

Hvor tit bruger du netværket?

Hvad bruger du netværket til?

Beskriv en situation, hvor du tog noget op i gruppen.

Beskriv en situation hvor du kunne bidrage med noget til gruppen.

Oplever du, at du giver mere, end du modtager fra netværket. Eller omvendt?

Vil du beskrive netværket som primært fagligt eller personligt?

Beskriv din relation til de andre i gruppen.

Hvordan tror du, et andet medlem ville beskrive dig?

Mener du, der er principiel forskel på en netværksrelation og en venskabsrelation? Beskriv.

Der er både kvinder og mænd i *Sparringsgruppen*. Har det en betydning?

Er der forskel på den måde kvinder og mænd bruger gruppen på?

Er der fordele eller ulemper ved at netværket er for begge køn? Beskriv.

Tror du, der er principiel forskel på den måde mænd og kvinder netværker på?

I har lige inviteret nye medlemmer med ind i gruppen. Hvilke kriterier er de valgt ud fra? Hvilke kriterier blev brugt til at fravælge de andre?

Er der regler i netværket? Nedskrevne / eksplicitte eller uskrevne / implicitte? Beskriv disse regler.

Hvad betyder disse regler for netværket? (Hæmmende, fordrende).

Hvad sker der, hvis nogen ikke overholder reglerne. Hhv. de nedskrevne og uskrevne?

Er der eksempler på det?

Oplever du gruppen som hierarkisk?

Hvis *ja*: Beskriv. Har det indflydelse på den måde du bruger gruppen på? Hvor ville de andre i netværket sige, at du ligger i et sådant hierarki? Hvorfor er det sådan? Er du tilfreds med din placering?

Hvis *nej*: Beskriv på hvilket måde du oplever netværket som ikke- hierarkisk? Har det indflydelse på den måde du bruger netværket på?

Prøv at forestille dig, du ikke var med i netværket. Hvad ville det betyde for dig?

Hvor meget betyder netværket for dig på en skala fra 1-10?

Er du med i andre netværk - evt. andre former for netværk?

Er der noget, du gerne vil sige, før vi slutter?

Jeg vil sidst bede dig om at lave en tegning, der viser dig selv og dit netværk.